

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK HALK BİLİMİ İÇİNDE
ERZURUM MANİLERİNİN YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mahmut BECER

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Halk Bilimi**

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Alâeddin MEHMEDOĞLU

MAYIS-2006

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK HALK BİLİMİ İÇİNDE
ERZURUM MANİLERİNİN YERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mahmut BECER

**Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Halk Bilimi**

Bu tez 28/06/2006 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Mahmut BECER

23.05.2006

ÖNSÖZ

Bir gün sınıfta öğrencilerimle “Mani” konusunu işledikten sonra onlara derleme yapmaları için araştırma ödevi verdim. Bir hafta sonra öğrencilerimin büyük bir kısmı derlemelerini yapmış olarak derse geldiler. Derleme yapan öğrencilerime memleketlerinin neresi olduğunu sorunca birçoğunun Erzurumlu olduğunu öğrendim. Buradan yola çıkarak Erzurum’un mani yönünden zengin bir şehir olduğu fikrine vardım ve bu konuda çalışma isteğimi değerli hocam Prof.Dr. Alâeddin MEHMETOĞLU ile paylaştım. Kendisinin de uygun görmesi üzerine çalışmaya başladım.

Bu çalışmam sırasında engin bilgi ve tecrübesiyle beni yönlendiren, çalışmalarımı yakından ilgilenen ve tüm öğrencilerine bir baba sevgisiyle ve şevkatiyle yaklaşan sayın hocam Prof.Dr. Alâeddin MEHMETOĞLU’na katkılarından dolayı teşekkür ederim. Yüksek Lisans ders aşamasında iken bizlere aktardıkları tecrübelerle bizlere çalışmalarımızda bir yol çizen ve Halk Bilimini daha çok sevmemizi sağlayan sayın Yrd.Doç. Türker EROĞLU’na ve sayın Yard.Doç. Peki KÜÇÜKER’e teşekkür ederim. Çalışmamın sonuçlanmasında bana destek olan ve her zaman dostluklarını yanımda hissettiğim Adem ARSLAN ve Ahmet LAFÇI’ya teşekkür ederim.

Mahmut BECER

28 Haziran 2006

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: ARAŞTIRMA ALANININ TANITILMASI	4
1.1. Erzurum Tarihi.....	4
1.2. Erzurum Coğrafyası	8
1.3. Erzurum'daki Tarihi Eserler	9
BÖLÜM 2: ERZURUM FOLKLORU	12
2.1. Halk Oyunları	12
2.2. Türküler.....	13
2.3. Atasözleri ve Deyimler.....	13
2.4. Beddualar.....	14
2.5. Maniler	15
BÖLÜM 3: TÜRK HALK BİLİMİ İÇİNDE	
ERZURUM MANİLERİNİN YERİ	16
3.1. Türk Halk Biliminde Mani	16
3.1.1. Mani Söyleme Geleneği	21
3.1.2. Konularına Göre Mani Çeşitleri.....	28
3.1.2.1. Aşk Konulu Erzurum Manileri	32
3.1.2.2. Ayrılık Konulu Erzurum Manileri	52
3.1.2.3. Hasret Konulu Erzurum Manileri	62
3.1.2.4. Evlilik Konulu Erzurum Manileri.....	65
3.1.2.5. Gelin-Kaynana Konulu Erzurum Manileri.....	75
3.1.2.6. Anne Konulu Erzurum Manileri.....	80
3.1.2.7. Ramazan Konulu Erzurum Manileri.....	88

3.1.2.8. Diğer Konulardaki Erzurum Manileri.....92

SONUÇ.....93

KAYNAKLAR.....95

SÖZLÜK.....98

KAYNAK KİŞİLER.....102

ÖZGEÇMİŞ.....104

Tezin Başlığı : “Türk Halk Bilimi İçinde Erzurum Manilerinin Yeri”	
Tezin Yazarı : Mahmut Becer	Danışman : Prof.Dr. Alâeddin MEHMEDOĞLU
Kabul Tarihi : 28 Haziran 2006	Sayfa Sayısı : IV(ön kısım) + 104
Anabilimdalı : Türk Dili ve Edebiyatı	Bilim Dalı : Halk bilimi
<p>Türk Halk Bilimi İçinde Erzurum Manilerinin Yeri çalışması, üç bölümde ele alınmıştır.</p> <p>Çalışmanın giriş bölümünde; konu, çalışmanın amacı, kapsamı, metodu üzerinde durulmuştur. Çalışmanın amacı: Erzurum manilerini konularına göre sınıflandırmak, Erzurum Manilerinin Türk Halk Bilimi içindeki yerini göstermek, Türklerin, Erzurum insanının sınıflandırılan konularda duygularını maniler yoluyla ifade edişini ortaya koymaktır.</p> <p>Çalışmanın kapsamına, Türk Halk Biliminde mani, Erzurum’un tarihi,coğrafyası, halk bilimi ürünleri, konularına göre sınıflandırılan Erzurum manileri girmektedir. Çalışmada, yüzyüze konuşma, aracı-elçi kullanma, mektuplaşma metodları kullanılmıştır.</p> <p>Çalışmanın birinci bölümünde; araştırma alanın, Erzurum’un Aşkale, Hasankale, Pasinler, Köprüköy, Ilıca ilçeleri ve Sakarya-Arifiye olduğu belirtilmiş, Erzurum’un tarihinden, coğrafyasından, tarihi eserlerinden bahsedilmiştir.</p> <p>Çalışmanın ikinci bölümünde; kısaca Erzurum halk bilimi ürünlerinden bahsedilmiş ve konularına göre Erzurum manileri sınıflandırılmıştır.</p> <p>Çalışmanın üçüncü bölümünde; Türk Halk Biliminde mani, mani söyleme geleneği üzerinde durularak, konularına göre sınıflandırılan Erzurum Manilerini yorumlama yoluna gidilmiş, bazıları da metinler halinde verilmiştir.</p> <p>Erzurum manileri çalışmada yorumlama yoluna gidilerek Erzurum insanın aşka, sevgiye, dine, anneye duyulan hürmete verdiği değerler ortaya konulmuş, ayrılık, hasret karşısındaki hisleri verilmeye çalışılmıştır.</p>	
Anahtar Kelimeler: Mani, Halk Bilimi Ürünleri, Erzurum Manileri	

Title of the Thesis: "The Place of Erzurum's Manis in Turkish Folks	
Author : Mahmut Becer	Supervisor : Prof.Dr. Alâeddin MEHMEDOĞLU
Date : 28 June 2006	Nu. of Pages : IV (pre text) + 104 (main body)
Department : Turkish Language and Literature	Subfield : Turkish Folk Science
<p>The study of the place of Erzurum's Manis in Turkish Folks was evaluated into three parts.</p> <p>In the introduction part of the study; the theme, the aim, the content and the method of the study were focused on. The aim of the study: To classify the Erzurum's Manis according to their themes, to point out the place of the Erzurum's Manis in Turkish Folks, to reveal how Turks and Erzurum's people show their feelings with classified themes by manis.</p> <p>In the study; mani, the history, the geography and the products of Folks of Erzurum, the classified manis according to their themes were included. In the study, talking face to face, using go-between, writing to each other methods were used.</p> <p>In the first part of the study, the areas to search were declared such as the towns of Erzurum, Aşkale, Hasankale, Pasinler, Koprüköy, Ilıca and Arifiye, one of the towns of Sakarya; and the history, the geography and the historical works of Erzurum were mentioned.</p> <p>In the second part of the study; the products of Folks of Erzurum were briefly mentioned and Erzurum's Manis according to their themes were classified.</p> <p>In the third part of the study; by emphasizing telling the mani tradition and mani in Turkish Folks, the Erzurum's Manis classified according to their themes were interpreted and some of the manis were given without changing.</p> <p>By interpreting Erzurum's Manis in the study, the importance given to love, to Ramadan, to motherhood by Erzurum people were revealed and also feelings of those people about seperation, longing and marriage were tried to be given.</p>	
Keywords : Mani, The Products of Folks, Erzurum's Manis	

GİRİŞ

Bir kültür hazinesi olan maniler, Anonim Halk Edebiyatının en önemli ürünlerinden birisidir. Manilerde Türk insanının geniş tabakasının duygularını, düşüncelerini,değer yargılarını, aşka, sevgiye, ayrılığa, hasrete, kıskançlığa, anneye bakışını buluruz. Maniler, Türk toplumunun bir aynası konumunda olan ürünlerden olduğu için Türk toplumunun düşünce dünyasının yansıtılması hususunda çok önemli bir yer tutar. Aşk, ayrılık, hasret, anne, evlilik, oruç kavramları Türk toplumu için önem arz eden kavramlardır. Bu kavramlar incelendiğinde Türk toplumunun yapısı, gelenekleri, görenekleri, bir durum karşısında alacağı tavır kendiliğinden ortaya çıkar. Erzurum, Doğu Anadolu Bölgesinin en güzide şehirlerinden birisidir. Bu güne kadar bize ait gelenek-görenekleri muhafaza etmiş bir şehirdir. Yukarıda saydığımız bizim için önemli kavramların hepsi günümüzde de katışıksız orada yaşamaktadır. Erzurum manileri incelendiğinde bu kavramların maniler yoluyla Erzurum insanı tarafından nasıl dile getirildiği görülecektir.

Çalışmanın Konusu

Türk Halk Bilimi İçinde Erzurum Manilerinin Yeri çalışmada Türk folklorunda mani, Erzurum folklor ürünleri, konularına göre Erzurum manileri, Erzurum manilerinin ışığında Erzurum insanının dolayısıyla Türk insanının aşka, sevgiye, sevgili uğrunda mücadeleye, anneye, ayrılığa, kardeş sevgisine, gelin-kaynana ilişkilerine, ramazana bakışı gibi konular ele alınmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmamızın amacı: Erzurum manilerini konularına göre sınıflandırarak Erzurum manilerinin Türk Halk Bilimi içindeki yerini belirlemek, Erzurum insanının bu konulardaki duygularını maniler yoluyla nasıl ifade ettiğini ortaya koymaktır.

Çalışmanın Önemi

Türk Halk Bilimi İçinde Erzurum Folklorunun Yeri adlı çalışmada, Türk folklorunda maninin özellikleri, Erzurum folklorunu tanımamıza yardımcı olması açısından Erzurum'un tarihi, coğrafyası, halk oyunları, atasözleri, beddualar; Erzurum manilerini

konularına göre sınıflandırarak Erzurum insanının bu konulardaki duygularını yansıtmaya çalışmamızın kapsamı içindedir.

Derleme Sırasında Karşılaşılan Güçlükler ve Derleme Metodları

Halk kültürünü derleme işi her zaman zor ve ustalık isteyen bir çalışmadır. Bu konu üzerinde çalışan araştırmacıların her birisi çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Bizim yaptığımız derlemenin en zor tarafı derleme sahasının oldukça geniş oluşu ve Erzurum'un Sakarya'ya uzaklığı olmuştur. Biz bu zorlukları aşabilmek için şu derleme metodlarını kullandık:

1-Yüzyüze Konuşma Metodu

Bu metod derlemenin sağlıklı yapılması açısından en sağlam metod gibi görülmektedir. Ancak her zaman istenilen sonucu vermez. Çünkü, halkımız bilip tanımadığı insanlara karşı soğuk davranabilmektedir. Derleme yapmak için bin bir zahmetle kaynak şahsa ulaştığımızda "Yavrum, ben mani bilmem" ya da "Biliyordum ama unuttum." gibi ifadelerle karşılaşabilirsiniz. Hele de mani söyleyen kişilerin çoğunlukla kadınlar olduğu düşünülürse yüz yüze derlemeden az bir verim alınabileceği kestirilebilir. Bu metod ancak sizin tanıdığınız veya arkadaşınızın tanıdığı kişilerle yani eş, dost, akrabalarla uygulandığı zaman verimlidir. Biz de ilk önce mani bildiğine inandığımız tanıdık kişilerin isim ve adresini tespit edip bu şahıslara fırsat buldukça ulaşmak sureti ile bu metodu uyguladık.

2- Aracı-Elçi Kullanma Metodu

Bu metod; her zaman yüz yüze görüşme imkanı bulamadığımız durumlarda kullandığımız bir metod oldu. Ancak bu usulle sağlıklı ve bol derleme yapabilmeyi, kullandığımız aracı ile yakından ilgilidir. Eğer sizin elçiniz olarak kaynak şahıstan halk edebiyatı ürünleri isteyecek olan kişi, kaynak şahsın tanıyıp rahatça sohbet edemeyeceği bir yabancı ise sonuç olumsuz olacaktır. Biz bu metodu öğrencilerimizi elçimiz olarak onların anne, baba, nine, dede, veya komşularına göndererek kullandık. Gerçekten de öğrencilerimiz istediğimiz malzemeleri getirdiler. Çünkü bizim kaynaklarımız öğrencilerimizin çok yakınları idiler ve ödev notu olarak kendilerine yardımcı olacaklarını bildikleri için aracılarımıza gerekli olan malzemeyi verdiler.

3- Mektuplaşma Yolu ile Derleme Yapmak

Bu metot ancak ulaşılması zor durumlarda kullanılabilir bir çalışma şekli olmalıdır. Çünkü sizin tanımadığınız kimselerden yazacağınız mektuba doyurucu cevap gelme ihtimali çok zayıftır. Ancak çok iyi bildiğiniz arkadaş, akraba veya bu işle meşgul olan bilim adamları size faydalı olabilir. Biz çalışmamızda bu yolu da denedik. Erzurum Aşkale'deki öğretmen arkadaşlarımızla iletişime geçerek bu metottan faydalandık.

BÖLÜM 1: ARAŞTIRMA ALANININ TANITILMASI

Derlemelerimi halk kültürü ve folkloru yönünden oldukça zengin olan Erzurum merkezinde, Aşkale, Hasankale, Pasinler, Köprüköy, Ilıca ilçelerinde ve Sakarya'daki Erzurumlular arasında yaptım.

1.1. Erzurum Tarihi

Erzurum, Türk milletinin tarihi misyonu ve alinyazısında her zaman Anadolu'nun kilidi ve anahtarı konumunu üstlenmiş ve Erzen-i Rum'dan bu yana ebediyen Türk milletine vatan olmuş kutlu beldelerimizden birisidir.

Anadolu'nun tarihiyle uğraşan yazarların üzerinde birleştikleri bir gerçek vardır: “Erzurum yaylasına hakim olan milletler bütün Anadolu'ya hakim olurlar. Bu yaylayı ellerinden kaybeden milletler ise er geç Anadolu'nun öteki kısımlarındaki hakimiyetlerini de kaybederler”. Bu gerçek Erzurum yaylası coğrafyasının stratejik öneminden doğduğu için Anadolu'nun beş bin yıllık tarihinde hiç değişmemiş, hiç değişmeyecektir. İşte bu tarihi gerçeği gören Türkler, Anadolu'nun fethine buradan başlamışlardır. Malazgirt'te Bizanslılar'ın kaderini tayin eden Alparslan'ın büyük kumandanlarından Saltuk, Erzurum kalesini alarak Anadolu'nun yolunu açmış ve Türk orduları birkaç yıl içinde Akdeniz kıyılarına varmış ve Anadolu'yu Türklere yeni bir vatan olarak kazandırmıştır.

Erzurum'un tarihi önemini anlatmak için Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Erzurum'u şöyle tanımlamaktadır: “Ben İstanbul'da ahaliyi, Erzurum'da milleti tanıdım”. Bu sözleriyle Prof. Dr. Mehmet Kaplan, Erzurum'da Türk Milleti'nin bin yıllık tarihinin ve kimliğinin varlığına dikkat çekmektedir.

Doğu Anadolu Bölgesi'nin en büyük şehri olan Erzurum'un kuruluşu çok eski yıllara dayanır. Erzurum'un ilk kuruluş yeri, şehir merkezinin 18 km kuzeybatısına düşen Karaz Köyü olarak bilinmektedir. Karaz'da yapılan kazılarda Hititler'den kalma bazı yapı kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Orta çağda önemli bir şehir olan ve Selçuklular tarafından kuşatılarak yıkılan Arzen'in (Erzen) burada kurulmuş olması, hatta adının da Hitit devrine çıkan Azzi'den türeyerek Erzurum'a ad vermiş olması kuvvetli ihtimaldir (Ilıcalı, ?).

Ovanın başlıca kale şehri, şimdiki Erzurum'un yerine kurulmuştur. Burası Roma istilasından önce Karin veya Kornoi ya da Kalak olarak adlandırılır. 4. yüzyılda Roma Devleti'ne katılan ve 415 tarihinde Anatolius tarafından kalesi yaptırılan şehre, İmparator Theodosius anısına Theodosiupolis adı verildi.

Asıl Erzen, bugünkü Siirt ile Meyyafarik'in arasında kurulu bulunan bir şehirdi. Bu şehrin Selçuklular tarafından istila edilmesinden sonra, halkın bir bölümü,

kaçarak Theodosiopolis'e sığındı. Bundan sonra buraya Erzen-el Rum, yani Roma arazisindeki Erzen denilmeye başlandı. Selçuklu paraları üzerinde şehrin adı Erzen-el Rum, Arzan-ı Rum ve Arz-ı Rum olarak geçmektedir. Bizanslılar'ın, 415-422 yılları arasında Doğu'da, İran'dan gelebilecek saldırılara karşı koyabilmek amacıyla kurdukları Theodosiopolis, 502 yılında İmparator Anastasios tarafından yeniden ele geçirildi. 530 yılında Bizans'ın Doğu sınırı kumandanlarından Dorotheos ile Sittas, bu şehir önlerinde bir İran ordusunu bozguna uğrattılar. 532'den sonra bağımsız bir kumandan tarafından korunan şehri İran fethetmek istedi, ama başarılı olamadı.

Erzurum, o devirlerde zaman zaman Bizans hakimiyetinden çıkmıştır. İslam'ı yaymaya çalışan Araplar da bu bölgeyi ele geçirmeye çalışmış ve ilk defa 651 yılında Erzurum önlerinde görülmüşlerdir. Halife Osman'ın kumandanlarından Habib bin Mesleme komutasındaki İslam ordusu tarafından Erzurum kuşatılmış, bu kuşatma karşısında fazla dayanamayan Bizans generali Maurianos, şehri teslim etmek zorunda kalmıştır.

Müslümanların iç çekişmelerinden yararlanan Bizanslılar, 686 yılında Anadolu'nun doğusunu yeniden ele geçirseler de 700'de Halife Abdülmelik'in oğlu Abdullah tarafından şehrin kurtarılmasını önleyemediler. 53 yıl sonra şehir, yeniden Bizans hakimiyetine girdi. 755 yılında Halife Ebu Cafer Mansur'un kardeşi Kemah, Kalika'yı kuşattı. Ancak, kışın aniden bastırması nedeniyle kuşatma kaldırıldı. Ebu Cafer, ertesi yıl yani 756 yılında Kalika'yı Bizanslılar'dan satın aldı. El-Cezir ordusundan bir grup askeri yetiştirdikten sonra, şehri baştan başa onardı. 770-772 yıllarında Ermeniler, büyük bir isyan çıkararak, Theodosiopolis'i (Erzurum) kuşattılar. Şehrin valisi Hasan Bin Kahtaba, halifeden yardım istedi. Amr bin İsmail Haris kumandasında gelen yardımcı kuvvetler, Ermeni isyanını bastırarak, kuşatmaya karşı direnen halkı kurtardılar.

Azerbaycan'daki karışıkları fırsat bilen Bizans İmparatoru Theophilos, 838'de şehri kuşattı, kale surlarını yıktı. Yıkılan bu surlar, Halife Mutasım tarafından yeniden yaptırıldı. Kalikala, 840 yılında büyük bir deprem yaşadı. Bu depremde Bizans İmparatorları ve İslam fatihleri tarafından çok sayıda bina yıkıldı. 906'da İmparator 6. Leon ve Ermeni Lalakon, şehrin yakınlarına kadar geldiyse de şehri ele geçiremediler. 922'de İonnes Kurkuas, şehri kalabalık bir Bizans kuvveti ile kuşattı ve Müslümanların elinden aldı.

1048 ve 1049'da Bizans kaynaklarının Skyth veya Tazik dedikleri Türkler, Erzen-i Rum şehrini ele geçirdiler. Sultan Tuğrul Bey tarafından Bizans'a saldırmakla görevlendirilen İbrahim Yınal ve Kutalmış, büyük bir ordu ile yola çıktılar. Theodosiopolis önlerine gelen Türkler şehri yağmaladılar. Tamamen yıkılan Erzen'e Kara-Erz veya Karaz adı verildi. Daha sonraları Erzurum adını alacak olan Theodosiopolis, surlarının dayanıklı ve burçlarının yüksek olması nedeniyle, çevredeki yerleşim birimleri tek tek Türklerin eline geçmesine rağmen, 11. yüzyıl ortalarına kadar Bizans hakimiyetinde kaldı.

1054'de Anadolu seferine çıkan Tuğrul Bey, Theodosiopolis'i kuşatmaktan vazgeçerek Malazgirt'e yönelmiştir. 1080'den sonra Türkler, Erzurum ve çevresine yerleşmeye başladılar. Kars, Oltu, Erzurum üçgeni arasında kalan tüm yerleşim yerleri, tek tek Türkler tarafından ele geçirildi. Saltukoğulları'nın kurucusu olan Ebu Kasım, 1080 yılından sonra bu bölgede bir beylik kurmaya çalıştı. 1102'de Erzurum yönetimine Saltukoğlu Emir Ali hakimdir. 1116'da Gürcistan Kralı David'in kumandası altında bir ordu Erzurum önlerine kadar geldi. Burada iki savaş yapıldı ve Gürcüler, şehri alamadan geri döndüler. 1168'e kadar Saltuklular'dan İzz-ed Din Erzurum'da hükümdarlık yapmıştır. 1145'de Erzurum'da çok büyük bir deprem yaşanmış ve önemli ölçüde kayıplara yol açmıştır. Saltukoğlu Nasreddin Muhammed'den sonra tahta Mama Hatun geçti.

Erzurum'da Saltukoğlu egemenliğine 1201'de Anadolu Selçuklu Hükümdarı Rükneddin Süleyman Şah son vermiştir. O tarihten itibaren Erzurum ve yöresinin yönetimi Muizzüddin Tuğrul Şah'a bırakılmıştır. O da 1225 tarihinde yerini oğlu Cihan Şah'a bırakmıştır. 1230'da Celaleddin Harzemşah ile birlikte amcasının oğlu Alaaddin Keykubad'a karşı savaştan Cihan Şah, Yassıçemen Savaşı'nı kaybetti. Alaaddin Keykubad, o tarihten itibaren Erzurum ve yöresini Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun topraklarına kattı ve şehri yeni baştan imar ettirdi.

Türk fethinden Moğol saldırılarına kadar geçen 162 yıl içinde şehir, her türlü saldırıya karşı korundu. Tiflis, Tebriz, Trabzon ve Anadolu'ya uzanan yollar kurulan, çok büyük bir stratejik öneme sahip Erzurum, ticari yönden hayli zenginleşerek, bir merkez halini aldı.

1242 yılında Moğollar, Erzurum önlerine geldiler ve Baycu Noyan İdaresinde şehri kuşattılar. Şehre giren Moğollar, bütün asker ve subaşları öldürdüler. Şehir yağma edildi ve halkın çoğu kılıçtan geçirildi. Anadolu Selçuklu Sultanlığı'nı, Moğol egemenliği altına alan antlaşmanın imzalanmasından sonra, şehir yeniden imar edildi. Anadolu Selçuklu İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar Erzurum, sultanlığın bir vilayeti olarak kaldı. 1297-1298 yıllarında Erzurum'da yönetim, Mucireddin Emirşah'a geçmişti.

Selçuklu soyunun saltanattan düşmesi sonucu şehirde İlhanlı yönetimi kendini hissettirmeye başladı. Erzurum'da hakimiyeti Emir Hacı Togay ile Hasan Bey sağlamıştı. 1340'da Sulduz Aşireti'nden Şeyh Hasan Erzurum'a geldi ve Togaylılar'la mücadele etti. O tarihlerde Erzurum ve çevresi yine kana boyandı. 1360'da Erzurum, çok kısa süreyle Eretnalılar'ın eline geçti. 1377'de Bayram Hoca Erzurum'da saltanat sürmüştür. 1385'de yönetim Karakoyunlu Mehmet Bey'e geçmişti. 1389'da Timur Erzurum'u ele geçirdi ve yağmaladı. Erzurum'un yönetimini Mutahharten'e bıraktı. O'nun ölümünden sonra Yusuf Ali adında bir Türkmen, Erzurum'a emir tayin edildi.

1421'de Şahruh zamanında Erzurum yine üzücü olaylara sahne oldu. 1454 ve 1456'da Diyarbekir Hükümdarı Akkoyunlu Bey'i Uzun Hasan, Erzurum ve çevresine akınlar düzenledi. Erzurum, 1478'e kadar Uzun Hasan'a bağlı kaldı, toplanan vergiler Tebriz'e gönderildi.

Akkoyunlular'ın mirası, daha sonra Safaviler'in eline geçti. 1480'li yıllarda Şah İsmail Kağızman'dan Tercan'a kadar olan yerleri ele geçirdi.

Osmanlılar'da 1512 yılında Yavuz Sultan Selim tahta geçmişti. Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'le 1514'de Çaldıran Savaşını yaptı ve Şah İsmail'i yenilgiye uğrattı. Bundan sonra Erzurum Osmanlı hakimiyetine girdi. Kanuni Sultan Süleyman zamanında Erzurum, beylerbeylik oldu. 1577'de başlayıp, 12 yıl süren Osmanlı-İran savaşlarında Erzurum çok büyük rol oynadı. Erzurum o tarihlerde Osmanlı ordularının toplandığı, erzak ve mühimmatlarının yığıldığı, başlıca ikmal ve hareket üssü olarak kullanıldı. Lala Mustafa Paşa şehirde iki yıl kalmıştır. 1622'de Abaza Mehmet Paşa'nın isyanı nedeniyle gözler yine Erzurum'a çevrilmiştir. 1635'de Revan seferine çıkan 4. Murat, şehre uğramıştır. Revan seferi nedeniyle Erzurum'da imar faaliyetleri görülmüştür.

19. yüzyıldan itibaren şehri tehdit eden İran tehlikesinin yerini Rus tehlikesi almıştır. Çar Deli Petro'nun vasiyeti gereği sıcak denizlere inmek isteyen Çarlık Rusyası, Kafkas hakimiyetinin sağlanmasından sonra, ilk defa 1828'de Anadolu'nun doğusuna saldırdı. Yeniköy Savaşı'nı kazana General Paskeviç, Erzurum'u ele geçirdi. 14 Eylül 1829'da yapılan Edirne Barışı'dan sonra Rus ordusu Erzurum'dan çekildi. Bu saldırı sırasında ilk kez Ermeniler, Ruslar ile işbirliği yaptı. 1855'deki Kırım Savaşı sırasında Kars'ın düşmesi üzerine Erzurum, korkulu günler geçirdi. Osmanlı Hükümeti, Doğu'daki bu büyük tehlike üzerine Erzurum'u daha güvenilir hale getirdi ve tabyalar yaptırdı. 1877-1878 Osmanlı-Rus

Savaşı'nda Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum önünde, Deveboynu'nda dayanmayı denedikten sonra, 25 bin kişiye inen ordusuyla Erzurum Kalesi'ne çekildi. Erzurum halkı, kale önündeki savaşa kahramanca katıldı. Aziziye Tabyası önünde Erzurum, Nene Hatun ile destanlaştı. Nene Hatun ve binlerce Erzurumlu'nun gayreti ile bu tabya kurtuldu. Bu olaylarda Ermeniler'in ihaneti belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştı. Ermeniler, doğan kötü ortamı fırsat bilerek, Erzurum ve yöresinde Bir Ermeni Devleti kurmak için çalışmaya başladılar. İlk olarak 1882 yılında Erzurum'da "Gizli Silahlar Derneği" ni kurdular. 1890'da Erzurum, Ermeni komitelerinin en önemli bir çalışma merkezi haline gelmişti. Son savaşta, Osmanlı Devleti'nin gelecekteki dayanak noktasının Erzurum olduğu daha iyi anlaşılmıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Erzurum, eski stratejik önemini yeniden kazandı. Şehir, Türk askerlerinin hareket merkezi haline gelmişti. Çarlık Rusyası, Osmanlı'nın Doğu topraklarını yeniden işgale başladı. Yeni bir Ermeni ihanetiyle karşı karşıya kalan Erzurum 16 Şubat 1916'da General Yuldeniç komutasındaki Ruslara teslim oldu. Erzurum, belki de tarihinin en karanlık günlerini, bu işgal döneminde yaşadı. Ruslar'ın çekilmesinden sonra harekete geçen Ermeni çeteleri, 12 Mart 1918'e kadar katliam yaptılar (Erzurum Dergisi).

Erzurum'un merkezindeki ilk katliam 10 Şubat 1918 tarihinde başladı. Kent merkezindeki halkı bir araya topladılar. Bu insanları, Karskapı dışına çıkartan Ermeniler, halkın üzerindeki değerli eşyaları ve paraları aldıktan sonra, hazırladıkları çukurlara doldurarak vahşice öldürdüler. Erzurum, 12 Mart 1918'de 1. Kafkas Kolordusu birliklerinin Harput ve İstanbulkapıları'ndan şehre girmesiyle kurtarıldı. Ermeni çeteleri, dağınık şekilde şehri terk edip, Pasinler istikametine doğru kaçmaya başladılar. Yakılan yıkılan binalar Erzurum'u hayalet şehir görüntüsüne sokmuştu.

Ermenileri kovan Erzurumlu, yaralarını sarmaya başlamıştı. Dönemin Belediye Başkanı Genççağazade Zakir Bey'in de büyük katkılarıyla yıkılan ve yakılan yerler yeniden onarılıyordu. Bu arada Osmanlı Devleti, girdiği savaştan yeni çıkmış, Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştı. Bu, adeta kayıtsız ve şartsız teslim olmak demektir. İzmir, Yunan tarafından işgal edildi. O tarihte Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanlığı'na Kazım Karabekir bakıyordu (Nazmi, 1993: c.1).

Erzurum haraptı, Erzurumlu acı çekiyordu. Buna rağmen vatanın işgal edilmesini içine sindiremiyordu. 18 Mayıs 1919 günü halk, Lalapaşa Camii Meydanı'nda bir miting düzenleyerek, Yunan'ın İzmir'e girişini protesto etti.

21-22 Temmuz 1919 tarihlerinde Mustafa Kemal Paşa Amasya Tamimi'ni ilan etti. Alınan kararlardan biri de "Doğu illeri adına 10 Temmuz 1919'da Erzurum'da bir kongre toplanması" ydı.

3 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal ve beraberindekiler Erzurum'a geldiler. 8 Temmuz 1919'da, Mustafa Kemal askerlikten istifa ettiğini İstanbul Hükümeti'ne bildirdi.

Erzurum Kongresi, tespit edilen tarihten iki hafta sonra 23 Temmuz 1919'da şimdiki Fen Lisesi binasında toplandı. Mustafa Kemal kongre başkanlığına seçildi. Mustafa Kemal yaptığı tarihi konuşmasında dünyanın ve Türkiye'nin siyasi durumuna değindi. Erzurum Kongresi'nde iki haftalık çalışma sonrasında çok önemli kararlar alındı (Erzurum Dergisi).

Erzurum Kongresi, Milli Mücadele'de önemli bir yere sahip olmuştur. Atatürk, konuşmalarında bu duyguyu sık sık tekrarlamıştır.

1.2. Erzurum Coğrafyası

Erzurum, Doğu Anadolu Bölgesi'nde 39-55 kuzey enlemi, 41-16 doğu boylamı üzerinde bulunmaktadır. İl, kuzeyden Artvin-Rize, batıdan Gümüşhane-Erzincan, güneyden Bingöl-Muş, doğudan Ağrı-Kars illeri ile çevrilmiş olup, 24.768 km²'dir. Erzurum, Fırat nehrinin başlangıcı olan Karasu'nun yukarı havzasında kendi adı ile anılan geniş Erzurum Ovası'nın güneydoğusundaki Palandöken dizisinin Eğerli Dağı eteğinde ve deniz seviyesinden 1850-1980 m. yükseklikte eğimli bir yüzeyde bulunmaktadır. Doğu-batı yönünde ovalık "Pasinler-Erzurum Ovaları", kuzey-güney dağlık görünüştedir. Her iki ova, tektonik olaylar sonucu kırılmalardan meydana gelmiş çöküntü ovalardır. Kuzeydeki dağlar: Doğudan batıya doğru Çilligöl, Yeniköydüzü, Ziyaret Tepesi, Kargapazarı, Dumlu Tepesi, Kop Dağları'dır. Güneydekiler: Akbaba, Sakaltutan, Nalbant, Şahveled, Alibaba, Dumanlı, Turnagöl, Palandöken, Karagöl Dağları'dır.

Kent, Anadolu-Kafkasya-İran demiryolu bağlantısında olup ortaçağdan beri, İran-Hint ve Ortaasya ticaretinin Akdeniz ülkelerine giden yol boyu üzerinde önemli bir konaklama ve ticaret merkezi olmuştur. Tiflis-Kars üzerinden gelen Kafkas yolu ve Tebriz-Doğubeyazıt' dan geçen Kuzey İran yolu; diğer taraftan Sivas üzerinden Diyarbakır-Irak-Suriye-Basra Körfezi'ne ve Akdeniz kıyılarına giden yollar ile, yine Sivas üzerinden Ankara-İstanbul, Ankara-İzmir'e giden yollar burada birleşir. Kuzey Anadolu Dağları'nı Kop ve Zigana Geçitleri üzerinden aşarak Trabzon'da Karadeniz'e ulaşan transit yolu da Erzurum'dan geçmektedir. Bu tarihi yollara ilaveten Erzurum "İspir" üzerinden Rize'ye, "Bingöl" üzerinden Diyarbakır'a bağlanmış durumdadır.

Sıcaklık:

Erzurum'da en sıcak ay Ağustos'tur. Aralık ve Ocak ayları bütünüyle donlu geçmektedir. Şiddetli donlu günler kasım, aralık, ocak, mart aylarında devam etmektedir. Erzurum'da şiddetli ve uzun bir kış hüküm sürmektedir.

Bölge genellikle Sibiryaya antisiklonu ve Basra siklonu etkisi altındadır. İlbaharda, Sibiryaya antisiklonunun etkisi yavaş yavaş azalmaya başlar, kararsız bir rüzgar ve sıcaklık hüküm sürer. Yaz mevsiminde Asya'da geçici olarak meydana gelen termal siklon merkezinin etkisi altındadır.

Kar en erken ekim ayında yağmaya başlar, mayıs ortalarına kadar devam eder. Erzurum il merkezi, ortalama yılın 113 günü karla kaplı kalmaktadır.

Akarsular:

Erzurum akarsu kaynakları bakımından zengindir. Türkiye'nin en yüksek yerlerinden olan il toprakları, sıradağlar ve yüksek yaylalarla kaplıdır. Karların erimeye başladığı mart sonlarından haziran sonlarına kadar akarsular için "Kabarma" dönemidir. Erzurum ili, Çoruh, Aras ve Fırat havzalarının birleşme noktasındadır. Üç havza ana akarsu kaynaklarını Erzurum dağlarından alır.

Karasu, Fırat ırmağının en önemli koludur. Erzurum ovasının kuzeydoğusundaki Dumlu Dağı'nın eteklerinden doğar, Erzurum ovasını geçer, Aşkale Boğazı'na girer. Erzincan yönüne akan Karasu, Erzurum'un Palandöken dağlarından kaynaklanan Tuzla suyunu da kendisine katarak yolculuğuna devam eder.

Mescit Dağı'ndan doğan Çoruh Irmağı, sırayla Gümüşhane, Bayburt, Erzurum topraklarını geçerek Artvin il topraklarına girer.

İki ana koldan oluşan Oltu Çayı, iki ana koldan oluşur ve geniş bir havzanın sularını toplar. Artvin il topraklarında Çoruh Irmağı ile birleşir.

Mescit Dağı'ndan çıkan Tortum Çayı, Tortum İlçesi'nin bulunduğu havzanın sularını toplar ve Tortum Gölü'ne dökülür. Daha sonra Artvin il sınırında Oltu Çayı ile birleşir.

Aras Irmağı, Bingöl Dağları'nın Erzurum il sınırları içinde kalan kuzey yamaçlarından doğar. Tekman Yaylası'nın sularını toplayan Aras Irmağı, Mescitli Boğazı'nı geçtikten sonra Pasinler Ovası'na iner ve kuzeydoğu yönünde akarak il sınırları dışına çıkar.

Hınıs Çayı, Bingöl Dağları'nın doğu yamaçlarından doğduktan sonra Hınıs Ovası'nı geçer, il sınırları dışında Murat Irmağı ile birleşir.

Göller:

Erzurum ili göller bakımından zengindir. Tortum Gölü, bölgenin en önemli gölüdür. Göl, toprak kayması sonucu oluşmuştur. Hidroelektrik enerji üretimi için değerlendirilen bu göl, turistik yönden de büyük önem taşımaktadır.

İl sınırları içerisindeki diğer göller: Kuzgun Baraj Gölü, Demirdöven Baraj Gölü, Tekederesi, Ürünlü, Kapıkaya, Köyceğiz, Porsuk, Şenkaya göletleridir (Erzurum Belediyesi, 05.10. 2005).

1.3. Erzurum'daki Tarihi Eserler

Erzurum Kalesi:

Şehrin ortasında yer alan Erzurum Kalesi'nin ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Kalenin varlığı milattan öncesine dayanmaktadır. Yapılışından sonraki devirlerde Urartu, Roma, Bizans ve Sasaniler'in hakimiyeti altında kalan kale, 11. yüzyıldan Türkler'in hakimiyetine geçmiştir.

İç Kale:

İç Kale'nin bugünkü girişi ikinci bir kapıdan sağlanmaktadır. Kale kapısının açıldığı avlu kısmen harap olmuştur. Bu bölümde eskiden hamam, ambarlar, savunma odaları varmış (Anadolu Dergisi, 2003: s.13).

Kale Mescidi:

İç Kale'de bulunan mescid, 12. yüzyılda Saltuklular zamanında yapılmıştır.

Saat Kulesi (Tepsi Minare):

Saat Kulesi ve Kesik Kule adlarıyla da anılan Tepsi Minare, Erzurum'a hakim konumdaki İçkale'nin güneybatı köşesinde yükselir.

Kısmen tahrip olmuş kitabesine göre, Saltuklu Hükümdarı Emir Muzaffer Gazi tarafından yaptırılmıştır. 12. yüzyıl ortalarından kaldığı sanılmaktadır. 16. yüzyılın başlarında üst kısmı yıkılan minareye önce 1843, ardından da 1881 yıllarında saat yerleştirilmiş ve saat kulesi haline getirilmiştir. Halk arasında yaygın olarak Saat Kulesi olarak anılmaktadır. Minare aynı zamanda gözetleme kulesi olarak da kullanılmıştır.

Yakutiye Medresesi:

Cumhuriyet Caddesi üzerinde bulunan medrese, taç kapısında bulunan kitabesine göre, İlhanlı Hükümdarı Sultan Olcayto zamanında Gazan Han ve Bolugan Hatun adına, Cemaleddin Hoca Yakut Gazani tarafından 1310 yılında yaptırılmıştır. Medrese, bugün İslam Eserleri Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Çifte Minareli Medrese (Hatuniye Medresesi):

Erzurum'un sembolü haline gelen Çifte Minareli Medrese'nin kitabesi olmadığından, gerçek adı ile ne zaman yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubad'ın kızı Hundi Hatun veya İlhanlı Hanedanı'ndan Padişah Hatun tarafından yaptırılmış olabileceği düşüncesiyle Hatuniye Medresesi diye de adlandırılmaktadır. Genel olarak 12. yüzyıl sonlarına doğru yaptırıldığı kabul edilmektedir. Sultan 4. Murat Han'ın emriyle bir süre tophane, daha sonraları da kışla olarak kullanılmıştır.

Emir Sultan Kümbeti:

Ne zaman yaptırıldığı kesin olarak bilinmeyen Emir Sultan Kümbeti'nin 12. yüzyıl sonlarına doğru Saltuklu Hükümdarı İzzeddin Saltuk adına yaptırıldığı sanılmaktadır.

Ulu Cami:

Şehrin Tebrizkapı Sementi'nde, Çifte Minareli Medrese'nin kuzeybatısında yer almaktadır. Caminin yapılış tarihi kesin belli değildir. Kitabesine göre, 1179'da Saltuklu Hükümdarı Nasreddin Muhammed tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Ulu Cami, 1629, 1787, 1860 yılları ile 1965-1968 yılları arasında önemli onarımlardan geçmiştir. Osmanlı döneminde Erzurum'da çok sayıda cami ve türbe yaptırılmıştır. Camilerin en önemli özelliği, hepsinin tek minareli olmasıdır.

Muratpaşa Camii:

1573 yılında Kuyucu Muratpaşa tarafından yaptırılmıştır.

Kurşunluoğlu Camii:

1700 yılında Erzurumlu ünlü Şeyhülislam Feyzullah Efendi tarafından yaptırılmıştır.

İbrahim Paşa Camii:

1748 yılında Vali İbrahim Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Cennetzade Camii:

1785'de İsmail Efendi tarafından yaptırılmıştır.

Rüstempaşa Kervansarayı (Taşhan):

Yapı, büyük ihtimale Kanuni Sultan Süleyman'ın Veziri Rüstempaşa tarafından 1561 yılında yaptırılmıştır. Tarihi Rüstempaşa Kervansaray'ı günümüzde çarşı olarak kullanılmaktadır.

Lalapaşa Hamamı:

Tebrizkapı Sementi'ndeki Lalapaşa Hamamı'nın yapım tarihine ışık tutacak bir kitabesi yoktur. Ancak, hamamın 1561 yıllarında dönemin Beylerbeyi Lala Mustafapaşa tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır.

Muratpaşa Hamamı:

Erzincankapı Senti'nde bulunan Muratpaşa Hamamı, 1572 yılında Kuyucu Muratpaşa tarafından yaptırılmıştır.

İki Göbek Hamamı:

Yapım tarihi 18. yüzyılın ikinci yarısıdır. Hamam planları içinde farklı bir görünüme sahiptir.

şeyhler Hamamı:

1720 yılında yaptırılmıştır. Muratpaşa Hamamı'na çok benzemektedir.

Fuadiye Hamamı:

Grckapı Senti'nde bulunan bu hamamın mimari özellikleri çok değişmiştir. 18. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir (Erzurum Dergisi).

BÖLÜM 2: ERZURUM FOLKLORÜ

Doğumdan ölüme kadar insanların yaşantısında yer alan maddi ve manevi bütün kültür öğelerini bilimsel olarak derleyen, değerlendiren ve bunların sistematik bir açıklamasını yaparak insanlığın kültür tarihini ve özellikle halk kültürünün genel gelişme kurallarını inceleyen, kültürler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları belirleyip ortaya koyan, gerektiğinde de bu bilimsel sonuçları halkın yararına olacak şekilde düzenleyip halka aktaran ve hatta birtakım uygulamalarda bulunan bilim dalına folklor (halk bilimi) denir (Sedat Veyis Örnek, 2000).

Tanımdan da anlaşıldığı gibi halkın kullandığı her türlü şeylerle ilgili bilgiler folklorun konusudur. Halkın kullandığı eşyalar, giyecekler, yediği yemek, yemek pişirmek için kullandığı aletler... Yani yaşamak için gerekli olan her şey, halkın maddi folklorunu oluşturur.

Manevi ürünler ise mitolojiler, masallar, halk hikayeleri, maniler, türküler, halk oyunları, inançlardır. Bunlar, bir toplumun çeşitli konulardaki düşüncelerini, çeşitli hadiseler karşısındaki davranış ve sebeplerini açıklar.

Halkın malı olan folklor ürünleri, örneğin türküler, masallar, maniler ilk bakışta eğlence vasıtası gibi görünse de, insanımızın neye sevindiğini, neye üzüldüğünü, neden hoşlandığını bize gösteren unsurlardır. Manevi folklor ürünlerinden mitoloji ve mitolojik inançlar bugün Erzurum'da yaşamamaktadır.

2.1. Halk Oyunları

Erzurum'da halk oyunu demek "**Bar**" demektir. Bar dendiğinde de akla "**Dadaş**" gelir. Dadaş, kelime anlamı itibarı ile kardeş, ağabey, beydir. Dadaş, mert, centilmen, vatanperver ve babacan ruhludur. Dadaş ata biner, cirit oynar, güreş tutar. Hile ve yalan bilmez. Merhametlidir, düşkünü korur. Kötülüğe ve güce karşı boyun eğmez.

Günümüzde bar oynayan dadaşlar, Erzurum yöresine özgü kıyafetler giyerler. Erzurum ve Bayburt yöresine has bir halk oyunu olan bar, erkek ve kadınlarda ayrı ayrı, kimi zaman açık, kimi zaman kapalı oynanır. Açık barda oyuncular, bir adım aralıklı şekilde yan yana açık durup, el ele tutuşurlar. Kapalı bar da ise, omuz omuza gelen dadaşlar, elleriyle bellerini kavrurlar. Bar oynayan dadaşların baş tarafındaki kişiye "**Barbaşı**", sondaki kişiye ise "**Poçcik**" denir.

En çok oynanan erkek barları arasında aşırma, dikine, hoşbilezik, çoban, sekme, daldalan, tamzara, koçeri, deliloy, temirağa, yayvan, Köroğlu, narey, felek, turna, sarhoş gelir.

Kadın barları arasında ise çift beyaz güvercin, tersine, kavak, aşşagdan gelirem, akça ferikler, habudiyar, atın üstünde eğer, kavak uzanır gider sayılabilir.

2.2. Türküler

Erzurum türkülerinde yaylanın kokusu, insanının çilesini, ana, baba, yurt, millet sevgisini, yaradan aşkını duymak mümkündür. Milli kültürümüzün temel taşlarından olan Erzurum türkülerinde uzun ve kırık havalar ağırlıktadır. Asırlar boyu savaşlara, şiddetli muharebelere sahne olan Erzurum'da savaştan, göçten bahseden türküler de derlenmiştir. Buna en güzel örnek olarak aşağıdaki dizeleri verebiliriz:

Göç Göç Oldi

Göç göç oldi, göçler yola dizildi
Uyku basti, ela gözler süzüldi
O zamandan elim yardan üzüldi
Ağam nerden aşar yaylanın yoli
Asker indi Ilıca'nın düzüne
Kimse bakmaz Erzurum'un yüzüne
Geri döndüm düşman çarpti gözüme
Ağam nerden aşar yaylanın yoli
Doldur doldur nargileyi tezele
Dut elimden yendir beni mezere
Avuç avuç toprağımı tezele
Ağam nerden aşar yaylanın yoli.

2.3. Atasözleri ve Deyimler

Ne doğrarsan aşan, o gelir gaşşığan.
Ölüsi olan bir gün, delisi olan her gün ağlar.
Öküzün inek başlısi, tarlanın ufak daşlısi makbuldür.
Pisik çengele ulaşmamış, püf ne pis gohir demiş.
Sofrada elin, mecliste dilin gıssa dut.
Zor gapıdan gelende, şer bacadan çıhar.
Zulüm ile abad olanın ahırı berbat olur.
Lohma garın doyurmaz, möhebbet arttırır.

Marttan sonra ekilen darıdan, gündönümündenden sonra çıhan arıdan, gocasından geç galhan garıdan hayır gelmez.

Hırhız evden olanda, öküz bacadan çıhar.

Ne düğün görmüş oynamış, ne oli görmüş ağlamış.

Yüzümün yumuşaklığından donumun ağı gurumir.

Oğlan yiyir oyuna, çaban yiyir goyuna gidir.

Düvirçisi garga olanın gonacağı yer çöplük başıdır.

Alma mazlumun ahını çıhar aheste aheste.

Ne yardan geçir, ne serden.

Orta tarlanın tohumu.

Sağır duymaz yorarmış.

Ucuni altına geçirmiş.

Umma, küersen.

Ac ayi oynamaz.

Borçli ölmez, rengi sararır.

Kirpi enigini sevmiş, pamuğum demiş.

Göge çıhsa, ayaklari yere değmez.

Oğul bali, dünya mali.

Ac it merak yıhar.

El elin ölüsüne gülerek ağlar.

2.4. Beddualar

Adın, şanın galha.

Ayakların küt ola.

Ağzına su tökenin bulunmiya.

Cendeğın eşşeğinen gele.

Dünya ışığı görmiyesen.

Ellerin guriya.

Ezrayilin ohuna gelesen.

Gan gusasan.

Gözlerin avucan gele.

Sabaha sağ çıhmiyasan.

Muradın gözünde gala.
Issi yatıp, soyuh galhasan.
Allah'ın ateşine gelesen.
Bağırsakların bacaklaran dolana.
Cendeğin düzlüklerde gala da gurt guş pay ede.
Cigerleren gan dola.
Garnındakinin heyrini görmiyesen görmiyesen inşallah.
İtinen alamete, gurdunan gıyamete galasan.
On barmağından biri gala, o da dolama ola.
Piçaklar altında parçalanasan.

2.5. Maniler

Maniler, Anonim Halk Edebiyatı'nın en tanınmış folklorik ürünlerinden birisidir. Maniler her türlü hayati olayları (Aşk, gurbet, hasret, kıskançlık, kırgınlık ve tabiat vb.) işleyen, Halk edebiyatının bilinmeyen şairleri tarafından söylenmiş, halka mal olmuş kıymetli gönül yadigarlarıdır. Türk insanının duygularını manilerle dile getirmesi, çeşitli gönül ürperişlerinin böyle kısa öz ve kesin ifadeyle dile getirilişi; onun sevgi, aşk gibi konulardaki hassasiyetini ve fitri zekasının işlekliliğini gösterir (Çatıkkaş, 2001: 13).

Maniler, Erzurum kültürünün de önemli unsurlarından birisidir. Çalışmamızın asıl unsurunu da Erzurum Manileri oluşturmaktadır. Yaptığımız incelemeler sonucu Erzurum Manileri'ni konularına göre şu şekilde sınıflandırdık:

- 1- Aşk Konulu Maniler
- 2- Ayrılık Konulu Maniler
- 3- Hasret Konulu Erzurum Manileri
- 4- Evlilik Konulu Maniler
- 5- Gelin-Kaynana Konulu Maniler
- 6- Anne Konulu Maniler
- 7- Ramazan Konulu Maniler
- 8- Diğer Konulardaki Maniler

BÖLÜM 3 : TÜRK HALK BİLİMİ İÇİNDE ERZURUM MANİLERİNİN YERİ

3.1. Türk Halk Biliminde Mani

Mani söyleme, yüzyılların deneyimlerinden süzülerek biçimlenmiş, belirli kuralları olan, kuşaktan kuşağa aktararak günümüze ulaşmış bir gelenektir. Manilerde Anadolu insanının düşünce yapısını, beğenisini, dertlerini, kıskançlıklarını, özlemlerini, sevgilerini vb. ortak kültürün sergilenişini görürüz.

Kendine özgü bir gelenek içinde söylenen maniler bir ucuyla geçmişe, bir ucuyla günümüze uzanır. Diğer halk kültürü ürünleri gibi toplumu ayakta tutan dinamikleri belirlemede önemli bir rolü olan manilerde, Anadolu insanının dünyaya bakışının yanı sıra estetik modelleri de temsil eder.

Millet kimliği olan kültürler uygarlığı oluşturur. Kültür bir insan topluluğunun oluşturduğu, geliştirdiği, içinde yaşadığı ve yaşattığı ortamdır. Ortak duygu ve davranışlar bütünüdür. Maniler İslamiyet öncesinden günümüze kadar yaşamını sürdürmüştür. Maniler Türk toplum hayatının ifadesi, milli bilinç ve duygu beraberliğinin bir göstergesidir. Maniler, halk ruhunun yansıtıcısıdır. Anonim mani dörtlüklerinde Türk toplum yapısına ve düşüncesine ait izleri duygulu, içten bir anlatımla buluruz. Ayrıca yöresel gelenek ve göreneklerin izlerini manilerde görebiliriz.

Kültür ve medeniyet tabakalarının maddi ve manevi malzemesini aksettiren maniler tabii olarak bestesiz veya aşıklar tarafından hususi makamlarla söylenmektedir.

Ferdi eser olarak da bilhassa Irak Türkleri arasında görülen ve konulara göre araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde sınıflandırılan manilerin ilk kaynağı halkın hafızasıdır. Cönkler, mecmualar, sözlükler, divanlar, halk hikayeleri, ramazannameler, mektuplar, bekçi destanları vb. eserler manilerin yazılı kaynağını oluşturur (Elçin, 1997:324).

Mani, dört dizeden oluşan bir nazım biçimidir. Ayak örgüsü şöyledir: aaxa. Genellikle hece ölçüsünün 7 heceli kalıbıyla söylenir:

Ay doğdu öze düştü a

Çifte ben yüze düştü a

Elin yarı yanında x

Ayrılık bize düştü a

Kimi bölgelerde(özellikle Kuzeydoğu Anadolu'da) ayak örgüsü axbx biçiminde olan maniler de vardır. Bunlar yerel manilerdir, yaygın değildir.

Seyrek olarak, 4, 5, 8, 11, heceli kalıplarla söylenmiş maniler de vardır:

4 heceli :

Gelince yaz

Olmaz ayaz

Ne olursun

Bir mektup yaz

5 heceli :

Bahçede iğde

Dalları yerde

Sevdiğim oğlan

Kim bilir nerde

8 heceli :

Evlerinin önü mersin

Yaprağını yere sersin

Çekilin kocakarılar

Herkes sevdiğini görsün

11 heceli :

Bizim göle ördek gelmez kaz gelir

Evvel bahar gelir sonra yaz gelir

Acımam çektğim hasretliklere

Korkarım ki zalim ölüm tez gelir.

Manilerde ilk iki dize ile son iki dize arasında anlam bakımından bağlantı yoktur; anlatılmak istenen asıl duygu ve düşünceler son iki dizede söylenir; ilk iki dizede somut nesnelere, genellikle doğa ile ilgili görüntüler, manicinin çevre ile ilgili gözlemler, vb. anlatılır; sonra birdenbire asıl maksada geçilir; hiç umulmadık bir şeyle karşılaşma, dinleyiciyi etkilemekte, hoşla gitmektedir. Kimi manilerde, baştaki somut nesnelere

sondaki soyut duygu ve düşünceler arasında gizli bir bağlantı kurulur; yazılı pek çok sanat eserinde çağrışım ve benzetme öğelerinden yararlanılarak uygulanan somuttan soyuta geçiş yöntemi, bu dörtlüğe kendi içinde bir bütünlük kazandırır:

Şu dağlar olmasaydı

Çiçeği solmasaydı

Ölüm Allah'ın emri,

Ayrılık olmasaydı.

Mani, halk edebiyatının nazım birimi olan dörtlük ile söylenmekte ise de, dörtlüklerle söylenen öteki nazım biçimlerinden (koşma biçimine bağlı nazımlardan) ayrı bir özellik göstermektedir: Koşma biçimi ile yazılan nazımlarda dörtlüklerin bütün dizeleri anlamca birbirine bağlıdır; mani de ise, ilk iki dize ile son iki dize arasında genellikle anlam bağı yoktur. İlk iki dize bağımsız bir bütün, son iki dize de bağımsız başka bir bütündür; bu bakımdan, halk edebiyatımızdaki öbür dörtlüklerden ayrılmaktadır. Mani, bu yapısıyla, Arap ve Fars edebiyatlarının nazım yapısına yakınlık gösterir. O edebiyatlarda nazım birimi beyittir(anlamca birbirine bağlı iki dize) ; her beyit başlı başına bir bütündür, beyitler arasında anlam birliği bulunması gerekli değildir. Arap ve Fars edebiyatlarındaki şiirlerin kafiyelenişi genelde şöyledir: aa xa xa xa ...

Maninin gerek iç yapısı, gerek kafiyelenişi bakımından Arap, Fars nazımlarına benzerlik göstermesi dikkate değer bir olaydır; hele dize sayısı dörtten çok olan manilerde (yedekli maniler) bu durum daha da belirgin bir hal alır; Divan şiirinin en yaygın türü olan gazelin kafiyelenişi ile yedekli maninin kafiyelenişini bu açıdan karşılaştıralım (Kudret, 2003:223-224):

Gazel : aa xa xa xa xa...

Ey melek sima ki senden özge hayrandur sana

Hak bilür insan demez her kim ki insandur sana

Vermeyen canın şana bulmaz hayat-ı cavidan

Zinde-i cavid ana derler ki kurbandur sana

Alemi pervane-i şem-i cemalün kıldı ışk

Can-ı alemsin fida her lahza min candur sana

Aşıka şevkunla can vermek inen müşkil degül

Çün Mesih-i vaktsen can vermek asandur sana

Ey Fuzuli hub olanlardan tegafüldür yaman

Ger cefa hem gelse anlardan bir ihsandur sana. (Fuzuli)

Yedekli mani: aa xa xa xa xa...

Kaşların keman senin

Bakışın yaman senin

Ne hain yar imişsin

Elinden aman senin

Cefaların ben çektim

El sürer sefan senin

Mani anonim halk şiirinin en küçük nazım biçimidir. Anadolu ve Anadolu dışında çok geniş bir Türklük coğrafyasına yayılmıştır. Mani kelimesinin kökeniyle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Vefik Paşa, 1893: 62; Eset, 1944: 7-8, Boratav, 1993: 285-288).

Mani Anadolu ve Anadolu dışında çeşitli adlarla bilinmektedir. Anadolu'da maniye: mana, değişme, meani, hoyrat, meni, ficek, karşıberi; Anadolu dışında: beyati, mani, meni, mahnı, mahna, hoyrat, çing, çinile, çır, aşule, aytıpa, kayın ölenk, törtsap, aytıspa törtlik, martıfal vb. (Boratav, 1993: 286; Köprülü, 1981: 273; Elçin, 1990: 6-7; Gözüaydın, 1990:3-25; Dizdaroğlu, 1969: 53) gibi isimler verilmektedir.

Mani yerine kullanılan diğer sözcükler ise şunlardır: Acem manisi: Bu sözü Evliya Çelebi kullanmıştır. Acem sözü Azeri anlamında kullanılmıştır. Akışta: Kars yöresinde zincirleme mani metinlerinin eklenmesiyle oluşan şekillere bu ad verilir. Ala gözlüm-kömür gözlüm: Eğin yöresinde 11 heceli düz manilere bu ad verilir. Arandak-aşule: Saadettin Nuzhet Ergun, İslamiyetten önce maninin bu adlarla adlandırıldığını belirtir. Bayati: Doğu Anadolu yöresinde kullanılan cinaslı manilere verilen addır. Bir türkünün, bir deyişin arkasına eklenerek söylenir. Berete: Halay çekilirken karşılıklı söylenen mani yapılı türkülerdir. Cır: Kırım Türkleri arasında kullanılır. Döndürme: Doğu Anadolu'nun bazı yörelerinde kullanılır. Dörtleme: Mani dört dizeden oluştuğu için bu ad da verilir. Peşrevi: Kars yöresinde halk hikayelerinin türkü bentleri arasına sıkıştırılan manilere bu ad verilir. Şın: Gagavuz Türkleri arasında kullanılır.

Mani çok geniş bir coğrafi alana yayılmıştır. Türkiye sınırları içinde Denizli'de mana, Urfa'da kadınlar arasında me'ani, erkekler arasında hoyrat (veya horyat) , Doğu Karadeniz bölgesinde ise karşı-beri kavramları kullanılmaktadır. Karşı-berilerde karşılıklı olarak ve sıra ile kişiler iki dize söylerler, ikinci dizeler kendi arasında kafiyelidir. Türkiye dışında Azerbaycan'da bayatı, Irak'daki Türkler

arasında hoyrat, Kazan ve Kırgız Türkleri arasında aytipa, kayım öleğ veya üleğ, Tatarlar arasında çinik, cinig, cink, şın, Kırım Tatarlarında mane, Özbek Türkleri arasında koşuk, aşula kelimeleri kullanılmaktadır (Gözüaydın, 1989: 3).

Türkiye dışındaki Türkler arasından derlenmiş manilerin Anadolu'da canlı olarak yaşayanlarla karşılaştırıldığında ortak söyleyiş ve duyuşun karşımıza çıktığını görürüz.

Gagavuz Türkleri'nin manileri bunlardan biridir:

Ak gülüm alacaksın	Arpalar teste teste
Sarıp solacaksın	Babamdan beni iste
Elbet bir günün içinde	Babam beni vermese
San benim olacaksın.	Küçük ablamdan iste.

(Güngör, 2002:217,218)

Prof. Dr. Alaeddin Mehmedoğlu da Türkiye ve Azerbaycan Türk Halk Edebiyatı türleri arasında paraleller olduğunu belirterek, bu türlerin aynı kaynaktan gıdalandığını belirtmiştir. Bu türlerden biri de manilerdir:

<u>Türkiye Varyantı:</u>	<u>Azerbaycan Varyantı:</u>
A benim bahtı yarım	A benim behtiyarım
Gönülde tahtı yarım	Könlümün tahtı yarım
Yüzünde göz izi var	Üzünde göz izi var,
Sana kim baktı yarım	Sene kim bahtı, yarım.

(Mehmedoğlu, 2003: 247)

Cevdet Kudret'in mani hakkındaki düşünceleri şöyledir:

Kaşgarlı Mahmut'un İslamıktan önceki şiir örneklerini toplayan sözlüğünde, mani biçimiyle yazılmış bir tek dörtlük vardır; o da, gerek konusu, gerek bütün dizeleri arasında anlam birliği bulunması bakımından, mani özelliği göstermeyen didaktik bir şiirdir. İslamıktan önceki dönemde başka örneği bulunmayan maninin yabancı kökenli bir nazım biçimi olduğu düşünülebilir (Kudret,2003:224).

Mani sözcüğünün Arapça ma'ni (mana: anlam) sözcüğünden gelme olduğu ileri sürülmektedir. Maninin, Fars edebiyatında aynı biçimle yazılan rubai türünün Türk halk edebiyatına etkisiyle oluşmuş olabileceği sanılıyor.

Mani, ortak halk edebiyatı (folklor) ürünüdür. Sanatçısı belli değildir. Maniyi genellikle kadınlar söyler. Karşılıklı manilerde kadınlarla erkeklerin karşılıklı söylediği de olur. Aşıklar (saz ozanları) maniciliği meslek edinmemişlerdir (gerektikçe ara sıra söylerler).

Halk arasında, her mesleğin bir piri olduğu inancı, manicilik için de söz konusudur. Bir manide, bu sanatın piri şöyle açıklanmaktadır:

Deniz gibi derindir

Girme sular serindir

Pirimizi sorarsan

Ferhat ile Şirin'dir (Kudret, 2003: 222- 238).

Mani genellikle yedi heceden oluşan dört dizelik bir türdür. Bir tek dördlük içinde bir anlam bütünlüğü gösterir. Genellikle anlamın ağırlığı üçüncü ve dördüncü dizelerdedir. Manilerde anlamın dört dizeye yayılması, ilk iki dizede çizilen tablomaniyi estetik bir yapıya kavuşturur. İlk iki dize maninin dış dünyayla bağıdır. Üçüncü ve dördüncü dizede duygu ve düşünce ortaya konur. Manilerin doğaçlama söylenmesi maniyi iki bölüme ayırır. Birinci bölüm genellikle hazırlıktır ve maniciye kafiye, söz için zaman kazandırır. Manici için birinci bölüm çağrışım, duygu ve düşünce için hareket noktasıdır (Boratav, 1978: 185-197).

Maniciler, maninin kafiye ve redif bölümüne ayak adını verirler. Maniciden ayak bulmak, ayağı ayağına denk getirmek beklenir. Maniler; “manici, mani yakıcı, mani düzücü, mani atıcı” adı verilen kişiler tarafından doğmaca olarak özel bir ezgiyle söylenir (Dizdaroğlu, 1969: 67). Bunun yanında maniler aşıklar tarafından özel makamlarla da söylenir (Elçin, 1981: 278). Karşılıklı söylenen manilerde karşılıklı dilek, duygu ve düşünceler açıklanır. İlk iki dize soru-cevap olarak düzenlenir. Maniler, çeşitlerine göre “akışta, ala gözlüm-kömür gözlüm, bayatı, berete döndürme, dörtleme, peşrevi” adlarını da alırlar. Bazen basılmış halk hikayelerinin arasında da manilere rastlanır (Boratav, 1988: 45). Manilerle ilgili şekil ve konularına göre çeşitli sınıflamalar yapılmıştır (Boratav, 1993: 287). Manilerin başlıca teması sevgidir. Maniler sevgi ekseninde etrafında döner (Dizdaroğlu, 1969: 66). Maninin yapısı gereği, toplumsal olaylara değinilmez. Bunlar, sevgi ile ilişkileri ölçüsünde maninin yapısında yer alır (Başgöz, 1986: 225-241; Kocatürk, 1939: 5).

3.1.1. Mani Söyleme Geleneği

Çağlar boyu yaygın bir biçimde süren mani söyleme geleneği 1960'lı yıllardan sonra eskiye oranla önemini kaybedip azalmaya başlamıştır. Kızlar, kadınlar, erkekler, ekin ekerken, davar güderken, hasat kaldırırken, bayramlarda, şenliklerde, evlenme

törenlerinde, kına gecelerinde, gelin hamamında, düğün bayrak direği dikildiğinde, gelinin başında, kazma kazarken, imeceyle iş yaparken, sünnet törenlerinde, halay çekilirken, hıdrellez, nevrüz, çömçegelin törenlerinde, pamuk tarlalarında, çeşitli toplantılarda vb. çalılıp oynayarak mani söylerler.

Eski şehir yaşantısında ramazan bekçi ve davulcularının söylediği manilerin ayrı bir yeri vardı. Mahalleli,aşıklar,çocuklar davulcuyla kapı kapı gezerek onun kendine özgü, saba, düğah makamlarında okudukları manileri dinlerdi .Sahurda, kandilde ve bayramda gezen davulculara paranın yanı sıra keten ve yazma mendil,göMLEKlik, yünlü ve pamuklu kumaş vb. verirlerdi . Eski devir ramazanlarında Helasacılar vardı. Bunlar birinin boynuna ufak bir davul takarak diğerinin eline cam veya muşambadan fener vererek gezerlerdi. Arkalarında çocuklar olurdu. Helasacılar mahalleleri dolaşır, her evin önünde durarak maniler söylerlerdi. Her maninin sonunda (Helasa, yelesa) diye bağırırlardı. Bu dolaşmaya da 'helasaya çıkma' denirdi. Anadolu'nun kıyı şehir ve kasabalarında da helasaya çıkma adeti vardı. Kayıkçı delikanlılar tahta bir kayığı ışıklandırıp gezerek maniler söylerlerdi (Ülkütaşır, 1969, T.F.A. , C. 12: 5473).

Kadınla erkeğin kapalı toplum kuralları gereği konuşup bir araya gelmeleri belli ortamlarda olabilirdi. Maniler, çeşitli törenlerde, eğlencelerde, toplantılarda, inanış ve adetlerin arasında ve mektuplara yazılan rumuzlu manilerle haberleşme gibi bir işlev de üstlenmiştir (Başgöz, 1957: 225). Ayrıca manilerin, saya gezme, hıdrellez, nevrüz, yağmur duası, çömçe gelin, köy seyirlik oyunları gibi tören ve toplantılarda ritüel kalıntısı taşıyan sözlerle söylenildiğini görüyoruz (Başgöz, 1957: 230-241).

Karşılıklı mani atma, söyleme eskiden çok yaygınmiş. Günümüzde daha çok kızlar arasında, aile arasında yapılır. Yörede karşılıklı mani atışmalarına “manileşme, mani atma, türkü atma, atışma, deyişme, atmaca, deyiş, düzmece mani, deyiş mani, atma, karşılıklı çatışma, söyleşme, taşlama aşık manisi” adları verilmektedir. Genellikle manileri sesi güzel olanlar ve meraklıları söyler. Düğün törenlerinde gelin kızın en yakın arkadaşları mani söylerler.

Maniler dinlenerek büyüklerden, yaşlılardan gelenek aktarımı yoluyla öğrenilir. Mani her türlü neşeli ve kederli olay üzerine toplanıldığında söylenir. Genellikle özel bir mani söyleme toplantısı yapılmaz. Manilerin söylendiği belirli bir zaman yoktur. Her zaman

söylenir. Kaynak kişiler, kış ve yaz aylarında daha çok söylendiği konusunda birleşiyorlar. Kışın iş yokken kış geceleri soba başında toplanan insanlar, yardımlaşma amaçlı toplantılarda; yazın iş, tarım, hasat için toplandıklarında eğlenmek ve işi kolay kılma amacıyla maniler söylüyorlar. Ayrıca ramazan gecelerinde iftar-sahur arası yapılan toplantılarda mani vazgeçilmez eğlence aracı olur. Askere, gurbete yolcu etme, gelin gönderme törenlerinde doğaçlama maniler söylenir.

Hıdrellezlerde genç kızların niyet ve fal manileri söylemeleri adetti. Hıdrellez gecesi kızlar bir çömlek veya bir kaba kendilerine ait tarak, toka, yüzük vb. eşyaları koyarlar, hıdrellez sabahı sırayla çekerler. Çıkan eşya hangi kıza aitse onun niyetine söylenir. Bazı yörelerde manici ortaya alınır. Üzerine kırmızı duvak örtülür, eline ayna verilir. Manici aynaya bakarak genç kızın geleceğini görür, ona göre mani söyler. Eğer kızın dileği olacaksa güvey adayını aynada görür. Yine kızlar hıdrellez gecesi dilekleri neyse onu gül dalına asar, mani söylerler. Kızlar manileri, niyetleri olacak veya olmayacak şeklinde yorumlar. Fal pek ciddiye alınmaz; ama yine de kızlar olumlu veya olumsuz olarak etkilenirler. Bazen de manileri kağıda yazıp kaba koyarlar. Hıdrellez sabahı şanslarına çekip, yorumlarlar. Bu manilere “mantuvar manileri” adı da verilir (Artun,2004: 115).

Mani söylenirken dinleyiciler maninin konusuna, söylenme nedenine göre uygun tavır takınırlar. Dinleyici, mani üzüntülüyseniz üzüntülü, neşeliyseniz neşelidir. Mani söylerken efkarlı, sessiz, duygulu olup gözyaşını tutamayanlara rastlanır. Maniler bazen birinin üzerine söylenir. Dinleyiciler maninin kimin için atıldığını anlamak için dikkatle maniciyi dinlerler, kulakları manide gözleri manicidedir. Gelin-kaynana manilerine çok gülünür. Özel olarak bir kız ve delikanlı için söylenirse manalı manalı gülünür. Maniler aracılığıyla manilerin kime söylendiği bulunmaya çalışılır. Maniye meraklılar, sözleri ezberlemeye çalışır. Mani söylerken konuşup dikkati dağıtanlar hoş karşılanmaz, uyarılır. Öğüt, ders çıkarılan manilerde başla tasdik edildiği gözlenir.

Mani söylemeden önce dinleyicileri hazırlama aşaması olur. Toplulukta maniciliği ile tanınan biri varsa önce onun mani söylemesi beklenir. Mani söylenirken manici ortaya alınır. Dinleyenler daire olarak çevresine otururlar. Evlenme törenlerinde düğün evine gelen konuklar kapıda karşılanarak “karşılama manileri” söylenir.

Mani söylerken alkış yapılır, pullu işi mendil sallanır. Neşeli manilerde darbuka çalınır, kaşık çalınır. Maniciler ellerinde ayrılık manileri söylerken mendil, kavuşma isteği olan manileri söylerken yüzük bulundururlar. Mani söylerken, söylenen maninin konusuna uygun olarak o anda orada bulunan bazı eşyalar kullanılır. Bunlar genellikle mendil, yazma, çiçek, bayrak vb. dir. Sevgi manilerinde çiçek, asker manilerinde bayrak bulunur. Seyirciler mendil sallarlar. Cenazelerde yakını ölmüş kişiyi ve gelini ağlatmak için söylenen manilerde

manicinin ve dinleyicilerin ellerinde mendiller vardır. Yaşlılar gözyaşlarını başörtüsünün ucuyla silerler. Eskiden bir kız, sevdiği delikanlıya sevdiğini belli etmek için mani söyler ve mendil atar, delikanlı da kızı beğendiyse mendili öpüp koynuna koyarmış. Manici bazen manideki göndermeyi hissettirmek için baston, gözlük, mendil, sopa vb. aksesuarlar kullanır.

Manici mani söylerken, maninin konusuna uygun jest ve mimikler yapar. Mani atılan kişiye sezdirmek için işaret edilir veya göz edilir. Bazı maniciler manileri gözleri kapalı söyler. Manici dinleyenleri oyuna kaldırır. Türkü ezgisinde söylenen maniler eşliğinde, kadınlar erkekler oynarlar. Söylenen maniye, maniyle karşılık vermek gelenektir. Bu gelenek çok eskiden beri sürmektedir. Toplulukta maniye cevap veremeyen zor durumda kalır. Birbirini beğenen genç kızla delikanlı söze cevabı mani ile verirse karşı taraf maniyle karşılık verir.

Toplantılarda bulunan kişilerden her biri adına niyet tutularak söylenen maniler iyi-kötü diye yorumlanır. Bazen maniler sevgili, hasım, askerdeki oğul, gurbetteki eş ve yakın için niyet tutularak söylenir. Mani iyi çıkarsa sevinilir. Kötü çıkarsa üzülmür, hayra yorulur. Bazen dinleyiciler yüksek sesle “bu benim şansıma” diyerek söylenecek maniye kendisi için tutar. Dilek manileri, arzu istek üzerine, dua manileri kendisi, yakınları ya da sevdikleri için olmasını istedikleri olumlu durumlar için dile getirilir. Beddua (kargış) için söylenen maniler kötülük yapanlara ilenç için söylenir. Bazı maniler de evlenecek kız ve erkekte aranılan özellikler sıralanır. Ya da genç kız, evleneceği delikanlıda aradığı özellikleri sıralayarak, kendisine uygun olmayan delikanlıların boşuna umutlanmalarını sezdirir. Maniler hediye verilen fotoğrafların arkasına yazılır ve unutulmama dileğinde bulunulur. Eskiden ramazan aylarında davulcular ve bekçiler gece halkı sahura kaldırmak için kapı kapı dolaşır ve mani söylerlermiş. Günümüzde ise davulcular sahurda sadece davul çalarak halkı uyandırıyorlar. Eskiden olduğu gibi mani söyleme yaygın değildir. Ramazan ayı manileri sahurda uyandırmak, ayın kutsallığı ve bahşişle ilgilidir.

Eskiden pazarcılar ve esnaf malını satmak ve beğendirmek için maniler söylermiş. Bugün bu gelenek unutulmuştur. Özellikle gezgin çerçiler zil çalarak geldiklerini duyurur, her malın özelliği ile ilgili maniler söylerlermiş. Yine eskiden kahvehanelerde kabadayılar manilerle durumu anlatıp atışlarmış. Bunlarla ilgili günümüze gelen örnekler azalmıştır. Bazıları mani özelliğini kaybetmiştir. Bir olay üzerine, o olayla ilgili duygu ve düşüncelerin söylendiği yakıştırmalı maniler de vardır. Bu manilerin kime söylendiği bellidir. Çeşitli mesleklerin özelliklerinin sıralandığı maniler de vardır(çoban, şoför, ebe, öğretmen vb.).Okul, askerlik ve hapishane hayatı manilere konu olmuştur. Eskiden yazılan mektupların sonuna mani yazılması yaygındı. Günümüzde örneklerine az da olsa rastlanmaktadır. Bayram, kandil, ramazan, hidrellez, nevruz, saya gezme, yağmur duası vb. için özel maniler söylenir. Son yıllarda sünnet törenlerine çağrı davetiyelerine de manilerin yazıldığını görüyoruz. Kışlık erzak hazırlama ve imece toplantılarında konuyla ilgili maniler söylenir (Artun, 2003:114-116).

Eski manilerle, günümüz manileri arasında fark vardır. Yaşama biçimi ve buna bağlı olarak beğeniler değiştiği için maniler yeni kültürde değişikliğe uğramıştır. Günümüzde ekonomik koşullar, teknoloji, yeni hayat koşulları manilere yeni öğeler sokmuştur. Eski manilerin bir olaya bir duruma dayalı olduğunu söyleyen kaynak kişiler günümüzde her şeyin mani konusu olduğunu söylüyorlar. Eskiden genç kızlarla delikanlıların birbirine mani atmaları çok yaygınmış. Eskiden söylenen manilerde, aşk, evlenme isteği, oğul,

koca özlemi vb. gibi özellikler aranmış. Bazı kaynak kişiler eski yeni mani arasında fark olmadığını söylerken, bazı kaynaklar da eski manilerin daha duygusal, daha anlamlı, daha özlü sözlerle örülü olduğunu düşünüyorlar.

Köyde söylenen maniler köyün özellikleriyle köy kültürünü; şehirde söylenen maniler ise şehir hayatını ve şehir kültürünü yansıtmaktadır. Yerleşim yerlerinin özellikleri de manilere yansır. Köy manilerinde acının, sevincin, özlemin, umudun, duyguların daha yalın yansıtıldığını gözlüyoruz.

Manilerin kendilerine özgü bir ezgileri vardır. Maniler söylenirken her zaman ezgiyle söylenmeye özen gösterilmez. Maniler içten gelen duyguların doğrudan söylendiği türdür. Mani söyleyenler genellikle, acıyı, sevgiyi tatmış, yüreği buruk kişilerdir. Maniler çoğunlukla çalgısız söylenir. Bazen darbuka, tepsi, teneke eşliğinde bazen de zılgıt ve alkış eşliğinde söylenir.

Mani söyleme geleneğinin oluşmasında, şekillenmesinde geçmişten günümüze kalan tarihi ve kültürel mirasın önemli bir rolü vardır. Maniler, duyguların söylenmesi, insanları eğlendirmesi, işi kolay kılması, kültürün aktarılmasını sağlaması yönleriyle işlevseldir.

İyi mani söyleyip düzenlere manici, manicibaşı, manidar, aşık, bağrıyanık, yanık, türkücü adları verilir. Şehirde mani düzenlere şair, sevda manileri söyleyenlere de delimine adı verilir.

Maniler köy odalarında, köy kahvehanelerinde, imeceyle evde tarlada iş yaparken, düğün törenlerinin yapıldığı düğün evi odaları ve meydanlarda, kırdaki yapılan toplantı ve şenliklerde, ramazan gecelerinde evlerin önünde, cenaze evinde söylenir. Genç kızlar ve kadınlar genellikle darbuka eşliğinde kırlarda, bahçelerde, çeşme ve kuyu başlarında bir araya gelebildikleri her ortamda sevgilerini, meramlarını anlatmak, konuşma isteklerini belirtmek, dilek tutmak, sitem ve özlemlerini belirtmek, ayrılığın hüznünü hafifletmek, eğlenceli zaman geçirmek için mani söylerler. Kadınların kendi aralarında yaptıkları toplantılara “ferah günü” adı verilir. Erkeklerin toplantılarına ise “sıra gecesi” adı verilir. Kadınların ve erkeklerin toplantılarının diğer bir adı da “şenlik” tir. İş zamanı, yapılan işe göre kadınlı erkekli veya kadınlar erkekler ayrı yerlerde toplanırlar.

Manilerin Söylendiği Ortamlar Şunlardır:

1- Şenlikler (gece toplantıları, sıra geceleri, asker uğurlama, bahar toplantıları vb.),

2- Evlenme Törenleri (kız görme, kız isteme, nişan, kız kınası, erkek kınası, gelin hamamı, düğün töreni, gelin övme, gelin uğurlama, gelin alma, gerdek, gelin paçası vb.),

3- Sünnet törenleri,

4- İmece yardımlaşma toplantıları (yufka açma, bulgur çekme, salça yapma, sap eritme etmek etmek, ekip biçme, çapa zamanı, hasat ve harman zamanı vb.),

5- Hıdrellez,

6- Nevruz,

7- Yağmur yağdırma törenleri (çömçe gelin, yağmur duası),

8- Bolluk-bereket törenleri,

9- Köy seyirlik oyunları.

Kadınlar arası toplantılarda herkes toplantı yapılacağını birbirine duyurur. Darbuka sesini duyan cümbüş, şenlik olduğunu anlar, şenliğe katılır. Evlenme törenleri toplantılarına çağrıya “yol verme” adı verilir. Çağırın kişiye “okuyucu”, çağırma işine “okuntu” adı verilir. Okuyucu ev ev dolaşarak insanları toplantıya çağırır. Çağrılan kişilere başörtüsü, çorap, mendil, havlu, yazma, gömleklik vb. verilir. Son yıllarda okuyucular evlenme, sünnet töreni davetiyelerini de dağıtmaya başlamışlardır. Bazı köylerde şenlik ve toplantılar tellak bağırtılarak duyurulur.

Mani söylenen toplantılarda yöreye, yerleşim yerine, toplantıyı düzenleyen evin ekonomik durumuna, mevsimine göre çeşitli ikramlarda bulunulur. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Çerez, leblebi, kuru üzüm, renkli şeker, pekmez, şerbet, tatlı, meyve, pasta, helva, ayran börek, pide, bisküvi, lokum, çay, kahve vb. dir. Evlenme töreni toplantılarında ikramlar yemeğe dönüşür. Yüksük çorbası, yüksük aşı, topalak, et yahnisi, haşlama türü yemekler, etli patates, kadayıf, çörek vb. Kızların kendi aralarındaki toplantılarında ise kurutulmuş karpuz çekirdeği, kaynamış mısır, pestil, bastık, çerez vb. yenir.

Kızlar aralarında mani atışması yaparlar. Yarışmada üstün gelen kıza mendil, havlu, yağlık, tülbent vb. verilir. Amaç eğlencedir. Eski ramazanlarda davul çalarak mani söyleyenlere para dışında mendil, gömlek, yünlü pamuklu şalvarlık, namaz külahı vb. verilirdi. Davulcuyla beraber çocuklar da kapı gezerdi. Çocuklardan birinin elinde uzun bir kamış veya bir sopa bulunurdu. Bu kamışa verilen hediyeler asılırdı (bu gelenek ramazanlarda İzmir’in bazı köylerinde hala devam ettirilmektedir). Bazı köylerde

hediyeler için çuval gezdirilirdi. Ev sahibi, çocuklara şeker, tatlı verirdi. Eski yıllarda kız istemeye gidenler, manilerle kız isterdi. Kız evi olumlu veya olumsuz cevaplarını manilerle bildirirdi. Kız evine giden görücüler kız evinden süpürge isterlerdi. Görücülerden biri süpürgeyi üstüne oturarak niyetlerini belli eder, kız tarafı kızlarının isteneceğini anlayarak şunları söylerdi:

Kız tarafı: Hoş geldiniz, hoş geldiniz

Bereket getirdiniz

Varsa bir niyetiniz

Çekinmeden deyiniz.

Görücü: Tellidir süpürge

Gülle dolu bahçeniz

Niyetimiz bellidir

Kızımızı isteriz.

Kızın ailesi kızını vermeye niyetliyse şöyle söyler:

Kız tarafı: Hoş geldiniz, hoş geldiniz

Aziz misafirlerimiz

Bize güzel saadetli

Bir haberle geldiniz

Eğer kızın ailesi kızını vermeye niyetli değilse şöyle söyler:

Kız tarafı: Hoş geldiniz, hoş geldiniz

Aziz misafirlerimiz

Başları hep bağlıdır

Yok verecek bir kızımız.

Bazı maniler cinsellik içerir. Bunlar her toplumda söylenmeyen, kadınların ve erkeklerin kendi aralarında gizli olarak söyledikleri manilerdir. Yaygın değildir. Daha çok ergenlik çağında söylenir. Her toplulukta bu tür manilerin söylenmesi hoş karşılanmaz. Ölüm ve özlemle yüreği yanan ağıtçılar, mani tarzında söyledikleri duygularını ağıt ezgisiyle ağıt biçiminde söylerler. Kız görme, kız isteme, nişan, gelin alma, gelin hamamı, düğün, gelin uğurlama, gelin paçası gibi evlenme törenleriyle ilgili maniler de söylenmektedir. Analar bebekleri için söyledikleri manileri ninni ezgisiyle söylerler. Bu ninniler kırsal kesimde çok yaygındır. Adana yöresinde geçmişe oranla az da olsa bir halk hikayesi anlatma geleneği vardır. Halk hikayelerinin aralarında da

maniler söylenir. Bir olay üzerine anında doğaçlama mani söylemek de yaygındır. Bunlar dilden dile yayılırlar.

Genç kız toplantılarında maniler, evlilik niyet ve temennisi üzerine duygu ve düşünceleri bir deyişle dile getirmek ve hoşça vakit geçirmek için söylenir. Maniler yoluyla açığa vurulmayan kız-erkek arkadaşlığı öğrenilmeye çalışılır. Kızlar beğendiklerini sezdirir. Evlilikte aranan özellikler dışa vurulur. Anlamazdan gelen delikanlıya sitem edilir. Bazen de delikanlıyı beğenmediklerini söylerler. Halk hikayeleri anlatılırken dinleyicinin ilgisini canlı tutmak için hikayelerin aralarında mani söylenirdi.

Öğüt amacıyla oğlana, kıza, geline, çocuklara akıl vermek, kötülöklere karşı uyarmak amacıyla mani söylenir. Acı olaylardan ders, işin iyi yapılması, büyüğe saygı, uyarma, kırgınlığın son bulması, boşboğazlık vb. konularda da söylenir. Toplantı anında veya törenlerde yanlış davranışta bulunanları uyarmak ya da doğru olanı anlatmak için söylenir. Maniler örf, adet ve geleneklerin kuşaktan kuşağa aktarımını sağlaması yönüyle işlevseldir. Bu tür manilere “uyarıcı mani” adı verilir. Maniler insanların o anki ruhsal durumlarını anlatmak veya belli konularda dinleyenleri bilgilendirmek ve hoşça vakit geçirmek amacıyla söylenir. Mani her ortamda söylenebilir. İmeceyle iş tutma ve tarımla ilgili işlerde maninin işi kolay kılma işlevi vardır.

Maniler duyguların söylenmesi, insanları güldürmesi, eğlendirmesi, işi kolay kılması, eğitim, örf, adet, gelenek aktarımının sağlanması, birlik beraberlik ve dayanışmayı arttırması, kültürün sözlü yolla aktarılması dışında, duyguları dışa vurma aracı olması, dert, meram anlatarak rahatlama yönleriyle işlevseldir.

3.1.2. Konularına Göre Mani Çeşitleri

3.1.2.1. Aşk Konulu Erzurum Manileri

3.1.2.1.1. Aşk Kavramı

Üç harften oluşan, kısacık bir sözcük dilimizde... Bu denli kısa olup da söylendiğinde, okunduğunda ya da duyulduğunda insanın dikkatini çeken, içinde fırtınalar koparan... Bu denli kısa olup da uğrunda ölünen, öldürülen, kişiyi yemeden içmeden kesen ya da deli olunan bir durumu anlatan kaç sözcük vardır ki... Eğer aşk, salt bir sözcük olsaydı; yaşanan bir gerçekliğe delalet etmeseydi, bu kadar bizi ilgilendiren etkili bir kavram olabilir miydi?

Aşk her toplumda vardır ama yaşanış şekilleri farklıdır. Bunları birbirinden ayıran ise, bireylerin içinde yaşadığı toplumsal, kültürel koşullar, bireylerin yetişme tarzları, çocukluk yaşantıları, kişilik özellikleri, değerleri ve tercihleridir.

Tarihsel ve genel anlamda, aşkın yüzlerce, binlerce tanımı yapılmış ve gelecekte de bunlara yenileri eklenecektir. “Aşk” lügatte, sevgi, şiddetli sevgi anlamlarına gelir (Develioğlu, 1996; Pala, 1989). Aşkın ön merhalesi sayılan “sevgi” ise, “insanı bir şeye veya bir kimseye karşı yakın ilgi ve bağlılık göstermeye yönelten duygu” (Türkçe Sözlük, 1988: 1289).

Bir kimse aşık olur da bedeni zayıflamazsa, devamlı hasta olmazsa, hareketlerinde alçakgönüllülük veya sükunet, konuşmasında da hafif düşkünlük açıkça belli olursa, Araplar onu tabiatı bozuk, akli noksan, anlayışı kıt ve ölü kalplilerden sayarlar. Yani onu aşıklardan kabul etmezler. Kalbinde aşk olan kimsenin alameti, sevdikleriyle karşılaştığında tereddüt ve ıstıraba düşmesi, yüzünün kızarması ve konuşmaya sevk edildiğinde utanması ve sıkılmasıdır.

Aşk konusunu alan binlerce şiir, öykü, roman yazılmış; oyunlar sahnelenmiş, türküler yakılmış, şarkılar söylenmiştir. Ressamlar, ellerinde fırçaları ve paletlerindeki renklerle, aşkı tuvalete yansıtmaya çalışmışlardır. Aşk, yalnızca sanatın ve edebiyatın farklı alanlarında değil, felsefede de işlenmiştir. Filozofların bazıları makaleler yazmış, bazıları daha kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Schopenhauer’in “Aşkın Metafiziği”, Afşar Timuçin’in “Aşkın Diyalektiği”, Alain Finkielkraut’un “Sevginin Bilgeliği”, Herbert Marcuse’un “Eros ve Uygarlık”, Eric From’un “Sevme Sanatı”, Petrus Abelardus’un “Bir Mutsuzluk Öyküsü” bu çalışmalardan bazı örnekler olarak sayılabilir.

Petrus Abelardus’un “Bir Mutsuzluk Öyküsü” adlı eserinde bir genç, öğretmenliğini yaptığı Heloise adlı öğrencisine aşık olur, onunla aşk yaşayarak birlikte kaçarlar ve evlenirler. Fakat, Heloise’nin dayısı Fulbert, hakarete uğradığını düşünür. Bir gece yandaşlarıyla birlikte genç çiftin yaşadığı eve gelir. Evde kendisine yapılanları genç, eserde şu şekilde anlatır:

Bir gece evimde, sessiz sakin odamda, dinlendiğim bir sırada para vaadiyle kandırılan hizmetkarlarımdan biri, onları içeri alınca, son derece vahşi ve iğrenç bir oç alma yolunu seçtiler; öyle oç alma ki, herkesi şaşırtdı: Bedenimin, onların canını sıkın şeyleri yaptığı bölümlerini kestiler ve kaçıp gittiler. Kendilerine engel olmaya çalışan iki kişinin de gözlerini oyup, üreme organlarını yok ettiler (Abelardus, 1993: 34).

Arthur Schopenhauer'in "Aşkın Metafiziği" adlı eserinde aşka ve aşk yoluyla kurulan birlikteliğe bakış açısı şu şekildedir:

Canlı, coşkun ama yine de dizginlenebilir bir eğilim olarak ortaya çıkan bu duygunun , belirli şartlar altında büyüyüp şiddet yönünden diğer bütün öteki duyguları aşan bir tutkuya dönüşebildiğini ve ardından, kollaması gereken her şeyi bir yana bıraktığını, bütün engelleri inanılmaz bir güç ve inatla aştığını doğrulamaktadır; öyle ki onun tatmin edilmesi engellenirse hiç tereddüt etmeden hayat tehlikeye atılır, ölüm göze alınır. Wertherler ve Jacapo Ortisler sadece romanlarda yaşamazlar; Avrupa'da her yıl bunların yarım düzine örneği ortaya çıkmaktadır. Aynı tutkunun tımarhaneye düşürdüklerinin sayısı bunlarınkinden daha da fazladır. Bunların ötesinde her yıl, birbirini seven ama dış koşullar yüzünden engellenmiş çiftlerin birlikte intiharlarıyla sonuçlanan çeşitli olaylar bu gerçeği ortaya koyacaktır; gelgelim, karşılıklı sevgiden emin olup bu sevginin haz ve tadını yaşarken en yüce mutluluğu da bulmayı umanların, zorlayan dış koşullar karşısında en aşırı adımları atıp bütün ilişkileri koparmak ve olabilecek her türlü sıkıntı, dert ve belaya katlanmak varken; hayatlarıyla birlikte, ondan öteye daha büyüğünün düşünülemediği bir mutluluktan vazgeçmeleri anlaşılabilir bir durumdur.

Bütün aşklar, istedikleri kadar uçarı, tensellikten, dünyevilikten uzak, ayakları yerden kesik görünsünler, sadece cinsel dürtüde temellenirler. Öyleyse bunca gürlüğü patırtı niye? Niye bunca itiş kakış, tepinme, korku, endişe ve dert? Sonuçta amaç, sadece her bir Mecnun'un kendi Leylası'nı bulmasıdır.

Öznel bir ihtiyaç olan cinsel dürtü, çok akıllı bir tarzda nesnel hayranlık maskesini takmayı ve bu yoldan bilinci aldatmasını çok iyi bilir. Çünkü doğa kendi amaç ve hedefleri için bu savaş hilesine muhtaçtır. Ne var ki bu hayranlık istediği kadar nesnel ve kendisini yüce gösteren bir badananın arkasına saklansın, her aşık olma durumunda, belli bileşim niteliklerine sahip bir bireyin üretilmesinin amaç olarak kovalandığı söz gelimi karşılıklı sevginin değil de, sahip olmanın, yani fiziksel haz ve zevkin asıl tayin edici yan olmasından bellidir. Bu yüzden de karşılıklı sevginin varlığından emin olma hali, bu hazzın eksikliğini hiçbir şekilde karşılayıp insanı avutmaz. Nitekim bu durumdaki birçok kişi kendini vurmuştur. Buna karşılık delice aşık olanlar, aşklarının karşılığını bulmasalar da, sahip olma imkanı sayesinde, fiziksel haz ve zevk duymakla yetinebilirler. Burada tayin edici etmen, belli bir çocuğun dünyaya getirilmesi, taraflar bilincinde olmasalar da, bütün o aşk hikayesinin gerçek amaç ve işlevidir (Schopenhauer, 2003: 24-32).

İnsanoğlunu bir ateş parçası gibi yakan ve bir anda içine alan aşk duygusu tabii ki insanı da sevgiliye kopmayacak, sağlam iplerle bağlamıştır. Her ne pahasına olursa olsun insanoğlu sevgiliye kavuşmak, onunla bir arada bulunmak ve içine düştüğü zor durumdan onu kurtarmak için var gücüyle savaşmıştır. İşte böylesine farklı, etkileyici ve büyümlü bir duygunun sonucu olarak da sevgili ve ona duyulan aşk, daha önceki kısımlarda da bahsettiğimiz birçok düşünürün kafasını meşgul etmiş ve bu konuyla ilgili birçok düşünce ortaya konulmuştur.

Aşk, sevgi ve sevgili uğrunda mücadele Türk masallarında, halk hikayelerinde, efsanelerinde, destanlarında da işlenmiştir.

“Ben Bir Yeşil Yaprak İdim” adlı Türk masalında, sevdiği padişah kızını almak için kızın koyduğu sınava katılan delikanlı sonunda sevdiği kızı alır. Ülkelerden birinin kızını beğenen Yemen Padişahı’nın oğlu, kızın tek bir nar tanesi düşürmeden narı yeme sınavını tamamlamak üzereyken bir taneyi yere düşürerek sınavı kaybetmiştir. Aslında gönlü delikanlıyı sevmiş, fakat onun değnek yemesini de istemiştir. Delikanlı değneği yedikten sonra kızı alabilmiştir. Bu şekilde delikanlı bir fedakarlık örneği göstermiş, sevdiği kız uğruna zorluklara göğüs germiştir.

Dede Korkut Hikayeleri’nin bazılarında da sevgiliye karşı sadakat, sevgi son derece önemli yer tutar. Kan Turalı Hikayesi’deki (Ergin, 2002) Trabzon tekfurunun kızı olarak tanıtılan Selcen Hatun son derece akıllı, evleneceği erkeği deneyerek seçen ve seçtikten sonra da ona karşı sadakatinden, sevgisinden asla taviz vermeyen bir sevgili tipi olarak karşımıza çıkar. Selcen Hatun yeri geldiğinde sevgilisini ailesine karşı bile savunan bir karakterdir. Selcen Hatun, Türk toplumundaki ideal sevgili tipinin en güzel örneğidir. Soylu olduğu kadar aynı zamanda sevdiği erkeğe sadıktır.

Biz aşk konusunu Türk Halk Edebiyatı ürünlerinden olan masal ve halk hikayelerinin yanında semai, destan, koşma, türkü ve mani gibi türlerde de görüyoruz.

Türk insanının mani söyleme geleneği terk edilmeyen bir gelenektir. Çeşitli gönül ürperişlerinin böyle kısa, öz ve kesin ifadeyle dile getirilişi; Türk insanının sevgi, aşk gibi konulardaki hassasiyetini ve fitri zekasının işleliğini gösterir.

Aşk ve sevgi, manilerde işlenen konular arasında önde gelir. Mesela, aşağıdaki örnek sevgiliye duyulan aşkı ve sevgilinin asaletini dile getirir:

İncili, fesli yarım
Bülbül kafesli yarım
Acep benim olur mu
Padişah nesli yarım.

Aşağıdaki manide sevgilinin aşığı eve davet etmemesine aşık içerlemiştir:

Karanfilim buhari
Bahçevan kes bu harı
Gittim sevgilimgile
Dimedi gel yuharı.

3.1.2.1.2. Aşk Konulu Erzurum Manileri

Bu bölümde bazı Erzurum manilerindeki aşk duygusu üzerinde durup, yorumlar getirmeye çalışacağız ve ardından da aşk konulu Erzurum manilerini sıralayacağız:

- 1- Garanfil desdesiyem
Bir güzel hastasiyam
Yanağında gül açmış
Ben onun hastasiyam.

Manide aşık sevgilinin yüzünü, kırmızı veya pembe olmasından dolayı güle benzetmektedir. Aşığın amacı, sevgiliye kavuşmak ve güle benzettiği yanağından öpmektir. Divan edebiyatında da bu durum bir mazmun olarak karşımıza çıkmaktadır: “Bülbülün güle olan aşkı”. Bülbül de sevdiği güle kavuşmak için mücadele eder ama ona kavuşamadığı için feryat figan eder. Divan edebiyatı şairlerine göre, güle kırmızı rengi veren gülün dikenlerinin bülbülün vücuduna batması sonucu akan kandır. Bu manide de aşık sevgilinin yüzünün güzelliğinden dolayı ona ilgi duymaktadır.

- 2- Altını sarraf bilir
Dertliyi cerrah bilir
Benim seni sevdiğim
Yalnız bir Allah bilir.

Seven kişi sevdiğini çevresindeki insanlardan saklama eğiliminde olur. Sevdiği kişinin kim olduğunu kimsenin bilmesini istemez. Çünkü, onu hiçbir kişiyle paylaşmak istemez. Manide de aşık sevdiği kişinin kim olduğunu herkesten saklamaktadır ve bu sevgiyi sadece Allah'ın bildiğini söylemektedir. Ama aslında öyle midir? Bizim görüşümüze göre seven insan bir şekilde kendisini ele verir. Çünkü seven insan, sevdiğine kavuşamamışsa dalgındır, düşüncelidir, gündün güne sararır solar yani aşk acısı çektiği hal ve hareketlerinden bellidir.

- 3- Buradan atlı geçti
Nalı parlattı geçti
Ellere selam verdi
Beni ağlattı geçti

Bir güzel, sevdiği kişinin kendisine ilgi göstermemesinden dolayı dert yanmaktadır. Sevdiği yiğit, kendisinden başka, diğer güzellerin hepsine, ilgi göstermiş ama kendisine bir selamı bile çok görmüştür. Buna çok üzülen güzel, gözyaşlarına hakim olamamıştır.

- 4- Gale galeye garşı
Galenin dibi çarşı
Sen zülûf gölgesinde
Ben yandım güne garşı.

Halk edebiyatında aşk konusunun işlendiği ürünlerde sevgilinin güzellik unsurlarından biri zülûftür. Zülûf, bayanların şakaklarından aşağıya doğru uzanan saçlardır. Bu saçlar sevgiliye ayrı bir güzellik katar. Bu dördlükte sevgilinin güneşte yanmamasının sebebi olarak zülûflerinin yüzüne doğru dökülmesi gösterilmiş. Aşığın ise yanmasının sebebi zülûflerinin olmamasıdır. Aşık yanar ama zülûflere sahip olmamaktan dolayı değil zülûfleriyle daha hoş görünen sevgiliyi kavuşamamaktan dolayı. Zülûf, Divan edebiyatında gazelerde de sevgilinin güzelliğini anlatmak için kullanılan bir unsurdur. Sevgilinin zülûflerinin her bir kıvrımında aşıkların gönülleri asılıdır.

- 5- Ay doğar bedir Allah
Bu sevda nedir Allah
Ya benim muradım ver
Ya beni öldür Allah.

Aşık olan kişinin tek isteği sevdiği kişiye kavuşmaktır. Sevgiliden ayrı geçen günler ıstırap dolu olduğu için, bu duyguya katlanmak zordur. Manide aşık, Allah'a yalvararak bu ayrılığın sona erip, kavuşmanın gerçekleşmesini istemektedir. Eğer bu kavuşma gerçekleşmeyecekse ölmek istemektedir. Çünkü, bu acıya katlanacak gücü, aşık kendinde bulamamaktadır.

- 6- Çayıra serdim hali
Etrafım hurma dali
Seni bene verseler
Neylerem dünya mali.

Seven kişinin gözü sevdiğinden başka hiçbir şeyi görmez. Sevdiğinin değeri başka bir şeyle ölçülemez. Dördlükte de sevgilinin değerinin, dünyadaki nesnelerin değeriyle kıyaslanamayacak kadar yüce olduğu vurgulanmakta.

- 7- Subaşı duman oldi
Hallerim yaman oldi
Bana dert açan güzel
Ellere derman oldi.

Derler ki: “Bir güzeli bin kişi sever ama sonunda bir kişi alır.”. Dünyada bir güzeli seven birçok aşık çıkabilir. Ama bu güzeli elde edecek olan o güzelin de ilgi gösterdiği kişi olacaktır. Fakat, bayanlar birçok erkeğe de ilgi gösterip onları peşlerinde koşturabilir, onları derde salabilirler. Dörtlükte de aşk derdiyle yanan bir aşığı görmekteyiz. Ama sonunda sevdiği kişi başkasına yar olmuştur. Aşığa da bu aşk derdiyle yanmak kalmıştır.

8- Oğlan oyunlu oğlan
Culuğ boyunlu oğlan
Babam sene giz vermez
Get para gazan oğlan.

Bir ilişkide iki kişi arasındaki duygusal bağ mutlaka çok önemlidir. Maalesef günümüzde maddiyat nedeniyle seven kişiler sevdikleriyle bir araya gelmekte zorluklarla karşılaşılıyorlar. Dörtlükte iki kişinin arasında duygusal bir bağın varlığından söz edebiliriz. Fakat, kızın taliplisi olan gencin işsiz olması nedeniyle bu iki kişinin kavuşmaları ve aşklarını yaşamaları kızın babası tarafından engelleniyor. Ya da diğer bir bakış açısı da bu aşkın yaşanmasında engel, günümüzde dahi bazı yörelerde sosyal bir sorun olan başlık parası olabilir.

9- Gala bir beden olsa
O yara giden olsa
O yar uyhuda ise
Uyhusu haram olsa.

Manide sevgilinin derdinden dolayı geceleri uyuyamayan bir aşığı görmekteyiz. Eğer kendisi sevgiliye duyduğu aşktan dolayı uyuyamıyorken, sevdiği güzel, rahat rahat uyuyorsa aşık sevgiliye beddua etmektedir. Ama Halk edebiyatı ürünlerine baktığımızda genellikle uyuyamayan, aşk acısı çeken erkek tarafıdır.

10- Göğde yıldız mah gider
Gah eylenir gah gider
Garşıda yarı gördüm
Sanki doğmuş ay gider.

Dörtlükte aşık sevgiliyi aya benzetmektedir. Şu aşamada aşığın sevgiliye yaklaşması mümkün değildir. Çünkü sevgilinin aşığa karşı bir ilgisinin olduğu belli değildir. Aşık

sadece içten içe, bu ay yüzlü sevgiliyi uzaktan uzağa sevmekte ve onun güzelliğini izlemektedir.

11- Beriden gel beriden
Gabın ağzı deriden
Senin derdin değil mi
Beni bele eriden.

Manide sevdiğine kavuşamamış aşğın durumu dile getirilmektedir. Aşık, aşk derdiyle yanmaktadır. Bu durum sevdiğinin kendisine yüz vermemesinden, birkaç tatlı söz söylememesinden kaynaklanmış olabilir.

12- Tavuk tarına çıkar
Kolunda yara çıkar
Geç geri köpek oğlu
Sözün yalana çıkar.

Aşık, yari için söz vermiştir ama bu sözüne sadık kalamamıştır. Sevdiği kişi de aşığa bu sitemini dile getirmektedir.

13- Bahçalarda sarmaşık
O yare oldum aşık
Her ahlıma gelende
Elimden düşer gaşık.

Dörtlükte, aşkın kişide meydana getirdiği değişiklikten bahsedilmektedir. Sevdiği kişi aşğın her an aklındadır. Bu durum da onun hal ve hareketlerini etkilemektedir. Bu durum, aşğın vuslata ereceği ana kadar devam edecektir.

14- Sarı çitim sendedir
Bir ucu da bendedir
Cennetten huri çıksa
Yine meylim sendedir.

Her Mecnun kendi Leylası' nı arar. Onu bulduğunda da bütün dünyası o olur. Dörtlükte de aşık kendi Leylası' nı bulmuştur. Diğer güzeller hatta güzellikleriyle ünlü cennet hurileri dahi kendine sunulsa aşık için bir şey ifade etmez. Onun tek amacı Leylası' na kavuşmaktır.

15- Kötü hülyalar guramam
Gönlümi daşa vuramam
Ahdettim, yemin ettim
Senden gayriye varamam.

Dörtlükte güzel, sevdiğine aşkları ve birliktelikleri için yemin etmiştir. Bu işin sonunda ölüm olsa dahi bu yemine sadık kalacaktır.

16- Harktan getme iz olur
Mavi şalvar toz olur
Oğlan yağlığın düşmüş
Ben galdırsam söz olur.

Manide güzel, sevdiği erkeğin her an hal ve hareketlerini izlemektedir. Eğer güzelin bu erkeğe karşı bir ilgisi olmasaydı, yere düşen yağlığı görmezdi. Bu güzel eğer yere düşen yağlığı alır, delikanlıya verirse çevresindeki kişiler, bu oğlana karşı bir ilgisinin olduğu anlarlar. Güzel, çevreden bu ilginin sezilmesinden çekinmektedir.

17- Sevdigim sürme beni
Çek gözün sürme beni
Eşiğine gelmişem
Gapından sürme beni.

Kulları, sultanların eşiğine gider, el-etek öper. Aşık için de sevdiği güzel sultandır. Aşık güzelin kapısına gider, aşkı, istediğini dile getirir. Aşığın isteği, sevdiğinden lütf görmektir. Dörtlükte de aşık, aşkına karşılık görmek istemektedir.

18- Erzurum bir diktedir
Yeşil perde yükütedir
Ele bir yar sevdim ki
Üçüncü bölühtedir.

Manide bir güzel, şu an asker ocağında askerlik görevini yapan bir delikanlıya gönlünü kaptırdığını dile getirmektedir.

19- Bir ay doğdi meşeden
Yarım çıktı köşeden
Rengini gülden aldı
Gohusi meneşeden!

Aşık, sevdiğinin yüzünü güle, kokusunu da menekşeye benzetmektedir.

20- Ay doğar sini gibi
Dolanır servi gibi
Ayş'a' dan gohu gelir
İlkbahar güli gibi.

Dörtlükte aşık, sevdiğinin kokusunu gülün kokusuna benzetmektedir. Bu koku aşığın içine o kadar işlemiştir ki her nerede bu kokuyu duysa sevdiğinden geldiğini anlar. Bu koku aşığı aşk sarhoşu haline dönüştürmüştür.

21- Ağ elim ağ bileklim
Goli çifte tüfeklim
Dağları deler gelir
Benim aslan üreklim.

Manide “Dağları deler gelir” ifadesi ile Ferhat ile Şirin aşkına telmih yapılmıştır. Ferhat sevdiğine kavuşabilmek için dağları deler. Manideki güzel de sevdiği kişinin sevgisinden o kadar emin ki gerekirse kendisi uğruna dağları delebileceğini, her türlü zorlukla mücadele edeceğini dile getiriyor.

22- İspir'in ağaçları
Türlü çiçek başları
Galem ile çekilmiş
O yarimin gaşları.

Aşık sevdiğinin fiziki güzellik unsurlarından olan kaşlarını övmüş.

23- Aman aman hoş Esmam
Gözleri ceylan Esmam
Ben sene çohtan yandım
Sen de bene yan Esmam.

Aşkına, sevdiğinden karşılık bulmak isteyen bir aşığın duyguları manide anlatılıyor.

24- Yük üstünde haliyam
Halının hayaliyam
Verseler yari bene
Dilenmiye raziyam.

Aşk, uğruna ölünen, öldürülen, kişiyi yemeden içmeden kesen ya da kişiyi deli olunan bir duruma sürükleyen bir duygudur. Kişiyi birine bu duyguyu besler ve o kişiye o kadar bağlanır ki adeta dünyada gözü bağlandığından başka bir şey görmez. Dörtlükte de sevdiğiyle birlikte olma uğruna dilenci olmaya razı olan bir kişinin duyguları aktarılmıştır.

25- Haliyi goydum yüke
Yedi gat büke büke
Verseler yarı bene
Etseler tike tike.

Aşk büyüyüp şiddetlenerek tutku haline dönüştüğünde ve diğer duyguların üstüne çıktığında kişi kollanması gereken her şeyi bir yana bırakır. Öyle ki onun tatmin edilmesi için hiç tereddüt etmeden hayat tehlikeye atılır ve hatta bu tatmin gerçekleşmezse, ölüm göze alınır.

26- Çıhtım tandır başına
Elim vurdum daşına
Ben sevdayi bilmezdim
O da geldi başıma.

Aşk birine duyulan yakınlıktan sonra o kişiye sıkı sıkıya sarılmadır. Kişilerin birbirine bağlanmaları için aşk denilen o sıcaklığı, o tutkuyu hissetmeleri gerekir. Manide de o duyguyu ilk defa yaşayan bir ağın duyguları ifade edilmiştir.

27- Un eler eleginnen
İşim döner feleginnen
Eşin kızlar mezarımı
Altın saplı küreginnen.

Kişinin sevdiğine karşı hissettiği bu duygunun mutlaka tatmin edilmesi gerektiğini ve bu duygunun tatmin edilmediği takdirde ölümün bile göze alınacağını daha önce belirtmiştik. Bu manide de aşkın karşılık bulamayan bir aşığın ölümü bile göze alabileceğini belirtilmiştir.

28- Ocak başında legen
Oğlan gel beni begen
Begenirsen tez begen
Yoksa galırsan ergen.

- 29- Lerdıvandan insene
Sağ yanına dönsene
Bağındaki güllerin
Birini bene versene
- 30- Bir ay doğdı Pasinler'den
Pasinler'in ortasından
Ele bir yar sevdim ki
Gatmer gülin hasından.
- 31- Aras'ın başı benem
Dibinin daşı benem
Yalnız galan dilberin
Yoldaşı benim benem.
- 32- Küşne töhtüm guruna
Su dibine durula
Yarime yar diyenler
İki gözün ortasından vurula
- 33- Bahçaya guzi girdi
Tüyi gırmızı idi
Ben yari arariken
Yarama sızı girdi.
- 34- Lerdıvandan inemem
Sağ yanıma dönemem
Bağımdaki güllerim
Yadigardır veremem.
- 35- Susuz yerin bülbüli
Gel öyren bizim dili
Gel götüreyim seni
Sen de gör bizim ili.
- 36- Bu dağlar meze dağlar
Çiçeği teze dağlar
Tutaydım yar elinden
Çıhaydım size dağlar.

- 37- Pencereden bahan yar
Al kınalar yahan yar
Benden sonra gidip de
Yadellere bahan yar.
- 38- Bahçalarda gül gonca
Biçerem gonca gonca
Sevdigimi almazsam
Yanam ömür boyunca.
- 39- Gır at bozdurur gider
Yoli tozdurur gider
Gelmiş bizim mehleye
Gönül gezdire gider.
- 40- Gavah uzanır gider
Dali bezenir gider
Sevip de yar almiyan
Günah kazanır gider.
- 41- Mendilim duz daşı
Gezerem dağı daşı
Ellerde bulamadım
Sevdiğim kızlar başı.
- 42- Bu haber ne haberdır
Sinem gabar gabardır
Bir yanım gurt guş yemiş
Bir yanım bir haberdır.
- 43- Çıhtım tandır başına
Demlih çıhti garşıma
Doldur doldur ver içem
Ahlım gelsin başıma.
- 44- Erzurum evrilesen
Çarh ola çevrilesen
Yarım içinden çıhsın
Temelden devrilesen.

- 45- Damda durur bir gelin
Kemere gaymış elin
Gızım pazarlık olmaz
Dinim imanım gelin.
- 46- Salındım girdim bağa
Başım değdi yaprağa
Nice ki canım sağdır
Vermem seni toprağa.
- 47- Bu dağlarda ordi var
Lale gøřmüř yurdi var
Ben yarime ağlaram
Yarimin bin derdi var.
- 48- Lerdıvandan yuhari
Çıhsam odalarına
İki güzel yan yana
Girsem aralarına.
- 49- Çitin ucu deyir mi?
Adın Gülli değil mi?
Beni dertlere salan
Senin derdin değil mi?
- 50- Su gelir daşdan ahar
Süzülür başdan ahar
Gızlari ağlatmayın
Gözyaşi içden ahar.
- 51- Yemeni Tunalı'dır
Sevdiğim buralıdır
Geçme bizim gapıdan
Üregim yaralıdır.
- 52- Pınar başi tehneli
İçine gül ekmeli
Yar gapıdan geçerken
Çizmesini çehmeli.

- 53- Galadan atın beni
Gızlara satın beni
Gızlar gabul etmezse
Mezere atın beni.
- 54- Sarı kağıt möhrelı
Oğlan bizim mehlelı
Ben seni almıram
Sen de aşk ehrelı.
- 55- Hey gara gara gözler
Sürmeli gara gözler
He derdim olmasa da
Öldürür gara gözler.
- 56- Oğlan sen huylu musan?
Minare boylu musan?
Her gelen seni sorır
Sen güzel huylu musan?
- 57- Camının ardındayam
Saatin dördündeyem
Eller şırın uyhuda
Ben senin derdindeyem.
- 58- Köylük yerden köşk gider
Payton yelı boş gider
Senı bene verseler
Allah'a da hoş gider.
- 59- Köprünün başlarında
Otursam taşlarında
Benim sevdiğim güzel
On sekkiz yaşlarında.
- 60- Sepet sepet yumurta
Sahın beni unutma
Unutursan küserem
Mektubumi keserem.

- 61- Su bağlasam gelir mi?
Sulasam gögerir mi?
Nazli yar uyhudaymış
Öpsem yar uyanır mi?
- 62- Pınarbaşı pıtırak
O yar gelsin oturak
Bir o desin bir de ben
Bu sevdadan gurtulah.
- 63- Çaya yenme çağlaram
Güli deste bağlaram
Eller yarım diyende
Ben burada ağlaram.
- 64- Cigara attım yara
Getti tahıldı yara
Ne zaman gapanacak
Üregimdeki yara
- 65- Köprünün başındayam
Sevdanın peşindeyem
Gınamayın ahbaplar
Ben murad üstüneyem.
- 66- Bu gece serin gece
Uyhusi derin gece
Yardan bir name gelmiş
Ohuram hece hece.
- 67- Dağı duman olanın
Hali yaman olanın
Gece uyhusi gelmez
Yari güzel olanın.
- 68- Altın yüzük perize
Gidin diyin horoza
Bir bu gece ötmesin
Yar gelmiş mehlemize.

- 69- Burdan Tiflis görünir
Meydani düz görünir
Gurban diyim göz sene
Sevdiğim gız görünir.
- 70- Bir gurşun atacağam
Durnanın ganadına
Gız seni alacağam
O yarin inadına.
- 71- Al puşular puşular
El değmeden hışılar
Yeddi yıl seni sevdim
Yeni duydi gomşular.
- 72- Al içligi al eyle
Al da beni yar eyle
Git askere gel eyle
Al da beni yar eyle.
- 73- Kotan attım tarliya
Tarla tumbin parliya
Nerde güzel var ise
Gelsin bizim tarliya.
- 74- Çepik çepik narım var
Bugün bir efkarım var
Güzelsu'nun içinde
Ela gözli yarım var.
- 75- Otlunun çardahlari
Su doli bardahlari
O yar yelek dohumuş
Ben olsam parmahlari.
- 76- Delihten gel delihten
Payın verim erihten
Ne doydum ne usandım
Senin gibi ferihten.

- 77- Ay abasi abasi
Harmandadır yabasi
Gızın gönli bendedir
Vermez dürzi babasi.
- 78- Çift güvercin uçti mi?
Gün ardıca düşti mi?
Ardıç dallara gurban
Yarım burdan geçti mi?
- 79- Kiremitte buz musan?
Gelin misen gız mısan?
Bugün size varacam
Evde yalnız mısan?
- 80- Ardos'un önü lüle
Yar gelir güle güle
Elinde bir deste gül
Terini sile sile.
- 81- Dağ başında kereste
Guş besledim kafeste
Yarin heste dediler
Yetiştim dar nefeste.
- 82- Gahve piştiği yerde
Pişip taşıdığı yerde
Güzel çirkin aranmaz
Gönül düştüğü yerde.
- 83- Mani mani mes mani
Top zülüften as beni
Ya gapıda gul eyle
Ya bacada as beni.
- 84- Bir ay doğar kenarsız
Yar vefasız ben arsız
Ele bir ah çektim ki
Ateşine yanasız.

- 85- Al elmanın dördünü
Sev yigidin merdini
Seversen bir güzel sev
Çekme çirkin derdini.
- 86- Bizim hışdıkıdır; mozık
Ahurda vardır kozık
Gız Allah'ın seversen
Gel bize nazık nazık.
- 87- Erzurum gavahları
Dolar gider harhları
Don; çalmış gırav; dutmuş
O yarın yanahları.
- 88- Erzurum'dan gah da gel
Sular gibi ah da gel
Ben sene gel diyemem
Şu gönlüme bah da gel.
- 89- Yeddi lüleli pınar
Guşlar hep ona gonar
Doya doya görmedim
Üregim ona yanar.
- 90- Üsgektir bizim ayvan
Vebalim senin boynan
Benim gönlüm gısgançtır
Kimseyi alma goynan.
- 91- Öksüzem üzüm gülmez
Dertliyem kimse bilmez
Göz göz olan yarayı
Örterem kisme görmez.
- 92- Garşı garşı güneyler
Güneyler odun eyler
Senin orda duruşun
Beni burda kül eyler.

- 93- Gavali çala çala
ıharam ince dala
Gorharım dal gırıla
Sevdigim eller ala.
- 94- Mendil astım direhten
Bir of ehtim rehten
Ben yanmıyım kim yansın
Goli gırırh bilehten.
- 95- Bir ince yağmur yağar
Dallara yaprahlara
Gurban olam sevdigim
Bastığın toprahlara.
- 96- Ay ışığı beden yar
Gurban olamadan yar
El duydi, alem duydi
Sanki gorhum neden yar.
- 97- Su gelir ahmah ile
Dağ duvar yıhmah ile
Yar yara nasıl doysun
Irahtan bahmah ile.
- 98- aya inesim gelir
Ata binesim gelir
Kömür gözli sevdigim
Seni gresim gelir.
- 99- Őavhının geceleri
Gız galdır peçeleri
Sendeki o güzellik
ldrr niceleri.
- 100- El ettim eli geldi
Saının teli geldi
Ben güzel sevirdim
irkinin dili geldi.

- 101- Mercimegi gavurdum
Çıhtım dama savurdum
Dediler yarin gelir
Yeddi gurban devirdim.
- 102- Galadan indim ancah
Elinde yeşil sancak
Ne gız oldum, ne gelin
Odlara yandım ancah.
- 103- Oy yandım beni beni
Keşke sevmesem seni
Ay ışığında gelme
Gomşular görür seni.
- 104- Bahçada gülüm yandı
Köz düştü kilim yandı
Ben kilime acımam
Ağzımda dilim yandı.
- 105- Arpalar dize gader
Gel yarim bize gader
Sene çorap öreyim
Topuhtan dize gader.
- 106- Ay aydıdır ayılmaz
Gece durna yayılmaz
Buralarda yar seven
Ay aşanda uyumaz.
- 107- Arabam düze gider
Avcılar ize gider
Ben böğün yari gördüm
Sandım ki bize gider.
- 108- Ay aydın açtı güzel
Elinde desti güzel
Egil bir buse alim
Üregim geçti güzel.

- 109- Bir ay doğar sapsari
Goynumda sandım yari
Uyandım ki goynum boş
Ağladım zari zari
- 110- Gahveyi pişirirem
Gorharam düşürürem
Yarım geldi deseler
Aklımı şaşırırım.
- 111- Almadan geç almadan
Yollar çamur olmadan
Egil egil bir öpim
Al yanağın solmadan.
- 112- Ah dedim küsme gülüm
Sen beni üzme gülüm
Eger beni seversen
Yalınız gezme gülüm.
- 113- Altına bah altına
Bak şu gızın haltına
Ele hırsım çıhır ki
Alim yumruh altına.
- 114- Odaya serdim keçe
Neçe bir ömrüm geçe
Ecep o gün olur mi?
Elin elime geçe.
- 115- Altın yüzük olunmaz
Suya atsan bulunmaz
El gızı deyilmiyem
Gurban olsam inanmaz.
- 116- Gır at biçinde gezer
Nali gıçında gezer
Gurban olim Olti'ya
Yarım içinde gezer.

- 117- Bir daş attım gızlara
Yuvarlandı düzlere
Bir gün pişman olursan
Söyledigin sözlere.
- 118- Ay ışığı geceler
Gurum dutmaz bacalar
Heç aklına gelir mi
Gonuştüğumuz geceler?
- 119- Altın saatim sari
Kimin var bele yari?
Yarime gurban olsun
Oltu'nun bütün yari.
- 120- Garanfilem, biberem
Ben bu köye dilberem
Yüzün gözün eşgitme
Misafirem giderem.
- 121- Haydi emmimin gızı
Sen goyun ol, ben guzi
Çıham dağlar başına
Def edem derdimizi.
- 122- Maniden mestim oğlan
Küçükten dostum oğlan
Duydum ki evlenmişsen
Ben senden küstüm oğlan.
- 123- Dağlarda meşelerde
Gülyağı şişelerde
Herkes yarını aldı
Ben galdım köşelerde.
- 124- Leblebi gavurayım
Tozuni savurayım
Küçükken bereberdik
Ben nasıl ayrılalım.

- 125- Bahın yarım gelmedi
Bene neşe vermedi
Çoh sevmiştim yarimi
Eller aldı, vermedi.
- 126- Erzurum'dan gelenler
Yarimi çalar gider
Ben yarimi isterem
Ahlımı aldı gader.
- 127- Uzun çubuk uzatım
Uzun yokuş gözetim
Senin bir benzerin yok
Seni kime benzedim.
- 128- Çala çala
Çıharam ince dala
Gorharam dal kırıla
Sevdiğim ele vara.
- 129- Oğlan adın İsmail
İsmine oldum mail
Babam sene gız vermez
İster öl, ister bayıl.
- 130- Bu dağlar bizim olsa
Yaprağı üzüm olsa
Yar uyhusu gelende
Yastığı dizim olsa.
- 131- Tarla tumbi zegerek
Zegerege su gerek
Emmim oğli dururken
El benim neme gerek.
- 132- Oğlan adın Ali'dir
Boyun servi dalıdır
Ayakların çarda gel
Evin düzi halıdır.

- 133- Mani maniye açar
Maniden galdım naçar
Gırılası gollarım
O yarsız yorgan açar.
- 134- Altın ibrik doldurdum
Doldurdum dala durdum
Dediler yarın gelir
Segirttim yolda durdum.
- 135- Çekmece çekir oğlan
Boyun gerçektir oğlan
Senin bastığın yerler
Elvan çiçektir oğlan.
- 136- Yarın çaldığı sazdır
Bene ettiği nazdır
Ne gaddin sevsem oni
Vallahi gene azdır.
- 137- İlkbahara yaz derler
Şirin söze naz derler
Kime derdim söylesem
Bu dert sene az derler
Gendin ettin gendine
Yana yana gez derler.

3.1.2.2. Ayrılık Konulu Erzurum Manileri

3.1.2.2.1. Ayrılık-Hasret Kavramları

Ayrılık ve hasret kavramlarını önce ayrı başlıklar halinde incelemeyi düşünmüştük. Daha sonra birbiriyle iç içe geçmiş kavramlar olduklarını ve ayrılığın hasret duygusunu ortaya çıkardığını düşündüğümüzden iki kavramın birlikte ele alınmasına karar verdik. Ayrılık, Türkçe sözlükte “Ayrı olma durumu, birbirinden uzak düşme” olarak ifade edilmektedir (Türk Dil Kurumu, 1998).

Hasret, “Ele geçirilemeyen veya elden kaçırılan bir nimete üzülp yanma, iç çekme, inleme; üzüntü, iç sıkıntısı, keder, zahmet; eseflenme, göreceği gelme, özleyiş” anlamındadır (Develioğlu, 1996).

Türk insanı yapısı gereği duygusaldır. En basit olaydan bile kolaylıkla etkilenebilir. Bu bir de sevdiklerinden ayrılmaksa, özellikle sevgiliden ayrılmaksa, bu duygusallık yüksek seviyeye çıkar. Türk insanının aile yapısı kısa zaman öncesine kadar geniş aileden oluştuğu için aile bireyleri birbirine sıkıca bağlanmışlardır. Bu birlikteliğe alışmış bireylerin birbirinden kopması oldukça güç bir durumdur. Otobüs terminallerinde asker uğurlamalarına sık sık rastlarız. Askerlik bizim ulusumuz için kutsal ve şerefli bir görev olmasına rağmen, otobüs terminallerinde gözyaşlarını akıtan annelerin, babaların, bacıların, sevgililerin olduğunu görürüz. Bu gibi durumlar sevilen kişiden ayrılıyor olmanın vermiş olduğu duygusal yoğunluktan kaynaklanmaktadır.

Ayrılık duygusu bizim ulusumuz için aslında alışık olunan bir durumdur. Atalarımızın geçmiş yaşantılarına baktığımızda bunun pek çok örneğini görürüz. Atalarımız, Orta Asya’dan, Ural-Altay bölgesi, savaşlar, kıtlık, kötü iklim koşulları nedeniyle ayrılarak dünyanın çeşitli yerlerine dağılmışlardır.

Bizim görüşümüze göre aslında insan, anne karnından dış dünyaya adım atmasıyla birlikte ayrılık duygusuyla tanışır.

Türk Tasavvuf Edebiyatı’nın bakış açısına göre insan dünyada Allah’tan ayrı olmanın acısını yaşar. Türk Tasavvuf büyüklerinden Mevlana’ya göre insan dünyada Allah’tan ayrı yaşar. Mevlana, ayrılığın bittiği, kavuşmanın gerçekleştiği yani ölüm gününe “Şeb-i arus” adını verir.

Ayrılık kavramı, pek çok edebiyat döneminde çeşitli şekillerde şair ve yazarlar tarafından ele alınmış ve bu konuda eserler verilmiştir.

Divan Edebiyatı’nda aşk ve ayrılık, gül ile bülbülün aşkında sembolleşmiştir. Bülbül, gülden ayırdır ve kavuşmak ister. Ama arada engel olarak gülün dikenleri vardır. Dikenler, bülbülün güle kavuşmasını engelleyen unsurlardır. Aşğın da sevgilisine kavuşmasını engelleyen diken misali diğer rakipleridir.

Halk Edebiyatı aşıkları eserlerinde sevgiliden ayrı kalmanın acısını ve sevgiliye duyulan özlemi dile getirmişlerdir. Bu aşıklardan ikisi Gevheri ve Karacaoğlandır.

O zalim engeller yolumu bağlar
Yarimin hasreti ciğerim dağlar
Ab-ı revan olmuş durmayıp çağlar
Şol akan yaşları seldir diyesin.

Gevheri der bilmem ben ne olduğum
Gurbet illerinde durup kaldığım
Aceptemen beyim şimdi solduğum
Bülbülün mekanı güldür diyesin.

Gevheri

Vara vara vardım ol kara taşa
Hasret ettin beni kavim kardaşa
Sebeup ne gözden akan kanlı yaşa
Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm.

Nice sultanları tahttan indirdi
Nicesinin gül benzini soldurdu
Nicerin gelmez yola gönderdi
Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm.

Karacaoğlan der ki kondum göçülmez

Acıdır ecel şerbeti içilmez

Üç derdim var birbirinden seçilmez

Bir ayrılık bir yoksulluk bir ölüm (Karacaoğlan)

Tanzimat Edebiyatı sanatçılarından Samipaşazade Sezai, o dönemin sosyal sorunlarından olan esaret kavramını eserlerinde işlemiştir. Bu eserlerden biri de “Sergüzeşt” adlı romandır. Dilruba, bu eserin kahramanlarından ve bir Çerkez kıızıdır. Memleketinden esir ticareti yapan kişiler tarafından kaçırılmış, İstanbul’a getirilmiştir. Eserde Dilruba, annesine duyduğu özlemi şu şekilde dile getirir:

Yorganı başına kadar sımsıkı çekti. Sabahtan beri sessiz sessiz kalbine akıttığı gözyaşları boşanmıştı. Sızlayan yüzünü, küçücük elleriyle tutarak “Anneciğim!... Anneciğim!... diye ağlamaya başladı... Doya doya, bütün vücudu sarsıla sarsıla ağlıyordu... (Sezai, ?;37).

Tanzimat Edebiyatı sanatçılarından olan Namık Kemal ayrılık duygusunu kendi hayatında yaşayan bir sanatçıdır.

O, Vatan Yahut Silistre adlı oyununun sahnelenmesinden sonra halkın coşkunluğa kapılması üzerine dört arkadaşıyla birlikte yargılanmadan sürgüne gönderilmiştir. Birkaçı dışında eserlerinin tamamını bu sürgünlük döneminde verir. Dolayısıyla bu sürgünlük dönemi bize edebiyatçı Namık Kemal’i kazandırmıştır. Birçok kez hastalanmasına, imparatorluğun merkezi İstanbul’dan, ailesinden özellikle çocuklarından ayrılmasına, çok sevdiği siyaset ve gazetecilikten uzak kalmasına yol açan bu sürgünlük elbette Namık Kemal’i çok üzmüş ve yıpratmıştır. Ancak onun edebiyatla uğraşmasını sağladığı için de hayırlı olmuş ve Namık Kemal’in edebiyatçı olarak ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır (Aydoğan,?).

Refik Halit Karay da siyasi davranışları yüzünden memleketten ayrılarak Halep'e yerleşmek zorunda kalmış ve "Memleket Hikayeleri" adlı eserinde vatan hasreti konulu hikayelerini yazmıştır. Bu kitaptaki hikayelerden biri "Eskici" adlı hikayesidir. Bu hikayede yetim ve öksüz olan Hasan, akrabaları tarafından halasının yanına gönderilmiştir. Halep'te Arapça konuşulmaktadır ve Hasan konuşulanlardan bir şey anlamamaktadır. Yazar bu hikayede, vatan hasreti ve Türkçe konuşmaya duyulan özlemi dile getirmiştir.

Son dönem şairlerinden olan Necip Fazıl Kısakürek de sevgiliye duyduğu özlemi "Beklenen" adlı şiirinde şöyle dile getirir:

Ne hasta bekler sabahı,
Ne taze ölüyü mezar.
Ne de şeytan bir günahı,
Seni beklediğim kadar.
Geçti istemem gelmeni,
Yokluğunda buldum seni;
Bırak vehmimde gölgeni,
Gelme, artık neye yarar?

Ayrılık ve özlem konusu her insanın içinde yaşadığı, yazar ve şairlerin de eserlerinde işlediği konulardandır. Anadolu insanı da çeşitli şekillerde bu duygularını dile getirmiştir. Maniler de bu duyguları aktaran araçlardan biridir.

3.1.2.2.2. Ayrılık Konulu Erzurum Manileri

138- Burdan Tiflis'e gaddin
Gar yağmış dize gaddin
Gidin diyin o yara
Sabretsin güze gaddin.

Manide birbirinden ayrı düşen iki sevgilinin güz mevsiminde kavuşacaklarını ve aşğın ağzından sevgilinin bu vakte kadar sabretmesi istenmektedir.

139- Tarla tumbi yumuşah
Benim yarım bir uşah
Uşahları gayırman
Dua edin gavuşah.

İki aşık iş nedeniyle birbirinden ayrı kalmıştır. Manideki güzelin sevgilisi uşak olarak başka bir yerde çalışmaktadır. Güzelin çevresindeki kişiler sevgilisinin işi uşaklık olduğundan sevgilisini küçümsemektedirler. Ama güzelin sevgilisine kavuşmaktan başka arzusu yoktur.

140- Dereyi derin ettin
Suyuni serin ettin
Uydun eller sözüne
Arayı serin ettin.

Manide, iki sevgilinin birbirlerinden ayrılmalarının sebebi sevgililerden birinin başkalarının ilişkileri hakkında söyledikleriyle hareket etmesi olduğu belirtiliyor.

141- Oltu'nun yoli burma
Ağaçlar doli hurma
Yar Allah'ın seversen
Bir yıldan fazla durma

Birbirini seven insanların birbirinden ayrı kalmaları katlanılması zor bir durumdur. Manide de bu ayrılığın uzaması durumunda tarafların acı çekeceğinden bahsedilmektedir.

142- Gel baci gel ağliyah
Belden kemer bağliyah
Çift büyüduh çift gezdih
Şimdi nasıl ayrilah.

Birbiriyle aynı aile ortamında uzun yıllar yaşayan kardeşlerin birbirinden ayrılması zordur. Dörtlükte de bu ayrılığın ne kadar zor olduğu dile getirilmektedir.

143- Limon közde pişer mi?
Al yanahtan düşer mi?
Sen orada ben burda
Bize gülmek düşer mi?

Manide birbirini sevip de ayrı kalmak zorunda olanların mutlu olamayacakları ve bu durumun yüzlerine yansıtacağı anlatılmaktadır.

144- Şal dokudum çok ince
Yar sevmedim doyunca
Ayırdı zalım felek
Düğün günü gelince

İki sevgilinin tam anlamıyla kavuşacakları gün düğünlerinin olduğu andır. Bu gün sevgililerin en mutlu oldukları gündür. Ama, manide kaderin bu mutluluğa araya ölüm girmesinden dolayı engel olduğu dile getirilmektedir.

145- Tandır yahtım alışmaz
Ay buluta gavişmaz
Ben bir esger garısı
Gülmah bene yahışmaz

Manide seven insanların ayrılmasına sebep olarak askerlik gösterilmektedir. Bu durumda kalan bir kadının eşi askerdeyken mutlu olamayacağı anlatılmaktadır.

146- Sabahın seher vahti
Mollalar gezer vahti
Anamdan ayırdılar
Baharın güzel vahti

Anne bir insan için şefkat ve sevgi demektir. O, evladını her türlü tehlikeden koruyan, her anında evladının yanında olandır. Böyle bir varlıktan ayrılmak da bir insan için kabullenilmesi zor bir durumdur.

147- Yarım getmiş gelmiyor
Eller almış vermiyor
Yarı görecem diye
Dağlar izin vermiyor

Dağ, şairler tarafından eserlerde sıkça kullanılan bir kavramdır. Dağ sevgilileri birbirinden ayıran unsur olarak görülür. Manide dağlar aşığın sevgilisini görmesini engelleyen unsur olarak gösterilmiştir.

148- Garanfilem dal yerde
Bülbül ötmez her yerde
Felek bizi ayırdı
Her birimiz bir yerde

Birbirini seven kişilerin zaman içinde birbirlerinden çeşitli sebeplerle ayrılmaları gerekebilir. Bu ayrılık sırasında taraflar zorluklar özlem duygusunun etkisiyle zorluklar çekebilir. Ama bu ayrılığın meyvesi kavuşmak olacaktır.

149- Gapiya keçi geldi
El attım saçi geldi
Biz ayrılıh bilmezdi
Ayrılıh göçi geldi

Türk insanı yapısı gereği duygusaldır. En basit olaylardan bile etkilenebilir. Bu bir de sevdiklerinden ayrılmaksa bu duygusallığın boyutlara yüksek seviyelere çıkar. Birbirine sıkıca bağlanmış bireylerin birbirlerinden ayrılması güç bir durumdur. Manide ayrılık duygusunu ilk defa yaşayacak olan sevenlerin hissettikleri görülmektedir.

150- İbrik sıra su sıra
Yarım getmiş Mısır'a
Olaydım Abdi Çoban
Düşeydim ardı sıra

Çoban ve koyun sürüsü birbiriyle özdeşleşmiştir. Çoban koyun kokar, koyun çoban. Manideki kişi de koyununu kaybeden bir çobanın onu bulmak amacıyla onun peşi sıra gitmesi gibi sevdiğinin peşinden gitmek istemektedir ve sevdiğinden uzak olmanın acısını hissetmektedir.

151- Su gelir vezniyinen
Malım yok hezniyinen
Benden gurtulamazsan
Gurbette gezmeyinen

Karacaoğlan bir şiirinde, memleketine, memleketindeki sevgilisine her gitmek istediğinde bir engelle karşılaştığını ve bu engellerin güzel yüzlü kızlar olduğunu dile getirir. Dörtlükteki güzelin sevgilisi de gurbette bu ve bunun gibi engellerle karşılaşmış olabilir. Ama güzelin sevgisi o kadar büyüktür ki ne pahasına olursa olsun sevdiği kişiye kavuşmak istemektedir. Ona kavuşma uğruna memleketini bile terk edip yollara düşebilir.

152- Elmayı oydum baba
Ne derin soydum baba
Bilmediğin ellere
Ne diye verdin baba?

Yıllarca aynı ortamı paylaşan bireylerin o ortamdan ayrılmaları zordur. Kızların evlilik törenlerinde gözyaşı dökmeleri bu sebepten olsa gerek. Bir de gelin gittikleri ortamda huzur bulamazlarsa aile gibi sıcak bir ortamdan uzak olmanın etkisiyle acısını çekerler.

153- Göğde gögercin ağlar
Yerde bıldırcın ağlar
Yollara yessir düştüm
Dalımda saçım ağlar

Memleketinden uzak düşmüş ve aradaki yolları kaldırıp da memleketine kavuşamayan ve bu dertle başındaki saçları dahi ağarmış bir kişi acısını dörtlükte dile getirmektedir.

154- Dolabım yok uzadım
Uzah yoli gözedim
Köyümüzde kimse yok
Seni kime benzedim?

Birbirini sevip de birbirinden uzak düşmüş kişiler sevdiğine benzer bir kişi gördüklerinde içleri sızlar ve gördükleri kişilerde sevdiklerine benzetebilecekleri bir taraf ararlar. Dörtlükte duygularını ifade eden kişinin, sevdiğini benzetebileceği kimse yoktur. Sevdiği onun gözünde o kadar yakışıklıdır ki hiç kimse onun yerini tutamaz.

155- Garşıda gara goyun
Dutup çatiya goyun
Yarinden ayrılanın
Adını deli goyun

Ayrılık sevgililer için katlanılması zor bir durumdur. Çünkü ayrılıkla birlikte acı gelecektir. Bu da sevgilileri Mecnun'a döndürecektir. Ayrılıkta sabır gösterilmezse kişinin ruh dünyasında büyük hasarlar oluşacaktır.

156- Gel benim emmilerim
Yürümez gemilerim
Atdız beni ırağa
Muhannet emmilerim

Hayatta doğum olduğu gibi ölüm de vardır. Bu hayatın gerçek yönüdür ve bu gerçeğin kabul edilmesi gerekir. Kişi sevdiklerinden, özellikle anne ve babasından ayrılmak zorunda kalabilir. Eğer anne ve babasından ölüm sebebiyle ayrı kalan kişinin yaşı hayatta zorluklarla mücadele etmeye yeterli olmuyorsa o kişiye çevresi tarafından sahip çıkılması, anne-baba eksikliği hissettirilmemeye çalışılmalıdır. Toplumumuzda amca, baba yarıları olarak görülür. Muhtaç durumda kalan yeğenlere yardımcı olma görevi de onundur. Ama bazen bu durumda olan kişiler birinci derece yakınları için bir yük olarak görülebilir. Dörtlükte de bu durumda olan ve olması gereken ortamdan uzaklaştırılan bir kişinin acısı anlatılmıştır.

157- Deryadan gemi geldi
Gönlümün gami geldi
Ağla gözlerim ağla
Ayrılh demi geldi

Ayrılığın vermiş olduğu duygusal yoğunluktan dolayı gözyaşlarını tutamayan bir kişinin durumu gözler önüne serilmiştir. Çünkü bu kişi ayrılık sonrası çekeceği acıyı bilir ve gözyaşlarına hakim olamaz.

158- Ah taşı çakmah taşı
Yanıyor üreh başı
Küstürdüm yola verdim
Hem yari hem kardaşı

Yaptığı yanlış bir davranıştan dolayı sevdiği ve kardeşiyle ayrı kalan bir kişinin pişmanlığı ve çektiği acı manide dile getiriliyor.

159- Başım ağıra başım
Yastığa damlar yaşım
At kapıya dayandı
Hani benim gardaşım

Kardeşler doğumdan önce ve doğumdan sonra yıllarca aynı ortamı paylaşırlar,aynen etle tırnak gibidirler. Herhalde büyüklerimiz o yüzden “Allah hiç kimseye kardeş acısı göstermesin” derler. Dörtlükte kardeşinin yolunun gözleyen ve gelmemesinden dolayı telaşa ve korkuya kapılan bir kişinin ruh hali yansıtılmıştır.

- 160- Ahşamdır ezen vahti
Mollalar gezen vahti
Yarabbi sen gavuştur
Ahır güz gazel vahti
- 161- Al ata yeşil golan
Al yanan dağı dolan
Bizim gibi var mıdır
Sıladan ırak olan?
- 162- Fındıh fıstıh olur mi?
Ateş yastıh olur mi?
Sen orada ben burda
Böyle dostluh olur mi?
- 163- Ay doğdı mi doğdı mi?
Yıldız tamam oldi mi?
Aldız gettiz yarimi
Bölük tamam oldi mi?
- 164- Arpa biçtim az galdi
Gamiş biçtim saz galdi
Gatlan gardaşım gatlan
Gavuşmaya az galdi
- 165- Kaynar kazan daşmaz mi?
Yol gedikten aşmaz mi?
Ayrıldıh ayrı düşdük
Ayrılan gavuşmaz mi?
- 166- Bakır legen ayrıldı
Şoför camdan bağırdi
Bağıрма şoför gardaş
Can cigerden ayrıldı
- 167- Evin orta diregi
Yanmaz baba üregi
Yadlar gelmiş götüre
Gabul oldu dilegi

- 168- O dağlar garli dağlar
Çürüttün beni dağlar
Ben yarime varmadım
Yarim nerede dağlar
- 169- Annemgilden aş geldi
Üregime hoş geldi
Her gaşığa vurduhça
Gözlerime yaş geldi
- 170- Galadan indirdiler
Gır ata bindirdiler
Üç günlük gelin iken
Yemen'e gönderdiler
- 171- Bögün hava gurahtır
Melmeketim ıraktadır
Çift gezerdih ayrıldih
O da bene meraktadır
- 172- Tandır yahtım terledim
Çıhtım seyran eyledim
Dediler gardaş gelir
Goçi gurban eyledim
- 173- Garadır gaşın ördek
Yeşildir başın ördek
Çift gezerdih ayrıldih
Hanidir eşin ördek

3.1.2.3. Hasret Konulu Erzurum Manileri

Bu bölümde hasret konulu Erzurum manilerden bazılarını yorumlayacak ve ardından da bazı manileri sırasıyla vereceğiz:

- 174- Sarı çitim saraştı
İnce bele dolaştı
İnşallah gavuşuruh
Falci bögün fal açtı

Büyüklerimiz “Fala inanma, falsız da kalma” derler. Toplumumuzda fala başvuran insan sayısı oldukça fazladır. Manide de sevgilisine kavuşmak isteyen kişi fal baktırmış ve falda da sevgilisine kavuşacağı fala bakan kişi tarafından kendisine bildirilmiştir. Bu hasretin sona ermesi için manide dua edilmektedir ve bu falın çıkması beklenmektedir.

175- İbriğin uci haşhaş
Ağzı Gur-an’li gardaş
Dağlar aradan galha
Gavuşah baci gardaş.

Dağlar birbirlerinden ayrı olan bireylerin kavuşmalarını engelleyen unsurdur. Manide birbirinden ayrı olan bireylerin ayrı olmalarının sebebi olarak dağlar gösterilmekte. Özlemin sona ermesinin yolu da dağların aradan çekilmesidir.

176- Daldi üregim daldi,
Çöl, yohuş beni aldı,
Yıhılasan melmeket,
Hesretim sende galdi.

İnsanların özlem duydukları unsurlardan biri de memlekettir. Çeşitli sebeplerden dolayı memleketten ayrılmak gerekebilir. Memleket bir insan için doğup büyüdüğü, anne, baba, kardeş ve akrabaların geride bırakıldığı ya da insanda uzun zamanda alışkanlık haline gelen bir yerdir. Böyle bir yerden ayrılması oldukça güçtür. Uzun yıllar memleketinden uzak yaşayan insanların yaşlandıklarında memleketlerine geri dönmeleri bizim insanımız için memleketin ne kadar önemli olduğunu ortaya koyar. Manide de memleketten ayrı kalan bir kişinin memlekete duyduğu özlem dile getirilmektedir.

177- İbrih aldım elime
Su damladi goluma
Yarım gelse de görsem
Gurban olim yoluna

Dörtlükte sevgili uğruna verilecek candan özlemin dayanılmaz boyutlara ulaştığı anlaşılmaktadır. Çünkü canın canansız bir anlamı yoktur.

178- Mehtup yazdım bilesen
Ohuyup da gülesen
Bu mehtubun üstüne
Durmayıp da gelesen.

Mektup ayrı olan kişilerin birbirlerine özlemini dile getirdiği bir iletişim aracıdır. Sevgililer birbirlerine gönderdikleri mektupları sabırsızlıkla beklerler. Manide de bir kişi sevdiğine, duyduğu özlemi mektup yoluyla iletmiştir ve mektubu okuyan sevgilisinin mektuptan etkilenerek yanına geleceğini ümit etmektedir.

179- Sarı çitim sararam
İtirmişem araram
Sanma ki unutmuşam
Her gelene soraram.

Manide sevdiğinden haber alamayan bir kişinin sevdiğinden bir haber alabilmek için çaresizce her önüne gelene sevdiğini sorduğundan bahsedilerek özlemin boyutunun ne düzeye ulaştığı ortaya konulmuştur.

180- Çobanın ipine bah
Gatlayıp gatna bah
Her beni özledihce
Erzurum dağına bah.

Manide yine dağ unsuru üzerinde durularak, dağların birbirini seven insanlar arasında bir engel olduğu, kavuşmayı engellediği ve özlemi artıran bir unsur olduğu anlatılmaktadır.

181- Galdım galanlarla
Galbi yananlarla
Get bir mehtup gönder
Geri gelenlerle.

Sevgilisinden ayrılmak zorunda kalan bir kişinin sevgilisinden bir haber alma isteği manide dile getirilmiştir. Sevgiliden alınan bir mektup özlemin biraz da olsa dinmesinde sevgiliye yardımcı olacaktır.

182- Sari yağın tortasi
Altın kemer ortasi,
İnşallah gavuşuruh,
Gelen Pazar ertesi

Birbirlerine karşı aşk ve sevgi hissedenden kişilerin ayrı kalmaları sonucu özlem duygusu katlanılmaz ve daha fazla dayanılmaz bir duruma gelebilir. Manide sevdiğini özleyen bir kişinin bir an önce kavuşma isteği Allah'a yalvarılarak arzulanmaktadır.

- 183- Hay ikindi ikindi
Gün dağlara tikildi
Herkes ana dediħça,
Benim boynum büküldi
- 184- Tehne doli yumurta
Ana beni unutma
Unutacah olursan
Gözyaşını gurutma
- 185- Galen guşam galharam
Ganadımi çalharam
Deseler yarin gelir
Mefta olsam galharam
- 186- Ana başta tac imiş,
Her derde ilac imiş,
Bir evlat pir olsa da,
Anaya muhtac imiş.
- 187- Ay aç da gel aç da gel!
Bir ince yol seç de gel
İnce yol bulamazsan
Kervana gariş da gel.
- 188- Garşıda guş oturur
Guş guşa yem götürür
Benim bu selamımı
O yara kim götürür

3.1.2.4. Evlilik Konulu Erzurum Manileri

3.1.2.4.1. Evlilik Kavramı

Türkçe’de bir erkek ile kadının aile kurma işlemine verilen isim, evlenme, evlenen veya kızın baba ocağından ayrılarak ayrı bir ev kurduğu anlamına gelir.

Türklerde aile, törenle yapılan evlenme neticesinde kurulur. Kız evi oğlan evinden “kalın” (Kadına verilen başlık) ister. Bu adet X. Yüzyılda Oğuzlar’da da devam etmiştir.

Türk ailesinde aile içinde kadının ve çocukların kendine ait mülkü vardı. Bunun üzerinde kocanın tasarruf hakkı yoktu. Kız, hayat arkadaşını seçmekte serbestti. Kadının ailede önemli bir yeri vardı. Çocuğun terbiyesi, ailenin mali işleriyle ilgilenme, dikiş, yemek kadın tarafından yapılır. Kadının düşman eline düşmesi büyük zillet sayılırdı.

X. yüzyılda Türkler'in İslam dinini kabulü ile kurumunda değişiklikler olur. Aile dini esaslara göre düzenlenir.

İslam Dini toplum yapısında aileyi esas alır ve bütün toplumsal ilişkileri ona göre düzenler. Kur' an-ı Kerim cinsiyete, karı-koca arasındaki ilişkilere, ana-babanın hak ve vazifelerine ait ayetlerle doludur. Hz. Muhammed (SAV) aile ilişkileri üzerinde ısrarla durmuştur. "Evleniniz, çoğalınız, zira ben ümmetimin çokluğu ile övünürüm.", "Çocuk kokusu Cennet kokusudur." hadis-i şerifleri bu konuya birer örnektir. İslam dininde evlenme cinsel içgüdülerin veya sosyal etkenlerin zoru ile değil, Allah'ın emri, Peygamberin sünneti olarak yapılmakta bu da aileye ilahi bir görünüm kazandırmaktadır.

İslam' da evlilik insani ve dini bir vazifedir. Aile kurma, ailenin devamı için çalışmak faziletli ibadetler arasında sayılabilir. Evlilik hem neslin devamı için vesile, hem de kişiyi günahlardan alıkoyan bir vasıta. Ayet-i kerimede "Allah, insanlar arasında kendileriyle huzura kavuşacakları eşler yaratmış, aralarında sevgi ve rahmet var etmiştir" (Nahl, 72; Rum, 21).

Allah, neslin devamının sağlanması, tabii ihtiyaçların giderilmesi, iffetsizliğe düşülmenin önlenmesi için, bekarların evlendirilmesini istemiştir (Nur, 32). Namuslu, zina yapmamış, gizli dostlar edinmemiş kadınlarla evlenme emredilmiş, aile mahremiyetine zarar getiren zina yasaklanmıştır. Ailesini, kocasının malını, namusunu koruyan kadınlar iyilerden sayılmış ve övülmüştür (Nisa, 2, 24-26, 34, Nur, 3).

İslami evlilikte, geçicilik değil, devamlılık esastır. Allah eşlerin iyi geçinmelerini, hoşagitmeyen bazı durumları sabırla karşılamalarını istemiş ve o durumlarda hayırlı olabileceğini bildirmiştir (Nisa, 19).

İslam dininde aile reise baba kabul edilmiştir. Neslin karışıklığının önlenmesi, koruma altına alınması, çocukların babanın adı ile çağırılması, neslin bozulmadan devam etmesinin yolu meşru evlilikte olabilir.

Diğer dinlerden farklı olarak İslam, erkeğin yetkisini sınırlamış, mehri bir garanti olarak kadına tahsis etmiştir. Ona şahsiyet kazandırmış ve miras ehli kılmıştır. Evlenme ve boşanmada kadına da haklar tanımış, kadını hakir görünmekten kurtarmıştır. Zoraki tek evliliği de, çok kadınla evliliği de tasvip etmemiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile 17 Şubat 1926 yılında Medeni Kanun kabul edildi ve kadın erkek eşit haklar elde etti. Tek eşle evlilik, resmi nikah şartı yasayla sabitleştirildi. Aile laik bir kurum haline getirildi.

Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi ve burada kadına verilen ve evlenmeyi düzenleyen maddeler Türk aile yapısına tam olarak uymuş ve çağdaş bir yapı kazandırmıştır.

Sanayileşme diğer dünya milletlerinin aile yapılarında köklü değişiklikler yapmış hatta aileyi çözüme noktasına getirmişken, Türk aile yapısına ilişkin olarak; ailede çözüme ve sosyal sapmalara sebep olmamışsa bu Türk ailesinin geçmişten günümüze sağlam bir yapı içinde olmasına bağlanabilir.

Günümüzde aile ile ilgili adet, gelenek ve görenekler aynen devam etmektedir. Evlenme ve evlilik adetleri günümüze kadar gelmiştir.

Gökalp'e göre aile evlenme neticesinde meydana gelir. Türklerde izdivaca evlenmek, ev-bark sahibi olmak denir. Bark, Orhun Kitabesinde mabet manasındadır. Ev de mukaddes bir mabet olduğundan "bark" adını alırdı (Gökalp, 1976: 298).

Gökalp'e göre aile milletin küçük bir parçasıdır. Milli unsurlar gelecek kuşaklara aile yoluyla aktarılır ve korunur. Bu ailenin en önemli görevlerinden biridir.

Türk Destanlarında da kadın ve erkeğin konumunu belirten, erkeğin kadına bakışını yansıtan örnekler çoktur. Dede Korkut Hikayeleri'nin başkahramanlarından Dirse Han, eşine şöyle hitap eder:

"Beri gelsene başımın bahtı, evimin tahtı

Evden çıkıp yürüyende selvi boylum" (Gökyay, 1976: 35)

Kurtuluş Savaşı'nda Türk kadını erkeğiyle birlikte yurdun savunmasına katkıda bulundu. Cepheye silah taşımaktan, yaralı askerlerin tedavisinden hatta düşmana silah sıkıp savaşmaktan geri kalmadı. Bu kahramanlardan birisi de Erzurumlu Nene Hatun'dur. Erzurum halkına önderlik yapmış ve Rusların Erzurum'dan atılmasına yardımcı olmuştur.

"Cumhuriyetten sonra Türk kadını eş seçme, meslek ve meslek seçme alanlarında olduğu gibi, aile içi kararlarda da önemli bir role kavuşmuş ve oldukça mesafe almıştır. Kadının aile içinde ve toplumdaki artan etkinliği erkeğin aile içindeki rolünü azaltan bir etki yapmamıştır. Örf ve adetlerimizden kaynaklanan kadına saygı kadar, eşe ve aile reisi olan erkeğe bağlılık ve dayanışma süregelmiştir." (Erkal, 1995: 384)

Günümüzde aile içinde kadın ve erkeğin konumuyla ilgili dış kültürlerde olan yaşayış, düşünce ve arayışların az da olsa girmeye başlaması Türk ailesinde olumsuzlukların yaşanmasına yol açabilmektedir.

Günümüzdeki evlilikler ve aile hakkındaki Atalay Yörükoğlu'nun tespitleri oldukça kayda değerdir:

Günümüzde evliliği kızla erkek arasındaki sevginin doğal ve yasal sonucu olarak görme eğilimi arttı. Romanların, sinema ve TV' nin etkisiyle "Evlilik eşittir aşk" inancı yerleşti. Aşk ile evlilik eşit anlamda tutulunca sevginin azalması da evliliğin sonu demek oldu. Bu romantik yaklaşımla evliliğe adım atan eşlerin hayal kırıklıkları büyük oldu. Her çağda sevgi aransa da geçmişte iyi huylu, uysal, yüzüne bakılır bir kız bulan erkek iyi bir yuva kurabilirdi. "Nikahta keramet vardır." denir, birbirini çok az ya da hiç tanımayarak evlenen eşlere birbirini sevmeye çalışmaları öğütlenirdi. Sevgi sonradan gelirdi. Şimdiki çiftler evliliklerinden önce sevginin doruğuna çıkıp evliliklerinde bunu tüketerek yaşıyorlar. Sevgi azalınca veya alışkanlık halini alınca çocuklar dışında eşleri bir arada tutan bağ kalmıyor. Eski evliliklerde sevgi olursa daha iyidir denirdi ama eşleri birbirine bağlayan tek bağ sevgi değildi. Başka bir deyişle evlilik romantik bir birleşme değil, bağlardan oluşan bir sözleşmeydi. Soy sop ilişkisi, ortak ekonomik çıkarlar, sınıfsal ilişkilerle örülmüş bir ağ, sağlam bir toplumsal kurumdu. Dolayısıyla ilişkilerde gevşeme ve duygularda soğuma evliliği sonlandırmaya yetmezdi. Eşler, çevrenin, dinsel kurumların, geleneklerin baskısını her an üstlerinde duyarlardı. Böylece boşanma en son düşünülen, en son başvuru olan bir çözüm yolu oldu. Eşlerin mutsuzluğu pahasına da olsa evliliğin yürümesi için bir dizi toplumsal güvence vardı. "Kocamdan ayrılırsam ne yaparım, anamın babamın yüzüne nasıl bakarım, eş dost ne der, nasıl geçinirim, çocuklarımı bırakıp nasıl giderim?" gibi kaygılar kadını katlanmaya zorlardı. Daha az ölçüde olmakla birlikte, erkek de çevresinin baskısını duyar, karısını inandırıcı bir neden bulmadan kapı dışarı edemezdi. Toplum yaşamında hızlanma, çok yer değiştirme, çok insan tanıma olanakları rastgele evlilikleri ve değişik din, ırk, uyruk ve toplumsal sınıflar arası evlilikleri arttırdı. Sevgiden başka ortak yanları bulunmayan, değişik kültürlerin ürünleri olan insanların evlilikte başarı şansları daha başlangıçta azdır.

Nitekim bu türlü evlilikler uzun ömürlü olmayan, özellikle kısa tanışmaların ardından aile, akraba ve genellikle yakın çevrenin onayı olmadan başlatılan evliliklerde büyük engellerle karşılaşılıyor. Bir iş tutmadan, belli bir meslek edinmeden başlatılan evliliklerin uzun sürmediği gözleniyor. evliliklerin uzun sürmediği gözleniyor. Tüm boşanmaların yarısı bu türden Toplum yaşamında hızlanma, çok yer değiştirme, çok insan tanıma olanakları rastgele evlilikleri ve değişik din, ırk, uyruk ve toplumsal sınıflar arası evlilikleri arttırdı. Sevgiden başka ortak yanları bulunmayan, değişik kültürlerin ürünleri olan insanların evlilikte başarı şansları daha başlangıçta azdır. Nitekim bu türlü evlilikler uzun ömürlü olmayan, özellikle kısa tanışmaların ardından aile, akraba ve genellikle yakın çevrenin onayı olmadan başlatılan evliliklerde büyük engellerle karşılaşılıyor. Özellikle batı ülkelerinde bir iş tutmadan, belli bir meslek edinmeden kurdukları evliliklerin sonunda oluyor.

Toplumdaki kişi özgürlüklerinin artmasına koşut olarak yasalar da boşanmayı kolaylaştırıcı yönde değişti. Boşanma kapısı aralanınca evlilikten kaçanlar çoğaldı. Boşanma kolaylaşınca anlaşmazlığa düşen eşler en son baş vurulacak çözümü ilk önce düşünmeye başlıyorlar. Belki mutsuz evlilikler sonlanıyor ama bu arada yürüyecek evlilikler de bir anlık öfkeye kurban ediliyor.

Mutsuz bir evliliği ne pahasına olursa olsun sürdürmek ne toplum, ne eşler, ne de çocuklar için sağlıklı sayılamaz. Ne var ki boşanmanın kolaylaştırılması da, aile trajedilerine yol açmaktadır. Boşanmak için kesin kararlar mahkemeye başvuran eşlerin yüzde otuzunun ilamlarını almadan barışmaları gösteriyor ki, boşanma en iyi çare değildir. Sorunları birlikte çözmek yerine, sorumluluktan kaçmak için kestirme bir yol olarak kullanılmaktadır.

Boşanma artışına yol açan bu toplumsal nedenler yanında eşlerin kişilik yapıları ve ruhsal durumları da önemli bir etkidir. Eşlerin karşılıklı beklentilerinin gerçekleşmemesi evliliği yıkabilir. Nice aşkla, tutkuyla başlamış evlilikler bu gerçek dışı umutlar yüzünden dağılmaktadır (Yörükoğlu, 2000: 102-115).

Bir evliliğin yürütülebilmesi için toplum içerisinde anlatılan aşağıda vereceğimiz hikayeden çıkarabileceğimiz çeşitli sonuçlar vardır:

“Günlerden bir gün kurbağaların yarışı varmış. Hedef, çok yüksek bir kulenin tepesine çıkmakmış. Bir sürü kurbağa da arkadaşlarını seyretmek için toplanmışlar ve yarış başlamış. Gerçekte, seyircilerin arasından hiçbiri, yarışmacıların kulenin tepesine çıkabileceğine inanmıyormuş. Sadece şu sesler duyulabiliyormuş: “Zavallılar! Hiçbir zaman başaramayacaklar!” Yarışmaya başlayan kurbağalar kulenin tepesine ulaşamayınca teker teker yarışı bırakmaya başlamışlar. İçlerinden sadece bir tanesi inatla ve yılmadan kuleye tırmanmaya çalışıyormuş. Seyirciler bağıryormuş: “Zavallılar! Hiçbir zaman başaramayacaklar!..” Sonunda, bir tanesi hariç, diğer kurbağaların hepsinin ümitleri kırılmış ve yarışı bırakmışlar. Ama kalan son kurbağa, büyük bir gayret ile mücadele ederek kulenin tepesine çıkmayı başarmış. Diğerleri hayret içinde bu işi nasıl başardığını öğrenmek istemişler. Bir kurbağa, ona yaklaşmış ve sormuş, “ Bu işi nasıl başardın?” . O anda farkına varmışlar ki, kuleye çıkan kurbağa sağırmış!”.

Gerçek mutluluk için, evlilerden birinin sağır olması gerekir. Yani eşlerden birinin bazı şeyleri duymaması, bazı şeyleri görmemesi gerekir. Eşlerden her birisi, her söze takılır, her hareketten rahatsızlığını açığa vurur ve olumsuz değerlendirmeler yaparsa çatışma kaçınılmaz olur.

Eşlerin, birbirlerinde sürekli olumlu yönleri görmeleri ve dikkatlerini olumlu yönlerine çevirmeleri gerekir. İnsanın özelliğinde, olumsuzlukları büyütme ve iyilikleri unutmaya gibi hiç de hoş olmayan bir yön vardır. Tam tersi olursa bütün sorunlar bir bir tükenir. Bir evde yaşayan iki insandan birinin kadife ya da pamuk olması gerekir. İki insanın da kırılmaları mümkündür. Ama eşlerden biri pamuk olursa ve bu durum bazı zamanlarda birbirlerine devredilirse, şiddetli çarpışmalar bile durdurulabilir. Böyle olunca da çarpışmalar yerine zamanla sevgi ve kaynaşmalar artar.

Bizim görüşümüze göre eş seçimi yaparken en çok dikkat edilmesi gereken noktaların başında ideal birliği gelir. Hayat, keyif peşinde, rahat içinde mi yaşanacak, yoksa idealler peşinde, gereğinde fedakarlıklar mı yapılacak? Kazanılan para ile daha iyi yaşamak mı hedeflenecek? Çocuk sahibi olduğunda, çocuk hangi prensiplere göre büyütülecek? Ona nasıl bir eğitim verilecek? Sosyal hayatta kimlerle nasıl bir dialog kurulacak? Bu gibi temel tercihlerde uyum, iyi bir evlilik için olmazsa olmaz şarttır.

Aile cemiyetin en önemli unsurudur. Bu unsurun sağlamlığı milletin ve devletin de sağlamlığı demektir. Öyleyse milletin ve devletin temeli sayılan aile, kesinlikle projesiz ve plansız olamaz. Hevesler, keyifler, ihtiraslar, kıskançlıklar üzerine kurulacak hedefsiz bir yuva gelecek vaat etmez. Kurulurken bereket getireceği hesap ve planıyla kurulmamış olan böyle bir yuva, sokaklarda pek çok başıboş gezen gence yenilerini eklemekten başka şey yapmayacaktır.

Evlilik ve eş seçimi konusu Türk Halk Edebiyatı ürünlerinde de konu olarak ele alınmıştır. Bunlardan biri de manilerdir. Evlilik konulu Erzurum Manileri'nde eş seçiminde yapılan hatalardan, çeyiz hazırlıklarından, bir eşle aynı yatağı paylaşma isteğinden, evliliği engelleyen sebeplerden, başlıktan bahsedilmektedir.

3.1.2.4.2. Evlilik Konulu Erzurum Manileri

189- Bu gece ay doğacak
Şavkı bize vuracak
Gızlar düğün evinde
Def çalıp oyniyacak.

Bizim görüşümüze göre eş seçimi yaparken en çok dikkat edilmesi gereken noktaların başında ideal birliği gelir. Hayat, keyif peşinde, rahat içinde mi yaşanacak, yoksa idealler peşinde, gereğinde fedakarlıklar mı yapılacaktır? Kazanılan para ile daha iyi yaşamak mı hedeflenecek? Çocuk sahibi olduğunda, çocuk hangi prensiplere göre büyütülecek? Ona nasıl bir eğitim verilecek? Sosyal hayatta kimlerle nasıl bir dialog kurulacaktır? Bu gibi temel tercihlerde uyum, iyi bir evlilik için olmazsa olmazdır.

Aile cemiyetin en önemli unsurudur. Bu unsurun sağlamlığı milletin ve devletin de sağlamlığı demektir. Öyleyse milletin ve devletin temeli sayılan aile, kesinlikle projesiz ve plansız olamaz. Hevesler, keyifler, ihtiraslar, kıskançlıklar üzerine kurulacak hedefsiz bir yuva gelecek vaat etmez. Kurulurken bereket getireceği hesap ve planıyla kurulmamış olan böyle bir yuva, sokaklarda pek çok başıboş gezen gence yenilerini eklemekten başka şey yapmayacaktır.

Evlilik ve eş seçimi konusu Türk Halk Edebiyatı ürünlerinde de konu olarak ele alınmıştır. Bunlardan biri de manilerdir. Evlilik konulu Erzurum Manileri'nde eş seçiminde yapılan hatalardan, çeyiz hazırlıklarından, bir eşle aynı yatağı paylaşma isteğinden, evliliği engelleyen sebeplerden, başlıktan bahsedilmektedir.

3.1.2.4.2. Evlilik Konulu Erzurum Manileri

189- Bu gece ay doğacak
Şavkı bize vuracak
Gızlar düğün evinde
Def çalıp oyniyacak.

Kültürümüzde “Harman yel ile, düğün el ile olur.” diye bir atasözümüz vardır. Evlenme törenleri eşin dostun katılımıyla yapılan törenlerdir. Bu törenlerin uzunluğu çeşitli yörelere göre değişiklik gösterir. Kına gecesi de evlenme törenlerinin içinde yapılan bir törendir. Kına geceleri kız ve erkek tarafından genellikle genç kızların ve kadınların katıldığı törenlerdir. Genç kızlar bu törenlerde dilediklerince müzik eşliğinde şarkılar söyleyip eğlenirler. Dörtlükte de kızların, düğün evinde def eşliğinde şarkılar söyleyip eğlenecekleri dile getirilmektedir.

190- Derelerin o uci
Gınalı parmah uci
Evlenmiyen gızların
Gabul olmaz oruci.

Peygamberimiz, “Ben ümmetimin çokluğuyla övünürüm” diye gençlere evlenmeleri, bir aile kurmaları yönünde tavsiyede bulunuyor. Tarihimiz iyice incelenirse Türk ailesinin dirlik ve düzenlik içinde olduğunda devlet de dirlik ve düzenlik içindedir. Bu bakımdan Türk töresinde, aile, ülke, devlet ve millet kavramları içi içedir. Aile demek düzen demektir. Manide, gençlerin evlenmeleri yönünden tavsiye vardır.

191- Ehramımı gatlayın
Cehezime gatmayın,
Benim anam dertlidir
Söyleyip ağlatmayın.

Bir anne için kızının veya oğlunun bir yuva kurması elbette mutluluk kaynağıdır. Ama, kızının evlilik dolayısıyla evden ayrılacak olması bir anneyi üzer. Çünkü anne, kızını karnında taşımaya başlamasıyla birlikte hayatının her anında belki onunla beraberdir. Bu beraberlik ve ayrılacak olmanın üzüntüsü kız için de geçerlidir. Manide de bir annenin kızından ayrılacak olmasının üzüntüsü kızının ağzından dile getirilmektedir.

192- Bu dağın ardı nedir?

Yar küsmüş derdi nedir?

Babam başlıh istiyor

Yoksulun harcı nedir?

“Başlık parası” meselesi geçmişte çiftlerin birlikte bir yuva kurmalarının önünde bir sosyal sorun olarak yer almıştır. Bu sorun günümüzde, bazı geri kalmış yörelerimizde çok az da olsa görülmektedir. Dörtlükte de evlenme çağında olan ve sevdiğine başlık parası nedeniyle kavuşamayan bir kızın ağzından bu sorun dile getirilmektedir.

193- Ey puşular puşular

El değmeden hışılar

Ben sevdiğümi aldım

Fışgi; yesin gomşular.

Toplumda kız ile erkeğin bir araya gelip yuva kurmasını istemeyen kişiler bulunur. Bunun sebebi birbirinden hoşlananları çekemeyen kişilerin olmasıdır diyebiliriz. Dörtlükte de bir güzel, kendilerini çekemeyen kişilerin olduğunu, ama bunun sevdiğiyle evlenmesini engellemediğini dile getirmektedir.

194- Elinde süt külegi

Sütten beyaz bilegi

Bu ayda gabul olsun

İkimizin dilegi.

Birbirinden hoşlanan iki kişinin isteği evlenip yuva kurmaktır. Manide de sevgililerin amacının evlenmek olduğu ve bunun bir an önce gerçekleşmesi dileğinde bulunuluyor.

195- Başı saçah sevgilim

Nere gaçah sevgilim

Gelen ayın içinde

Bir iş açah sevgilim.

Birbirini seven iki insanın bir araya gelmesini engelleyen bazı sebepler olabilir. Bu sebepler, kız ve erkeğin evlenmelerine onay vermeyen aileler, maddi sorunlar vb. olabilir. Maniden anladığımız kadarıyla iki aşkın evlenmesini engelleyen sebepler var. Onlar da çareyi kaçarak bir yuva kurmakta arıyorlar. Sevgililerin kaçarak evlenmesi sonucu genellikle aileler anlaşılırsa, düğün merasimleri yapılmaktadır. Ama bu anlaşma olmazsa aileler yıllarca birbirleriyle dargın kalmaktadırlar.

196- Entarimin gülleri
Yanıp yanıp söniyor
Sağ olsun annem babam
Sevdiğime veriyor.

Manide genç kız, anne ve babasının sevdiğiyle evlenmesine onay vermelerinden dolayı onlara olan minnetini dile getirmektedir. Birbirini seven ve ciddi anlamda bir birliktelik kurmak isteyen çiftlere engel olmamak yerinde olacaktır. Çünkü bu hayatı yaşayacak olan kendileridir. Ama bu konuda hassasiyet gösteren anne-babalara da anlayış göstermek gerekir. Onlar evlilik olayının ne kadar önemli olduğunu bilmektedirler ve evlatlarının mutsuz ve huzursuz bir hayat yaşamalarını istemezler.

197- Dağın etegi bacım
Balın petegi bacım
Uydun eller sözüne
Vardın kötüye bacım.

Birbirinden hoşlanan insanların bir araya gelmesi elbette doğaldır. Ama evlenecek olan çiftlerin evlilik öncesi birbirlerini çok iyi tanımaları gerekir. Birbirini tam anlamıyla tanımayan kişilerin evlenmeleri sakıncalıdır, ileride çeşitli sorunların ortaya çıkmasına ve bu sorunların aşılmasına sebep olabilir. Dörtlükte de bir kardeşin, evlenen bacısına yaptığı hatayı anlatışı yer almaktadır.

198- Öküzlerde ayara
Ey gelirmiş nazara
Gışı zorla çıhardıh
Evlencem bahara.

Belli bir olgunluk dönemine gelen kişiler aynı yatağı sevdiği bir kişiyle paylaşmak ister. Manide de bu istek dile getirilmektedir.

199- Saman goydum merege
Su doldurdum külege
Yollırh sene çeyiz
Düzün sizin terege.

Evlilik çağına gelen genç kızlar göz nuru dökerek çehizlerini hazırlarlar. Evlenmeden birkaç gün önce de çevredeki eşin dostun yardımıyla bu çehizler gelin evine yerleştirilir ve bir yuva hazır hale getirilir. Manide de bu çehiz geleneği aktarılmaktadır.

200- Kurun gibi tehneli
Tehneye gül ekmeli
Bu herifin derdini
Daha nice çehmeli?

Evlilikte eş seçiminde, bazen hata yapılmaktadır ve bu hatadan kaynaklanan sıkıntılar hayat boyunca çekilmektedir. Manide bir bayan, evlilikte hatalı eş seçiminden dolayı çektiği sıkıntıyı anlatmaktadır.

3.1.2.5. Gelin – Kaynana Konulu Erzurum Manileri

3.1.2.5.1. Gelin-Kaynana İlişkileri

Türk köylerinde kadına kıymet verilmesi için kadının erkek çocuğun anası olması gerekmektedir.

Türk köylerinde yapılan tespitlere göre köyde kadın aile içinde kişiliğini gelin sahibi olduğu vakit bulabilmektedir. Kendisi gelinken çekmiş olduklarını sanki öç alırcasına bu defa geline çektirmektedir.

Türkiye’de kanana, otorite bakımından aile reisinden sonra gelir. Gelini eve uyduran odur. Akraba ve komşu ile olan ilişkilerin düzenlenmesinde, yemeğin hazırlanmasında, hanedeki malzemenin kullanılmasında ve torunları ile ilgili işlerde gelinin ona danışması gerekmektedir. Gelin kendisinin kaynanası için yetiştirildiğini ve bunun kaçınılmaz kaderi olduğunu bilir. Kaynananın otoritesi kuvvetli ise gelinle geçimsizlik az olmaktadır. Gelin kaynanasına itaat etmeli ve saygılı olmalıdır. Kaynana ve gelin arasında herhangi bir çatışma hoş karşılanmamaktadır

İslamiyet’in kabulünden önce Türk aile yapısı Ocak tipindedir. İslamiyet’in kabulünden sonra da Ocak tipi aile devam etmiştir. Osmanlılarla birlikte özellikle şehirlerde Ocak

tipi aile yapısından Konak tipi aile yapısına doğru bir geçiş olmuştur. Ama yine de büyük bir kesim Ocak tipi aile yapısına devam etmiştir.

Batılılaşma hareketleri ile konak ailesi ortaya çıkmıştır. Konak ailesi yanında kentlerde yaygın aile tipi çekirdek ailedir.

1950'lerden sonra sanayileşme ve kadının da çalışma hayatında yer almasıyla birlikte aile yönetiminde kadın da söz sahibi olmuş çekirdek aileye geçiş hızlanmıştır. Günümüzde Türk aile yapısı Çekirdek ailedir yani aile anne, baba ve çocuklardan oluşmaktadır.

Kadın yapısı gereği özgürlüğe düşkündür. Kendi ailesini kendisi yönetmek, aile içinde alınan kararlarda sadece kocasıyla birlikte söz sahibi olmak ister. Yani kaynana otoritesinden uzak olmak ister. Bu ilk bakışta oldukça heves uyandırıcıdır. Çünkü geniş ailede görülen gelin-kaynana çatışmalarının olma olasılığı azalmıştır. Fakat sanayileşme ile birlikte kadının da iş hayatında yer aldığını belirtmiştik. Peki dünyaya gelen çocukların bakımıyla kim ilgilenecek sorusu akla gelmektedir. Geniş ailede anne tarlada veya herhangi bir iş kolunda çalışsa dahi evde çocuklarla ilgilenecek biri evde bulunuyordu. Ama çekirdek ailede doğan çocuklarla ilgilenecek kimse bulunmamaktadır. Bu oluşumla birlikte aile içinde çeşitli sorunlar meydana gelebilmektedir. Genç çiftler günümüzde bu sorunu eve bir bakıcı olarak ya da çocuklarını kreşlere vererek çözüme yoluna gitmektedirler. Ama bu durum çocuğun aile ortamından ve aile sevgisinden uzaklaşmasına neden olmaktadır. Daha sonraki dönemlerde de bu bir sosyal sorun ve çocuklar için psikolojik sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Çoğu çocuk anne baba sevgisinden uzak olarak büyümekte ve sokağa, sokaklardaki olumsuz ortamlara düşmektedir.

Prof. Dr. İlber Ortaylı "Osmanlı Barışı" adlı eserindeki "Türk Ailesi" adlı makalesinde değişen aile yapısı ve bunun etkileri üzerinde durmuştur:

Türk cemiyetinde son 50 yılda başlayan zenginleşme, tüketim alışkanlığı ve hayat tarzı, kadının çalışmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu durumda artık evde ihtiyarlar (!), yani bir önceki kuşak, istenmeyen unsur olmakta veya daha alt gelir grubunda çocuk bakımı için yardımcı unsur olarak görülmektedir.

İşgücü vasfını kaybeden ihtiyarlar Eskimo ve eski Japon ananesinde olduğu gibi ev dışı bir konuma itilmektedir. Yani huzur evlerine... Huzur evlerinin pek iyi olduğu ve bakım mükemmelliğini de maalesef pek dar bir zümre için söz konusudur. Bunların çoğunda ihtiyarların kendi haline, daha doğrusu personelin insafına bırakıldıkları bir gerçektir. Diğer yandan evi zorunlu olarak terk eden eski kuşakların eğitim ve diyaloglarından yoksun olarak yetişen yeni nesillerin hali malumdur: Her şeyden önce bizim toplumumuzda Batı'daki gibi "ikincil kurum"

dediğimiz kilise, kulüp, ihtisas grupları vs. gibi kurumlar yaygın ve oturmuş olmadığından çocuklara kültür mirasının cemiyet eliyle aktarımı mümkün olmuyor. Batı'da da büyükanne ve büyükbabalar evden uzaktadır ama saydığımız türden kurumlar kültür aktarımı işini görür. Bizde ise bunlar mevcut değildir, büyük ebeveynin terbiyesi ve kültür mirasının aktarımı bu yolla olmayınca gerçekten ulusal rengi olmayan nesiller ortaya çıkmıştır.

Bununla herkesin ulusçu, milliyetçi olması gerektiği propagandasını yapmıyorum. Daha soğukkanlı düşünerek şunu söylüyorum: Zaten herkesin ulusçu ananesi olması da mümkün değildir. Ne var ki Batı toplumunda ateist insanlar Hıristiyan kültürünü tanır. Liberali, kozmopoliti, komünisti dahi ulusal rengine sahiptir. Bunun için gerekli bilgi kendisine verilmiştir. Yükselen Türk nesli ise tabula rasadır. Bu bir faciadır ve böyle cam görünümlü toplumun hiçbir ideoloji ve hiçbir sistemde başarı göstermesi, hayatını devam ettirebilmesi mümkün değildir.

İşin asıl can alıcı noktası, Türkiye'de aile yapısındaki gelişmeler kaçınılmaz olarak iktisadi değişimin zorladığı yapılanmalar değildir. İdeolojik telkinler ve ekseriya üst gurubun ideolojik modelleri alt katmanlarda, yüz yüze ilişkilerde çarpıtılmış sloganlar halinde bireyleri etkileyerek garip değişimler meydana gelmektedir. İşte henüz ne toplumsal mekanizmaları geliştirilebilmiş, ne de mali-ekonomik durumu iyileşmemiş olan Türk ailesi, çekirdek aile tipi yaşayışa geçmeye ve bu yaşayışı sürdürmeye ehil değildir. İki neslin çok sayıda çalışanın geliriyle ortak tencere kaynatarak yaşayabilecek, torunların bakım ve terbiyesine katılarak onları sokağın zararlı etkilerinden koruyacak geniş aile yok oluyor. Akşam karanlığında yorgun ve sinirli olarak işinden dönen ve kreşten aldığı çocuğu kucığında taşıyan küçük memure, kendinden sonra birahaneden çıkarak eve gelen kocasıyla şiddetli bir kavgaya tutuşuyor.

Bu manzaralar, ezberci ve nakilci sosyal bilimcilerin çekirdek aile, modern aile ve "özgür" kadın ve "özgür, saygıya dayalı", "aile içi ilişkiler" sloganlarına ne kadar uyuyor? Topluma, ne olduğu tarif edilemeyen modernleşme kavramına dayalı garip ve karakuşi kıstaslar öneriliyor. Aile, zavallı toplum bireylerinin çevresindeki dostların ve sırdaşların gelin-kaynana çatışmalarını çekiştiren, kışkırtan ve "azıcık aşım, kaygısız başım" formülünü besleyen tavsiyeleriyle gerçekleşiyor. Bireyler kaldıramayacakları bir yapıyı ekonomik zorlama olmaksızın, psikolojik sebeplerle de tercih ediyor ve kısa zamanda hayatın yükü altında eziliyorlar.

Kısacası Türk ailesi bugün sosyolojik zorlamalar kadar, kültürel bir ideoloji ve model zorlamasının tahribi ile kabuk ve nitelik değiştiriyor. Yerleşik, şehirli ailelerde bu durum ve gelişme huzursuzluk yaratıyor. Şehre göçen köylü aile ise daha zor durumda ve tahribe açık. Galiba ilk nesil, sonunda geleneksel yapısını şehir kültürünün etki, propaganda ve yaptırımlarıyla değiştiriyor ve mahva doğru gidiyor. Unutmayalım, bu tip ailelerin çocukları evi daha çok terk ediyor. Büyük şehir sokaklarındaki, sayıları yüz binlerle ifade edilen sahipsiz çocuklar bu katmandaki çatlamanın ürünüdür.

Ne yapmalı? İdeolojik, kültürel propaganda ve telkinlere yine aynı şekilde karşı durmak gerekir. Büyük ailenin üç kuşağını bir arada gösteren elifba kitaplarından tutunuz, medyada, TV'de bu tip programlara, konferans ve telkinlere kadar her faaliyet denenmelidir. Oysa bu toplumda kimse büyük ailenin bugün için zaruret ve lüzumunu yüksek sesle belirtmiyor. Aksine pozitivist tutumun hakimiyeti sonucu, ilmin gereği olarak çekirdek ailenin faziletini ve bu gelişmenin kaçınılmazlığına iman edilmektedir. Bu dogmatik yorum, yoruma göre düzenlenen istatistik verilerle değerlendirilir. Nihayet bilimin verileri bir yerde insanın düşüncelerinden ileri gelen düzenlemelere tabidir. Bu düzenlenmiş gerçeğin ötesindeki toplumun hakikati ise geçen zaman içinde bizi şaşırtır ve hatta cezalandırır. Oraya gelmeden düşünmek zorundayız (Ortaylı, 2005, 63-65).

Erzurum Manileri'nin arasında da gelin-kaynana çatışmalarını görmekteyiz. Gelin de kaynana da birbirleriyle geçinememelerini maniler yoluyla aktarmışlardır.

3.1.2.5.2. Gelin-Kaynana Konulu Erzurum Manileri

201- Çarşıdan aldım lahana
Gırdım goydum sahana
Heç bir yerde görmedim
Bele cazi gaynana

Kaynanasıyla anlaşamayan bir gelinin kaynanasından şikayetini dörtlükte görmekteyiz. Manide gelin kaynanasını cadı olarak nitelendirmiştir.

202- Dam üstünde kediler
Miyav miyav dediler
İki gelin bir olup
Gaynanayı yediler.

Kaynananın iki gelininden çektikleri dile getirilmiştir. Daha önceki bölümde kadınların özgür olmayı sevdiklerinden bahsetmiştik. Bu manide de gelinler kaynanalarının bu özgürlüklerini kısıtladığını düşünerek beraber ona karşı tavır almış olabilirler.

203- Eli elçekli gelin
Golu golçahli gelin
Oğlani ben doğurdum
Kedi bacakli gelin.

Toplumumuz ataerkil bir yapıya sahip olduğu için erkekler değerlidir. Hele bir anne için oğlunun kıymeti hiç bir şeyle ölçülemez. Anneler oğullarını bir başka ortamdan gelen, eşi dahi olsa, geliniyle paylaşmak istemez. Manide de bu duruma işaret edilmektedir.

204- Bahçıya sepet goydum
İçine köpek goydum
Gaynananın adını
Zincirli köpek goydum.

Manide gelin tarafından kaynana köpeğe benzetilmektedir. Zincirle bağlanan köpek vahşi olur ve gelen geçen herkese havlar. Gelin kaynanasının kendisine bağırmasına, kızmasına içerlemiştir ki kaynanasını köpeğe benzetmiştir.

205- Giderken bize uğra
Ateşe köze uğra
Gelin galbimi gırdın
Dermansız derde uğra.

Gelini tarafından kalbi kırılan bir kaynananın gelinine yaptığı beddua manide dile getirilmiştir.

206- Garşıda nohut gaynana
Oğluni ohut gaynana
Aldığı ilk maaştan
Kefenini dohut gaynana.

Türk aile yapısında kaynana kayınbabadan sonra gelen otorite sahibi bir kişidir. Çevresindeki kişilerden özellikle gelininden saygı görmek ister. Ama gelin de kendi üzerinde kaynana gibi bir otoritenin olmasını istemez. Gelin kaynana arasındaki çatışma bazen öyle bir duruma gelir ki taraflar birbirlerinin bir an önce ölmesini bile isteyebilirler. Manide de kaynanasının bir an önce ölmesini dileyen bir gelini görüyoruz.

207- Gazan gazan gavurma
Gaynana garşımda durma
Gözlerin şibiklenmiş
Midemi bulandırma.

Dörtlükten de anlaşıldığı gibi gelin için kaynana ailede artık istenmeyen bir kişidir. Sabahları insan uyandığında gözlerinin çapaklı olması gayet doğaldır. Ama kaynanasının bu durumu bile gelini rahatsız etmesi için yeterlidir.

208- Giden ay dutulur mi?
Bala duz gatılır mi?
Heç gıskanma gaynana
Yalnız yatılır mi?

Manide gelinin düşüncesine göre kaynana oğlunu gelininden kıskanmaktadır. Anladığımızı göre kaynana konumunda olan kişi eşini de kaybetmiştir ve yatağını paylaşacağı bir kişi yoktur. Gelin adeta kaynanasına kıskandırma çabasındadır.

209- Güvercin seker ağlar
Tüyüni döker ağlar
Gelini huysuz olan
Ganli yaş döker ağlar.

Türk toplumunu geniş aile yapısına sahip olduğu dönemlerde evlenen kız bu geniş ailenin içine gelin gelirdi ve oradaki bireylerle huzuru açısından iyi geçinmesi gerekirdi. Fakat 1950'lerden, özellikle sanayileşmenin başlamasından sonra kadın da çalışma hayatının içinde yer almış ve aile içinde evin idaresi konusunda söz sahibi olmuştur. İşte bu durumla birlikte aile içinde otorite olmak isteyen gelinle kaynana arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkmış, kaynana gelin tarafından istenmeyen unsur olarak görülmüş ve Türk toplumunun aile yapısı çekirdek aileye dönüşmeye başlamıştır. Çekirdek aile kuran çiftler kendilerine göre bir özgürlük elde etmelerine rağmen ilerideki zamanlarda, özellikle çocukları olduğunda, büyük sorunlarla karşılaşmışlardır. Geniş ailede kaynana bir otorite olmasına rağmen çiftlerin çocuklarıyla da ilgilenen bir kişidir. Çekirdek ailede anne-babanın çalışmasından dolayı çocuklar aile sıcaklığından ve terbiyesinden uzak kalmışlar ve sokağın çirkin yüzüyle karşılaşmışlar ve zararlı alışkanlıklar edinerek mahva doğru gitmişlerdir ve gitmektedirler. Manide gelini ile anlayamayan kaynanaların acı çektikleri anlatılmaktadır.

210- Gayadan ot yolaram
Parmağıma dolaram
Çok gonusma gaynana
Saçlarını yolaram.

Kaynanasıyla anlayamayan bir gelinin kaynanasını tehdit etmesini manide görmekteyiz.

3.1.2.6. Anne Konulu Erzurum Manileri

3.1.2.6.1. Anne Kavramı

Anne; bağlılığın, fedakarlığın, cömertliğin, karşılık beklemeden vermenin ve sevmenin sembolüdür. O, gerektiğinde yemez, yedirir. Giymez, giydirir. Çocukları için birçok sıkıntılara katlanır. Sevgi ve şevkati ile çocuklarını her türlü tehlikeden, dert ve sıkıntıdan korumaya çalışır.

Anne olmak ne zordur kim bilir. Bir erkek, baba olsa dahi anneliğin nasıl bir duygu olduğunu tabii ki tahmin bile edemez. Ancak, doğumhanelerde sancılar dayanılmaz hale

geldikçe, “Bir daha mı aslaa!” diye inleyen anne adaylarının, çok geçmeden yeni anneliklere yelken açışlarındaki duygu yoğunluğu da o ölçüde tahmin edilemez.

Anne sevgisini, Peygamberimiz Hazreti Muhammet’ in “Cennet, annelerin ayağının altındadır” hadis-i şerifinden daha güzel anlatacak bir söz yoktur.

Bize kanından kan, canından can katarak aylarca karnında taşıyıp sonra da yaşadığımız dünyaya getiren, bununla da kalmayıp gecesini gündüzüne katarak büyütüp besleyen, iyi ve kötü günümüzde her an yanımızda olan, güldüğümüzde bizimle gülen, ağladığımızda bizimle ağlayan, değerli varlığımız annemizi ne kadar sevsek azdır. Anne sevgisinin yerini dünyada hiçbir sevgi tutamaz.

“ Anne baba, insanın en başta hürmet edeceği iki kutsal varlıktır. Onlara saygıda kusur eden, Hakk’ a karşı gelmiş sayılır. Onları hırpalayan er-geç hırpalanmaya maruz kalır.” diyor büyüklerimiz. Yüce yaratıcı Kur’an’da bu konuda bizlere çok ciddi uyarılarda bulunuyor: “Rabb’ in şöyle buyurdu: Allah’ tan başkasına ibadet etmeyin. Anaya babaya güzel muamelede bulunun. Şayet onlardan her ikisi veya birisi yaşlanmış olarak senin yanında bulunuyorsa sakın onlara hizmetten yüksünme, öf! Bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve gönül alıcı sözler söyle... Şevkatle, tevazu ile kol kanat ger onlara ve şöyle dua et: Ya Rabbi, onlar küçüklüğümde beni nasıl özenle yetiştirdilerse, mükafat olarak Sen de onlara merhamet buyur.” (İsra, 17/23-24)

Arif Nihat ASYA, annelik duygusunu “Anne” adlı şiirinde şu şekilde dile getiriyor:

“ İlk kundağın
Ben oldum, yavrum;
İlk oyuncağın
Ben oldum!
Acı nedir
Tatlı nedir...
Bilmezdim...
Dilin damağın
Ben oldum
Elinin ermediği
Dilinin dönmediği
Çağlarda, yavrum
Kolun kanadın
Ben oldum
Dilin dudağın

Ben oldum

Belki kıskanırlar diye

Gördüklerini

Sakladım gözlerden

Gülücüklerini...

Tülün duvağın

Ben oldum!

Artık isterlerse adımı

Söylemesinler bana

“Onun annesi” diyorlar...

Bu yeter sevgilim bu

Yeter bana!

Bir dediğini iki

Etmeyeyim diye öyle

Çırpındım ki

Ve seni öyle sevdim sana

O kadar ısındım ki

Usanmadım, yorulmadım,

Çekinmedim

Gün oldu, kırdın...

İncinmedim;

İlk oyuncağın

Ben oldum yavrum

Son oyuncağın

Ben oldum...

Layık değildim

Layık gördüler

Annen oldum yavrum,

Annen oldum!”

Kadın, Türk Destanlarında, Türk efsanelerinde, Türk hikayelerinde de, motif motif, nakış nakış işlenmiş, evin orta direği, erkeğin can yoldaşı ve hepsinden en önemlisi mukaddes Türk çocuklarının annesi olmak gibi üstün meziyetinden ileri gelen müstesna imtiyazından dolayı, cengaverlerin, hanların, hakanların, cihan imparatorlarının önünde hürmet ve saygı gördüğü, benzersiz bir şeref ve itibar doruğuna yükseltilmiştir.

Türk toplumundaki ve Türk toplumunun yapı taşı oluşturan destanlardaki kadın karakterleri başarı ve mücadeleleri ile bir eş ve bir anne olarak günümüz insanına ve özellikle de Türk kadınına örnek olup bir yol gösterici niteliği taşımıştır. Türk kadını gerek bir eş gerekse anne olarak her zaman övünülecek ve takdire değer davranışta bulunmuştur. Dede Korkut Hikayeleri'ndeki kadınlar da gerektiğinde kocalarına akıl veren, ailenin ayakta durması ve devamlılığı için mücadele eden eş ve anne tipleridir. Bu tipler anne olarak çocuklarını koruyan, onların geleceğini düşünen, onların yaşamaları ve başarılı olmaları için çocuklarına yardım eden tiplerdir.

Annelik duygusunun en içli ve hakiki görüldüğü yerlerden biri "Basat' ın Tepegöz'ü Öldürdüğü" hikayedir (Ergin, 2002). Hiçbir şey ile doymayan Tepegöz' e her gün iki adam ile beş yüz koyun vermeye karar veren Oğuz halkından bir yaşlı kadının ikinci oğlunun da Tepegöz için istenmesi kadını çok üzmüştür. Ne yapacağını bilemeyen yaşlı kadının evladını kurtarmak uğruna çabası Türklerdeki annelik duygusunun fedakarlığının en güzel örneklerindedir. Yaşlı kadın umut beklediği Basat'a şöyle der:

Avucuna sığmayan karcalı oğlu

İri teke boynuzundan katı yaylı

İç Oğuzda Dış Oğuzda adı belli

Aruz oğlu hanım Basat bana medet

Basat kadının ne istediğini sorunca yaşlı kadın şöyle der:

"Yalancı dünya yüzünde bir er ortaya çıktı, otlağında Oğuz elini kondurmadı, kara çelik öz kılıçlar kılını kesmedi, kargı mızrak oynatanlar saplayamadı, kayın oku atanlar kar etmedi, alpler başı Kazan'a bir darbe vurdu, kardeşi Kara Göne elinde perişan oldu, ak sakallı, baban Aruz'a kan kusturdu, meydan üzerinde kardeşin Kıyan Selçuk ödü patladı, can verdi, kudretli Oğuz Beylerinin de kimisini perişan edip kimisini şehit eyledi, yedi defa Oğuz'u yerinden sürdü, haraç dedi kesti, günde iki adam beş yüz koyun istedi. Yünlü Koca ile Yapağılı Koca'yı ona hizmetkar verdiler, dört oğlu olan birini verdi, üçü olan birini verdi, ikisi olan birini verdi, iki oğlancığım var idi, birini verdim biri kaldı, döndü sıra tekrar bana geldi, onu da istiyorlar, hanım bana medet dedi. Basat'ın karanlık gözleri yaşla doldu. Bir esir vererek kadına oğlunu kurtarmasını istedi. Beylerden izin alan Basat Tepegöz'ü öldürdü. Böylece Oğuz halkı rahat bir nefes almış oldu (Birgül,1999).

Bu hikayedeki annenin oğlu uğruna üzüntüsü, çırpınışları ve onu kurtarmak uğruna yakarışları, evlat sevgisinin, yüce annelik duygularının en güzel ve etkileyici örneklerinden biridir. Çocuğu dünyaya getiren ve ona canından daha çok değer veren annenin evladına karşı ilgisi ve sevgisi son derece büyük ve güçlüdür.

Anne sevgisinin, anneye duyulan ihtiyacın en güzel örneklerinden biri de Dede Korkut Hikayeleri'ndeki "Dirse Han Oğlu Boğaç Han" Destanı'nda (Ergin, 2002) görmekteyiz. Namertlerin sözlerine kanarak oğlu Boğaç Han'ı öldürmeye kalkan, fakat yaralayan Dirse Han'ın hanımı oğlunun bu halini görünce kahrolur. Oğluna karşı derin bir annelik duygusu besleyen Dirse Han'ın eşinin, oğlunun bu hali karşısında hissettikleri annelik duygusunun en güzel örneklerindedir. Oğlunun bu içler acısı hali karşısında pek çok şey söyleyen anneye oğlu da gözlerini açıp şunları söylemiştir (Ergin, 2002):

"Beri gel ak sütünü emdiğim kadını anam

Ak pürçekli izzetli canım ana

Akarlardan sularına beddua etme

Kazılık Dağı'nın günahı yoktur

Bitenlerden otlarına beddua etme

Kazılık Dağı'nın suçu yoktur

Koşan geyiklerine beddua etme

Kazılık Dağı'nın günahı yoktur

Arslan ile kaplanına beddua etme

Kazılık Dağı'nın suçu yoktur

Beddua edersen babama et

Bu suç bu günah babamdandır."

Bu sözleri ile annesini o halinde bile yatıştırmaya çalışan Boğaç Han ile annesi arasında son derece duygusal ve anlam yüklü konuşmalar geçmiştir. Tüm bu sözlerden ve tavrılardan anne sevgisinin önemini, anneye duyulan ihtiyacın vazgeçilmezliğini kavırıyoruz. Gerçek bir annenin, anne sıcaklığının, şefkatinin yeri ve değeri Türk destanlarında, hikayelerinde, masallarında pek çok kez işlenmiş, anlatılmıştır.

" Anne koşulsuz sevgiyi simgeler. Erkekten farklı olarak ne yapmış olursan ol, sen benim çocuğumsun, seni seviyorum diyebiliyor. Kadın her koşulda affediyor. Çocuğu

ne yapmış olursa olsun, hiçbir şeyin o çocukla o çocuğun yaşamının, mutluluğunun arasına girmesine içi razı gelmiyor” (Alatlı, 1993: 370).

“Kadının analık duygusu hariç, aşk diye tanımladığımız hiçbir ruh hali doğuştan değildir (Alatlı, 2003: 219).

Türk toplumunda erkeğin ikinci kez evlenmesine ancak ilk kadının çocuğu olmaması durumunda izin verilir. Bu durum toplumun kadından ilk beklentisinin analık olduğunu gösterir. Türk toplumunda kadın gelin gittiği evde, doğurduğu çocuk ile vazgeçilmez olur. Yaşanan problemler ve gösterdiği uyumsuzluğa rağmen çocuk verip, soyu sürdüren kadın artık ailenin değişmez üyesi halini alır. Analık vasfı, kadının statüsünü yükselttiği gibi, çocuk sahibi olması da problemleri düzeltmede akla gelen çözümdür. Kocayı eve bağlamanın öncelikli yolu, kadının- karılık vasfından sıyrılıp analık vasfını yüklenmesi olur.

Annelik duygusunun yoğun yaşandığı ülkemizde, kadınlarımız ailenin bütün fertlerine, yaşadığı her olayı anne gözüyle değerlendirmelerde bulunurlar. Bu durum çocuklar büyüse dahi değişmez. Türk annesinin gözünde çocuk her yaşında onun korunmaya muhtaç yavrusudur.

Türk ailesinde temel eğitimi veren annedir. Anne aile fertleri arasındaki ilişkileri düzenleyen kişidir. Bu hizmetlerinin karşılığı olarak çocuğundan bağlılık ister. Türkiye’de kişilerin aldıkları önemli kararların arka planında annenin beklenti ve isteklerine uygunluk yatar.

3.1.2.6.2. Anne Konulu Erzurum Manileri

Hangi yaşta olursak olalım, 7’inde de, 70’inde de bir insanın annesine duyduğu ihtiyaç, onun sıcak kucağına ve şevkatli kollarına duyduğu özlem aynıdır. Kendisi anne, anneanne, baba, dede olmuş büyüklerimiz bile annelerini müthiş bir hasretle anar. Çünkü annemizin kucağı biz evlatlar için en rahat ağlayabildiğimiz yerdir.

Gözyaşlarımızı dünyanın en derin şefkatiyle silen onun elleridir ve öpmekten büyük haz duyduğumuz en kutlu eller ve yanaklar ona aittir. Erzurum manileri içinde de anne sevgisi işlenen konular arasındadır. Bu bölümde anne konulu manileri sıralayıp onlar hakkında yorumlar yapacağız:

211- Anam anam öz anam
Goynu doli köz anam
Ellerden ana olmaz
Nerde benim öz anam.

Aileler eşlerin birinin ölümü veya eşlerin anlaşmazlıkları nedeniyle ayrılmaları sonucu dağılmaktadır. Hele eşlerden annenin ölümü aile için perişanlıktır. Çünkü yuvayı derleyip toplayan kadındır. Bu gibi durumlarda çare yeni bir evlilik yapmak olarak görülür. Eve yeni gelen kadının eve derleyip toplaması, çocukların bakımını üstlenmesi beklenir. Ama bu çoğu zaman böyle olmamaktadır. Çünkü yeni gelen eş kendi kanından olmayan çocukların bakımıyla ilgilenmek istemez. Üvey anne üvey çocuklarını öz çocukları kadar sevip sahiplenemez. Manide de öz anneye duyulan özlem dile getirilmiştir.

212- Altuni açamirem
Gümüşü seçemirem
Gınamayın gomşular
Anamdan geçemirem.

Anne sevgisinin dünyadaki diğer sevgilerden daha kutsal bir sevgi olduğunu daha önce belirtmiştik. Manide de anne sevgisi üzerinde durularak annenin vazgeçilmezliği üzerinde durulmuştur.

213- Ana demedim ana
Balın yemedim ana
Ana derdim çoh idi
Sene demedim ana.

Baba, toplumumuzda sert ve otoriter olarak bilinir. Anne ise şefkat ve sevecenlik abidesidir. Bu özelliğinden dolayı anneyle paylaşım daha kolaydır. Çocuk bir sorununu, derdini kolaylıkla annesine açabilmektedir. Manide bir sorunu olan bir evlat annesine derdini söylemediğini belirtmektedir. Bunun nedeni annesini bu sorunuyla üzmemek istemediği anlaşılabilir. Çünkü, anne evladının derdiyle dertlenen bir varlıktır.

214- Ölürem el götürür
Tabutum sal götürür
Benim ölü haberim
Anama kim götürür?

Maniden anne ile evladın çeşitli sebeplerden dolayı ayrı olduğunu ve evladın öldüğünü anlıyoruz. Bu haberin ise anneye söylenmesi çok zordur. Çünkü evlat, annenin canından ve kanından bir parçadır. Bu haberi alan annenin ciğerinin nasıl yanacağını anne olup evladını kaybeden anneden başkası anlayamaz.

215- Ağ goyun meler gelir
Dağları deler gelir
Anasız yavruların
Başına neler gelir.

Anne derleyip toplayandır. Annenin yitirilmesi ailenin dağılmasına neden olabilir. Öncelikle çocuklar anne sevgisinde ve şefkatinden mahrum kalır. Bu sevgiden mahrum kalan çocuklar olumsuz davranışlar ve alışkanlıklar edinebilirler. Bu da ailedeki ve toplumdaki düzenin bozulması anlamına gelir.

216- Al puşum iki ganat
Ben söyliyim sen anlat
Gardaşımın garısı
Anam sene emanet.

Askerlik, iş vb. nedenlerden dolayı aileden, anadan ayrılmak gerekebilir. Manide de bir evlat annesinden ayrılması gerekmektedir. O değerli varlığını, annesini, yengesine emanet etmektedir. Bu şekilde gözü arkada kalmayacaktır.

217- Erzurum aldır bunun
Meyvesi kaldır bunun
Anası yoh ağliya
Bacısı laldır bunun.

Bir evlat herhangi bir sorunla karşılaştığında, bu derdini kolaylıkla açabileceği kişi annesidir. Ya da evlat öldüğünde onun acısını en derin şekilde içinde hisseden annedir. Ama manideki kişinin bu anneden yoksun olduğunu anlıyoruz.

218- Analar hatun olur
Sevdasi bütün olur
Anaya vuran eller
Yanacah odun olur.

Anne bizim kültürümüzde kutsal varlıklardır. Bırakın ona el kaldırmayı kötü söz bile söylenmemelidir. O bizi dünyaya getirendir. Ona karşı şefkatli olunmalı, güzel sözler söylenmelidir.

3.1.2.7. Ramazan Konulu Erzurum Manileri

3.1.2.7.1. Ramazan Kavramı

Kameri aylardan dokuzuncusunun ismi. Müslümanlardan oruç tutmakla mükellef oldukları, dinimizce yüce ve kutsal kabul edilen ay.

Ramazan Arapça bir kelimedir. Bu mübarek aya Ramazan isminin verilmesindeki hikmet şöyle belirtilmiştir:

1-Yaz sonunda, güz mevsiminin evvelinde yağıp yeryüzünü tozdan temizleyen yağmur manasına “ramda” kelimesinden alınmıştır. Bu yağmurun yeryüzünü temizlediği gibi, Ramazan ayı da müminleri günah kirlerinden temizler. Nitekim bir hadis-i şerifte Peygamber Efendimiz: “ Kim inanarak ve alacağı sevabı Allah’tan bekleyerek Ramazan orucunu tutarsa, geçmiş günahları bağışlanır.” buyurmuştur.

2-Güneşin şiddetli hararetinden taşların yanıp kızması anlamında olan “ramad” kelimesinden alınmıştır. Böyle kızgın yerde yürüyenin ayakları yanar, zahmet ve meşakkat çeker. Bunun gibi oruç tutan kimse de açlık ve susuzluğun hararetine katlanır, meşakkat çeker, içi yanar. Kızgın yer üzerinde yürüyenlerin ayaklarını yaktığı gibi, Ramazan da müminlerin günahlarını yakar, yok eder.

3-Kılıcın veya okun demirini inceltip keskinleştirmek için yalabık iki taşın arasına koyup döğmek anlamında olan “ramd” dan alınmıştır. Bu aya Ramazan isminin verilmesi de Arapların bu ayda silahlarını bileyip hazırladıklarından dolayıdır.

Ramazan ayına “on bir ayın sultanı” denilmiştir. Bu ayın özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1-Kur’an-ı Kerim’de ismi açık olarak geçen tek ay Ramazan ayıdır.
- 2-Kur’an-ı Kerim bu ay içerisinde indirilmiştir.

3-Kur'an-ı Kerim'de, "bin aydan daha hayırlı" olduğu belirtilen Kadir gecesi bu ay içerisinde.

Ramazana; orucu, Kadir'i, teravihi, Kur'an'ı, ibadeti ve bayramı içerisinde barındırmaktadır. Ramazan, ne kadar ibadet edilse de kendisi olmadan kurtulmanın mümkün olmadığı rahmet-i ilahinin enginliğini hatırlatmakta.

Bağışlanmak için pek çok vesileyi içeren bu ay, Kur'an okumayı, onu anlamayı, orucu bütün azalara tutturmayı, her geceyi Kadir bilmeyi, namaz ve duanın insanı rahatlatması gerektiğini, gerçek bayramın ancak Allah'a kulluk sonrasında gelebileceğini hatırlatmakta.

Ramazana, bizim dünyamızda o kadar sıcak, o kadar candan ve o kadar bizimle uyumuştur ki, onu her misafir edişimizde, bin seneden beri gele-gide, milli töre, milli kültür ve milli karakterimizle kaynaşmış, bütünleşmiştir.

Bizim kültürümüzde "Ramazan ayı", "Oruç ayı" olarak bilinir. Orucun kelime karşılığı "Bir şeyden uzak durmak, kişinin kendini tutması ve engellemesi" anlamlarına gelmektedir. Dinimizde kullanılan manası ise; "tan yerinin ağarmasından güneşin batma vaktine kadar, bir gaye uğruna bilinçli bir şekilde yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durup nefsi dizginlemek" demektir (Bir Başka İklim Ramazan, Rehber Yayınları, Eylül 2005, 21).

Ayette şöyle buyrulur: "Ey iman edenler, sizden öncekilere farz kılındığı gibi oruç tutmak size de farz kılındı. Böylece umulur ki korunursunuz." (Bakara 2/183).

Diğer bir ayette ise şöyle buyrulmaktadır: "O sayılı günler, Ramazan ayıdır. O Ramazan ayı ki insanlığa bir rehber olan, onları doğru yola götüren ve hakkı batıldan ayıran en açık ve parlak delilleri içeren Kur'an o ayda indirildi. Artık sizden kim Ramazan ayının hilalini görürse, o gün oruç tutsun. Hasta veya yolcu olan, tutamadığı günler sayısınca, başka günlerde oruç tutar. Allah sizin hakkınızda kolaylık ister, zorluk istemez. Oruç günlerini tamamlamanızı, size doğru yolu gösterdiğinden ötürü Allah'ı tazim etmenizi ister. Şükredesiniz diye bu kolaylığı gösterir." (Bakara 2/185)

Prof. Dr. M. Halil Çiçek Ramazanın eğitimci ruhu olduğunu şu görüşleriyle dile getirmektedir:

" Ramazan ayının orucuyla, iftarıyla, sahuruyla, teravihiyle ve fitır sadakasıyla kısaca her biri ayrı bir ibadete sahne olan bütün zaman dilimleriyle muhteşem, keyifli ve huzurlu bir eğitim zamanıdır. Bu eğitim sürecinde nefis, ruh, beden, kalp, akıl ve diğer latife ve duygular birçok manevi gıdalar olarak birçok kötülükten arınarak ve birçok güzellikle donanarak kutsi bir eğitim almış olurlar. Resul-i Ekrem'in "Biriniz oruçlu iken rahatsız edildiğinde ben oruçluyum desin" hadis-i şerifi bu engin kutsi eğitimin bir ifadesidir.

Ramazana ayının mümine kazandırma çabasında olduğu bu eğitim, sadece bir iki davranışla sınırlı kalmayan aksine müminin tüm davranışlarına yön veren kuşatıcı

bir eğitimidir. Oruç tutan kişinin diline, eline, beline, gözüne, kulağına, ayağına, hatta duygu ve düşüncesine dikkat etmesi orucun kabulü için zorunluluktur.”

3.1.2.7.2. Ramazan Konulu Erzurum Manileri

Eski dönemlerde mahallelerin güvenliğinden sorumlu bekçiler vardı. Bu bekçilerin mahallenin güvenliğinin yanında Ramazan’da da davul çalarak halkı sahura kaldırma görevleri bulunuyordu. Tabi ki davul çalarken de Ramazan manileri söylerlerdi. Ramazanın on beşinde ve sonunda davullarıyla mani söyleyerek bahşiş toplarlardı. Bu gelenek günümüzde, Ramazan aylarında davulcular pek mani söylemeseler de hala devam etmektedir. Fakat büyük şehirlerde davul çalma işi artık bir ticaret halini almış, bir rant kavgasına dönüşmüştür. Hatta bir mahallede kimin davul çalacağı mahalle muhtarlıkları tarafından yapılan ihaleler sonucu tespit edilir duruma gelmiştir.

Bu bölümde Erzurum yöresiyle ilgili tespit ettiğimiz ramazan konulu maniler üzerinde duracağız:

219- Her dadaşın dileği
On bir ayın direği
Çorba, gıyma, gadayıf
Ramazanın yemegi.

Daha önceki bölümlerde Ramazanın Müslümanlar için mübarek bir ay olduğunu belirtmiştik. “On bir ayın direği” ifadesiyle manide bu durum vurgulanmaktadır. Ramazan oruç ayıdır ve iftarlarda sofralar çeşitli yemeklerle donatılır. Erzurum yöresi yemekleri arasında çorba, kıyma ve kadayıf vazgeçilmez yemeklerdendir. Manide bu duruma işaret edilmektedir.

220- Bu gün birdir orucum
Allah’a vardır borcum
Mübarek Ramazan’da
Memur olur dört ucum.

Erzurum yöresi insanları geleneklere, göreneklere ve dini yaşantılarına bağlıdırlar. Dini eğitime ayrıca önem verilir. Bu duruma delil olarak ülkemizde görev yapan din görevlilerinin oldukça büyük oranının Erzurum yöresi insanlarından oluştuğu verilebilir. Uzun yıllar yaşadığım İzmir’in Menderes ilçesinde ve köylerinde, Erzurum kökenli olup görev yapan pek çok din görevlisiyle karşılaştım. Manide de Erzurum insanının İslam dinine ve İslam’ın şartlarından olan oruca saygısını ve bağlılığını görmekteyiz.

221- Allah nuri gönle dolsun
Rehmet ayi nurlar saçsın
Ağalarım mübarek ay
Cümleye mübarek olsun.

Dörtlükte Ramazan'ın mübarek bir ay olduğu ve bu ayda bolluğun, bereketin ve rahmetin Allah tarafından insanlara ulaştırıldığı ifade edilmektedir.

222- Oruç tutan izzetlendi
Behçimiz gayretlendi
Oruç ayının devleti
Minareler ziynetlendi.

Oruç ayında dini duygular yoğun bir şekilde yaşanır. İnsanlarda bir coşku, bir heyecan ve dinimizin emrettiği orucu tutmanın mutluluğu hissedilir. Ramazan'ın gelişiyle birlikte camiler ışık yardımıyla bir gelin gibi süslenir. Manide de camiler adeta üzerine düğünde altın takılmış geline benzetilmekte ve Ramazan'ın gelişinin mutluluğu dile getirilmektedir.

3.1.2.8. Diğer Konulardaki Erzurum Manileri

223- Çarşının öni bayır
Güli tikenden ayır
Gurban olim çavuş bey
Gardaş nazlıdır gayır	225- Bu derenin uzuni
Gıramadım buzuni
Aldım Çerkez gızını
Çekemedim nazını
224- Gara goyun besledim
Türlü renkte süsledim
Boynuzunun dibinde
Beş gerini sağladım.	226- Ağ goyun, gara goyun
Selvidir senin boyun
Ne olur sövmiyeydin
Yere bataydı huyun.
227- Gel benim ağa babam
Sallan gel bağa babam
Goçum yok gurban kesim
Ben sene gurban babam.	232- Çırağın urganıyam
Al üstün yorganıyam
Anam beni büyüttü
El oğlu gurbanıyam.

- 228- Babam bir bağ eyledi
Sudan ırah eyledi
Bahtı ki bağ vermiyor
Yıhtı viran eyledi.
- 229- Maniyi baştan söyle
Galemi gaştan söyle
Garnımın acığı var
Ekmehten aştan söyle.
- 230- Çermih'in duzlı suyi
Eyleştirir uyuzi
Çimmeh için girersen
Dikkat et vardır guyi.
- 231- Göğer bostanım göğer
Su gelir bendi döğer
Güçükken yetim galdım
Her gelen beni döğer.
- 233- Derdime kim yanacah
Hatırımı kim soracah
Pek yakında başıma
Talih guşu konacah.
- 234- Şal elbisem asılı
Goltuhları gasılı
Ben bibime ne dedim
Bibim benden küsülü.
- 235- Oy çerperler çerperler
Çepere su seperler
İçerden alev almış
Dışardan su seperler.
- 236- Ben garib eşim garib
Eşim yoldaşım garib
Öldüğüme gam yemem
Mezerde daşım garib.

SONUÇ

Türk Halk Biliminde Erzurum Manilerinin Yeri adlı çalışmada, Türk Halk Biliminde mani, konularına göre sınıflandırılan Erzurum Manileri, sınıflandırılan Erzurum manilerinin ışığında Erzurum insanının aşka, sevgiliye ve sevgili uğruna mücadeleye, ayrılığa, acıya, evliliğe anneye, kardeş sevgisine, geline, kaynanaya, ramazana bakışı gibi konular ele alınmıştır.

Bu çalışma: Derlenen Erzurum manilerinden ve kaynaklar bölümünde isimleri verilen eserlerden faydalanılarak hazırlanmış ve şu sonuçlara varılmıştır.

Mani isim kahramanların zaman içinde söyledikleri, Erzurum insanın düşünce yapısını, belli durumlar karşısında aldığı tavırların ne olabileceğini, fitri zekasının işleliğini çok kısa bir yoldan gösteren kültürel bir hazinemizdir.

Bir halkın ve şehrin tarihi ve halkın yaşadığı yer o halkın düşünce yapısının oluşumunda çok önemli bir etkidir. Teknolojik gelişmeden yoksun daha önceki dönemlerde Erzurum insanı duygularını ve iletmek istediği mesajlarını maniler yoluyla ifade etmiştir. Erzurum coğrafyası düşünüldüğünde dağlık, kış koşullarının zorlu yaşandığı bir yer olduğu görülecektir. Manilerde karlı dağlar sevenleri birbirinden ayıran ve kavuşmalarını engelleyen bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Erzurum manilerin konuları çok çeşitli olmakla birlikte biz konularına göre Erzurum manilerini yedi ana kısma ayırdık. Fakat en çok işlenen konuların aşk, ayrılık ve hasret olduğunu gördük.

Aşk bu duyguyu yaşayanlar için kutsaldır. Manilerde giden sevgilinin yolunu yıllarca beklemek, ondan başkasına yar olmamak ve sevgilinin yoluna aşk acısı çekmek işlenen konulardandır.

Evliliklerde başlık parası sosyal bir sorun olarak ve iki sevgilinin birbirine kavuşmasını engelleyen bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Kadın yapısı gereği özgürlüğe düşkündür. Kendi ailesini kendisi yönetmek, aile içinde alınan kararlarda sadece kocasıyla birlikte söz sahibi olmak ister. Yani kaynana otoritesinden uzak olmak ister. Kaynana da kendisi gelirken çekmiş olduklarını sanki oç alırcasına gelinine çektirmek ister. Manilerde bu mesele gelin- kaynana çatışması olarak karşımıza çıkar.

Anne; bağlılığın, fedakarlığın, cömertliğin, karşılık beklemeden vermenin bir sembolüdür. Evlat için anne, baş etmesi zor bir durumla karşılaştığında bir sığınaktır.

Erzurum insanı geleneklerine, göreneklerine ve dini yaşantıya bağlıdır. Manilerde halkın İslam'ın şartlarından olan oruca saygısını ve ramazanın gelişinin heyecanını görmekteyiz.

Manilerde genelde sade bir dil kullanılmasına rağmen, bazı sözcüklerin yöresel söyleyişlerinin olduğunu, bazı kavramların da mahalli sözcüklerle ifade edildiğini tespit ettik. Bunun yanında Erzurum manilerini akıcı, söylenmesi kolay, kıvrak bir dile sahiptir.

Erzurum halkı maniyi vazgeçilmez bir ihtiyaç olarak kullanmıştır. Haberleşmenin az olduğu dönemlerde sevdiklerinden ayrı düşenler ayrılığı, hasreti, kederi, anneye olan özlemi maniler yoluyla dillerde dolaştırmıştır. Bu bakımdan Erzurum manilerini okumak insana Erzurumlu'yu dinlemenin ve onu anlamanın hazzını verir.

KAYNAKLAR

- ABELARDUS, Petrus (1993), **Bir Mutsuzluk Öyküsü**, Çev. , Betül Çotuksöken, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- ALATLI, Alev (2003), **Kadere Karşı Koy A.Ş.**, Alfa Yayıncılık, İstanbul.
- ALATLI, Alev (1993), **Viva La Muerta**, Boyut Yayınevi, İstanbul.
- ARTUN, Erman (2003), **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, Kitabevi, İstanbul.
- ARTUN, Erman (2004), (M. Şakir Ülkütaşır'dan aktaran) **Türk Halk Edebiyatına Giriş**, Kitabevi, İstanbul.
- AYDOĞAN, Bedri, (?), **Namık Kemal'in Magosa Sürgünlüğü**, Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.
- BAŞGÖZ, İlhan (1957), **Manilerimizden**, İstanbul.
- BİRGÜL, Alev Kahya, Aysu Şimşek (1999), “**Uluslar arası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri**”, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- BORATAV, Pertev Naili (1978), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi Gül Matbaası, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (1988), **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- BORATAV, Pertev Naili (1993), Mani Maddesi, **İslam Ansiklopedisi c. 7**, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- ÇATIKKAŞ, Ata (2001), **Maniler (Kilisli Rifat Bilge)**, M.E.B. Yay. Ankara.
- ÇİÇEK, Halil, (2005), “**Ramazanın Eğitimci Ruhu**” Rehber Yayınları, İstanbul.
- DEVELİOĞLU, Ferit (1996), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat**, Aydın Kitabevi, 13. Baskı, Ankara.
- DİZDAROĞLU, Hikmet (1969), **Halk Şiirinde Türler**, T.D.K. Yayınları, Ankara.

- ELÇİN, Şükrü (1981), **Halk Edebiyatına Giriş**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1990), **Türkiye Türkçesinde Maniler**, Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- ELÇİN, Şükrü (1997), **Halk Edebiyatı Araştırmaları**, Akçağ Yay. , 2. Baskı, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (2002), **Dede Korkut Kitabı**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- ERGUN, Sadettin Nuzhet, M.Ferid KAM, **Konya Vilayeti Halkıyat ve Harsıyatı**.
- ERKAL, Mustafa (1995), **Sosyoloji**, Der yayınları, İstanbul.
- ESET, Niyazi (1994), **Mukayeseli ve Neşredilmemiş Maniler**, Ankara.
- Erzurum Belediyesi, “**Erzurum Coğrafyası**”
<http://www.erkurum-bld.gov.tr/?link=1&dt=25011&vars=25013/05.10.2005>
- “Erzurum’un Tarihi ve Tarihi Eserleri” (1998), **Erzurum Dergisi**, 1998.
- “Erzurum’daki Tarihi Eserler” (2003), **Anadolu Dergisi**, 2003.
- GÖKALP, Ziya (1976), **Makaleler I**, Hazırlayan: Şevket Beysanoğlu, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1976), **Dede Korkut Hikayeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- GÖZAYDIN, Nevzat (1990), Anonim Halk Şiiri Üzerine, **Türk Dili Dergisi**, Türk Şiiri Özel Sayısı, III (Halk Şiiri), Ankara.
- GÜNGÖR Harun, Mustafa Argunşah, (2002), **Gagavuz Türkleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ILICALI, Mustafa, “**Erzurum Adı**”,
http://www.Mustafailicali.com/hane/index.php?option=com_content&task=view&id=628Itemid=70/08.05.2006
- KISAKÜREK, Necip Fazıl (2005), **Çile**, Büyük Doğu Yayınları, 58. Basım, İstanbul.

- KOCATÜRK, V.Mahir (1967), **En Güzel Türk Manileri**, Edebiyat Yayınevi, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, Mehmet Fuat (1981), **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul.
- KUDRET, Cevdet (2003), **Örneklerle Edebiyat Bilgileri-1**, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- MEHMEDOĞLU, Alaeddin (2003), “ 1. Edirne Kültür Araştırmaları Sempozyum Bildirileri”, Yayına Hazırlayan: Levent Doğan, **Türkiye ve Azerbaycan Türk Halk Edebiyatı Paralelleri (Efsane, Mani, Atasözleri Esasında)**, Edirne Valiliği Yayınları, s. 247.
- ORTAYLI, İlber (2003), **Osmanlı Barışı**, Ufuk Kitap, 7. Baskı, İstanbul.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (2000), **Türk Halk Bilimi**, 2. Baskı: Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- PALA, İskender (1989), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Akçağ Yayınları, Ankara.
- PAŞA, Ahmet Vefik (1893), **Lehçe-i Osmani**, İstanbul.
- PAŞA, Hüseyin Nazmi (1993), **Ermeni Olayları Tarihi**, c.1. , Ankara.
- PİRİŞ, Şaban (2004), **Kur’an-ı Kerim Türkçe Anlamı**, Okyanus Yayıncılık, 6. Baskı, Kayseri.
- SCHOPENHAUER, Arthur (2003), **Aşkın Metafiziği**, Çev. , Veysel Atayman, Bordo Siyah Klasik Yayınlar, İstanbul.
- SEZAI, Samipaşazade (?), **Sergüzeşt**, İnkılap Yayınevi, İstanbul.
- TDK (Türk Dil Kurumu), (1988), **Türkçe Sözlük**, Ankara
- YÖRÜKOĞLU, Atalay (2000), **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, Özgür Yayınları, 6. Basım, İstanbul.

SÖZLÜK

- Almir: Almıyor
Aşih: Aşık
Atdız: Attınız Deyir: Deymek
Ayara: Saban ayarı yapmak
Ayvan: Odada yüksekçe oturma yeri
Bahçı: Bahçe
Behçi: Bekçi
Bele: Böyle
Bibi: Hala
Biç: Çayır.
Bögün: Bugün
Bölüh: Bölük
Cazi: Cadı, huysuz.
Cehez: Çeyiz
Culuh: Hindi
Çalha: Çırpma
Çar: Çıkar
Çardah: Çardak
Çekir: Çekmek
Çepik: Tane
Çit: Tülbent
Deyir: Deymek
Dohu: Dokumak
Ecep: Acaba
Ehram: Baştan topuklara kadar giysi.
Erih: Erik
Esger: Asker
Eşig: Eşik
Eşgi: Ekşi
Ferik: Taze

FıŖgi: Hayvan pisliği
Gabar: Kabarmak
Gader: Kadar
Gaddin: Kadar
Galen guŖ: Uçan kuŖ
Gah: Bazen
Gazel: Kuru yaprak
Get: Git
Gırav: Kırağı
Gohu: Koku
Gorhu: Korku
Göğer: YeŖillenmek, büyümek
GöŖ: Göç
Gurah: Kurak
Gurt: Kurt
Gurun: ÇeŖme havuzu
Guzi: Kuzu
Gülmah: Gülmek
Hark: Ark, su yolu
Heç: Hiç
Hezne: Hazine
HıŖdik: Boynuzları açık ve uzun
Irah: Uzak
İçlik: İŖlik, gömlek
Kemer: Gelin kuŖađı
Kisme: Kimse
Kolçak: Künye, zincir
Kotan: Tarla süren alet
Kozik: Koyun ağılı
Küleh: Kürek
Küşne: Mercimek
Lerdıvan: Merdiven

Mah: Ağır
Mehle: Mahalle
Mefte: Ölü
Mehtup: Mektup
Memleket: Memleket
Menehşe: Menekşe
Mereh: Saman, ot deposu
Meze: Yüksek
Mozik: Genç erkek dana
Möhür: Mühür
Muhannet: Muhtaç olma
Name: Mektup
Ohu: Oku
Ordi: Ordu
Öyren: Öğren
Perize: Kırmızı
Pıtırah: Diken
Puşu: Erkeklerin baş sargısı
Rehmet: Rahmet
Saraş: Sarılmak
Sari yağ: Tereyağı
Sarmaşlıh: Sarmaşık
Segirt: Koşmak
Şavk: Işık, aydınlık
Şibik: Çapak
Tar: Kümeste üst bölüm
Tehne: Su teknesi
Tereh: Tahta raf
Teze: Taze
Tike tike: Parça parça
Toprah: Toprak
Torta: Yağın üstündeki tabaka

Töh: Dökmek

Tumbi: Tarlanın başı

Ürek: Yürek

Üsgek: Yüksek

Vezne: Su kabı

Yad: Yabancı

Yessir: Esir

Yuhari: Yukarı

Yük: Eşya konulan yer

Zegerek: Yabani bitki

KAYNAK KİŞİLER

1- Maarif Bayrak
50 yaşında
Aşkale'de yaşıyor
Babaannesinden öğrenmiş.	2- Fatih Senir
55 yaşında
Aşkale'de yaşıyor
Annesinden öğrenmiş.
3- Şenol Polat
65 yaşında
Aşkale Karahasan köyünde yaşıyor.
Büyüklerinden öğrenmiş.	4- Ekrem Aydın
62 yaşında
Oltu'da yaşıyor.
Dedesinden öğrenmiş.
5- Hakan Koşar
54 yaşında
Oltu'da yaşıyor.
Ablasından öğrenmiş.	6- Rukiye Korkmaz
57 yaşında
Hasankale Alvar Köyü'nde yaşıyor.
Ninesinden öğrenmiş.
7- Yusuf Arslan
59 yaşında
Hasankale Yiğitpınarı Köyü'nde yaşıyor.
Büyüklerinden öğrenmiş.	8- Cemalettin Yılmaz
58 yaşında
Taşkaynak Köyü'nde yaşıyor.
Annesinden öğrenmiş.
9- Mehmet Bayoğlu
82 yaşında
Hasankale'de yaşıyor
Büyüklerinden öğrenmiş.	10- Mansure Bayoğlu
68 yaşında
Köprüköy Eğirmez'de yaşıyor.
Ninesinden öğrenmiş.
11- Duran Sifil
70 yaşında
Köprüköy Eğirmez'de yaşıyor.
Ablasından öğrenmiş.	12- Memnune Demir
76 yaşında
Hasankale'de yaşıyor.
Annesinden öğrenmiş.
13- Abdülkerim Demir
60 yaşında
Ilca'da yaşıyor.
Teyzelerinden duymuş.	14- Ekrem Kotan
70 yaşında
Hasankale Ügümü'de yaşıyor.
Ninesinden öğrenmiş.

- 15- Nuri Kaya
55 yaşında
Pasinler Örentaş'da yaşıyor.
Annesinden öğrenmiş.
- 16- Feride Kaya
55 yaşında
Sakarya Arifiye'de yaşıyor.
Halasından öğrenmiş.
- 17- Fatma Kaya
75 yaşında
Bu yıl Pasinler Ilıcasu'da vefat etti.
Ablasından öğrenmiş.
- 18- Hafize Kaya
50 yaşında
Pasinler Örentaş'da yaşıyor.
Annesinden öğrenmiş.

ÖZGEÇMİŞ

20.08.1977 yılında İzmir Menemen’de doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Menderes’te tamamladı. 1995 yılında lisans eğitimine başlamış olduğu Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1999 yılında mezun oldu. Aynı yıl Sakarya Arifiye İlköğretim Okulu’na Türkçe öğretmeni olarak atandı. 2004 yılında Sakarya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Halk Bilimi dalında lisans üstü eğitimine başladı. Şu anda Arifiye Çok Programlı Lisesi’nde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni olarak görev yapmaktadır.